Inv. A. 7396

STUDII
LITERARE ŞI POLITICE

DE

EMANOIL KRETZULESCU

MINISTRU PLENIPOTENŢIAR

SUMAR

Către Presa Română.
Vasile Alexandri.
Balade şi cânturĭ populare.
Atheneurile.
Partidele politice.
Geniul producĕtor şi geniul distrugĕtor.
Presa în străinătate şi în România.
Câte-va articole.
Raport asupra Exposiţiuneĭ Române de la Viena (1873).
Une lecture annotée des pensées d'une reine.
Poésies de Julie Hasdeu.
Les israélites en Roumanie.
La situation en Roumanie.
Politiciens et homme politiques.
Une lettre.
Extrait du Mémorial diplomatique du 26 Mars 1868.
Des services réciproques que peuvent se rendre le commerce et la science.

29620

BUCURESCI
Atelier de arte grafice I. V. SOCECŬ, Strada Berzeĭ, No. 59.
1903

CONTROL 1952
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI
COTA 25798

1956

1961

69599

B.C.U. Bucuresti
C29620

PRESEI ROMÂNE

Ofer, în deplină proprietate, acest modest volum, tipărit în 500 de exemplare, Preseĭ Române, la a căreĭ desvoltare trebue să fie fericit de a contribui orĭ-ce Român care se interesează de viitorul intelectual şi moral al ţăreĭ sale.

Cine nu vede, în adevĕr că presa serioasă devine din ḑi în ḑi maĭ puternică şi maĭ folositoare. Toţĭ oamenĭĭ politicĭ din statele civilisate recunosc că ḑiarul quotidian este apărătorul neobosit, păzitorul credincios al legilor care asigură autoritatea statuluĭ şi libertatea cetăţeanuluĭ.

Aḑĭ un bun ḑiar nu conţine numaĭ discuţiunĭ politice, maĭ mult saŭ maĭ puţin banale şi pasionate, ci este ca un fel de şcoală superioară de adulţĭ, unde orĭ-cine poate găsi un supliment de instrucţiune politică, literară, ştiinţifică, şi se poate pune în coren-

tul progresului care se îndeplinește pe fie-care ḑi în toate ramurile activităței omenești.

Personalul preseĭ române este destul de numeros și de distins pentru a îndeplini și la noĭ aceasta nobilă misiune. Și dacă, printre bărbațiĭ de talent care scriŭ în ḑiarele noastre sîntem siliți să scuzăm pe uniĭ tinerĭ de violența scrierilor lor, ḑiariștiĭ maĭ în vîrstă și maĭ cu experiență, printre care vedem adesea personalități din cele maĭ distinse, vor ști, nu ne îndoim, să dea ḑiarelor pe care le dirige, le inspiră, saŭ în care scriŭ, o generoasă impulsiune către tot ce este onest, demn și folositor.

Am adunat aci câte-va din scrierile ce am publicat în diferite epocĭ şi sub diferite impresiunĭ. Ştiind cât de uşor dispar lucrările care există numaĭ sub forma trecătoare a unuĭ articol de revistă saŭ a uneĭ broşurĭ, am voit să adun aceste paginĭ într'un volum, şi să prezint ast-fel câte-va trăsurĭ ale unuĭ trecut literar şi politic, încă recent, fixate în treacăt şi cu sinceritate de un simplu observator. Ast-fel, refusul fără motiv, al Ministruluĭ Bosianu, de a autorisa crearea unuĭ ḑiar arată starea libertăţeĭ pe atuncĭ, resistenţa comitetuluĭ Ateneuluĭ de a admite pe Eliade Rădulescu înfăţişează situaţiunea şi atitudinea grupurilor literare.

În retipărirea aceasta n'am şchimbat nimic, am notat numaĭ unele paginĭ care de ar fi să le scriŭ acum, le-aşĭ scrie poate alt-fel. Căcĭ vremurile se schimbă şi ne schimbăm şi noĭ cu ele.

În a doua parte a secoluluĭ trecut, ţara noastră şi toate ramurile vieţeĭ naţionale aŭ trecut prin schimbărĭ urieşe; multe din aceste schimbărĭ sînt

binecuvêntate și rodnice, unele însă aŭ fost maĭ puțin fericite, cum e, de exemplu, indiferența generală a Românilor pentru literatura noastră națională.

Puținiĭ, din nenorocire, 'și maĭ aduc aminte adĭ de mariĭ noștri scriitoriĭ. Câțiĭ maĭ știŭ alt-fel de cât din auḍite pe Eliade Rădulescu, Bolintineanu, Alexandrescu, Odobescu și atâțiĭ alțiĭ. Avem însă un poet, ale căruĭ opere aŭ străbătut fără întunecare și fără slăbire, perioada aceasta, relativ lungă, de o jumătate de veac. Luĭ îĭ sunt consacrate o mare parte din studiile adunate aci.

Pun dar aceste paginĭ sub invocațiunea mareluĭ nostru poet Vasile Alexandri.

Am dorit ast-fel a îndeplini un fel de datorie națională, și tot-de-odată am cedat unuĭ sentiment cu totul personal, oferind acest omagiŭ scriitoruluĭ pentru care am avut cea maĭ mare admirațiune, și de a căruĭ amiciție am fost onorat până la finitul glorioaseĭ sale cariere.

V. ALEXANDRI

69599

V. ALEXANDRI

Vasile Alexandri a murit aproape cel din urmă din acea generațiune atât de bogată în acte și în scrieri, care și-a început viața intelectuală în ajunul saŭ a doua di după mișcarea de la 1848. El a urmat în mormênt pe Bolintineanu, Alexandrescu, Asache, Negruzzi, Heliad, Panu, Rosetti, etc.

In ultimiĭ douĕ-decĭ de anĭ aĭ vieței sale, el a fost adevĕratul nostru poet național, și a avut acelaș prestigiŭ de glorie ce a încongiurat în Franța bĕtrânețea luĭ Victor Hugo, cu care poetul nostru are multe puncte de asemĕnare.

Ca și autorul Contemplațiunelor, Alexandri era la noĭ fără seamăn ca poet liric; ca poet dramatic n'a avut decât egalĭ, nicĭ unul din rivaliĭ sĕĭ nu l'a întrecut. Încă din tinerețe, se pregătise prin studiĭ serioase și variate, și prin numeroase călătoriĭ, a înde-

plini rolul eminent al cugetătoruluĭ și al scriitoruluĭ care seamănă ideĭ roditoare, și îmbogățește limba națională. El publică opera care a dat naștere renumeluĭ sĕŭ, la Paris, în timpul exiluluĭ ce-ĭ impusese reacțiunea din 1849. Prima sa culegere de poeziĭ apăru la 1853 sub titlul *Doine și Lăcrămióre*. La 1855 urmară *Cântecele populare*.

Alexandri se deduse cu tot focul sufletuluĭ sĕŭ de poet și de patriot la culegerea operelor anonime și încântătoare ale muzeĭ noastre populare. Luĭ datoresc noile generațiunĭ cunoștința frumoaselor și vechilor noastre legende, Doinele tênguitoare și pline de blânda supunere a Românuluĭ împilat.

Maĭ târdiŭ reluând șirul întrerupt al tradițiuneĭ clasice, el scrise douĕ drame, una asupra luĭ *Horațiŭ*, și alta asupra luĭ *Ovidiŭ*; pentru a aminti Europeĭ vechia noastră origină, el cântă *Sentinela romană*, acel păzitor etern și nestrămutat al *Pomœriuluĭ*.

Marele nostru poet a avut, în Bucurescĭ, ḑiua sa triumfală, precum în secolul trecut a avut'o Voltaire la Paris. Pe când însă Voltaire nu trăi de cât numaĭ câte-va ḑile după triumful sĕŭ cu *Irena*, Alexandri avu fericirea de a se bucura maĭ mulțĭ anĭ de strălucitul succes cu care fu salutată Fôntâna Blanduzieĭ.

Vom păstra tot-d'a-una amintirea ḑileĭ de 22 Martie 1884, care fu pentru Capitala Românieĭ un fel de ser-

bare națională, una din acele ḑile în carĭ inima unuĭ popor bate maĭ tare, și care va rĕmâne ca o dată glorioasă în istoria literatureĭ noastre. In ḑiua aceea, toțĭ câțĭ luaŭ parte la viața noastră intelectuală, se adunase în sala Teatruluĭ Național. Reprezentațiunea nu fu de cât o lungă ovațiune ce elita națiuneĭ române o făcea poetuluĭ sĕŭ care evoca dinaintea eĭ marele umbre ale glorioșilor sĕĭ străbunĭ, contimpuranii împĕratuluĭ August. Când cortina căḑu pentru ultima oară, și când se stinse ecoul celor din urmă versurĭ sonore și pline de armonie, entusiasmul se manifestă cu un fel de furie, și acel entusiasm era legitim, căcĭ el se adresa nu numaĭ uneĭ opere de o mare valoare, dar și unuĭ bărbat dintr'aceia cărora România datorează ridicarea și independența sa.

S'aŭ pătruns oare pe deplin toțĭ tinerii carĭ asistaŭ la această memorabilă serbare de înțelesul și de însemnătatea eĭ? Înțelesul acesta am voi să-l arătăm aci lămurit, însemnătatea aceasta am dori să o luminăm bine, ca o lecțiune folositoare pentru tinerele generațiunĭ carĭ nu aŭ fost marture ale muncĭĭ inteligente, stăruitoare și eroice, care a produs renașterea Românieĭ.

In anĭ greĭ și întunecațĭ carĭ urmară învingerea revoluțiuneĭ de la 1848, totul părea perdut pentru patria noastră, și totușĭ la 1857, toate speranțele

reînviase. Cine a îndeplinit această minune? Departe de mine idea de a micșora meritul oamenilor politicĭ carĭ aŭ luat inițiativa actuluĭ decisiv de la 27 Octombre 1857. Dacă însă acest act a putut fi îndeplinit, dacă declarațiunea adresată puterilor de Adunarea ad-hoc, afirmând pentru prima oară în fața lumeĭ existența naționalităței române, a putut fi bine primită, cuĭ datorim aceasta înainte de toate? Scriitorilor, poeților, publiciștilor, care ca Alexandri pregătise cu mult maĭ înainte spiritul public și în țară și în streinătate.

II.

Este într'adevĕr o lege care nu suferă nicĭ o excepțiune că, pe scena unde se joacă drama fără sfîrșit a istorieĭ, popoarele trăesc prin cultura intelectuală, literară, artistică, sciințifică; lângezesc când această cultură slăbește, și mor când ea dispare cu desăvêrșire. Exemplul Italieĭ este cel maĭ viŭ în privința acésta.

Nicĭ un popor nu căduse maĭ jos, din punctul de vedere, nu numaĭ al vieței politice, ci și chiar al vieței civile și naționale de cât poporul Italian pe la 1700. Astădĭ Italia este cu totul alt-ceva decât o espresiune geografică, este o națiune mare care a reluat în stăpânire capitala sa firească și a redobândit limitele

sale naturale. Dar cine oare a pregătit acest resultat? Cine a contribuit mai mult la renașterea Italiei în perioada contimpurană dacă nu filologii, filosofii, poeții cari s'au succedat în această țară de la jumătatea secolului al XVIII-lea. Tot ast-fel a fost și la noi; poeții, istoricii, și înaintea lor filologii și lexicografii ne-au creat o limbă și o literatură, au deșteptat în noi simțimêntul național și au proclamat existența României.

Dacă căutăm acum cauzele de decadență și de disoluțiune cari au produs tot-d'a-una efectele cele mai ruinătoare în Statele cele mari ca și în cele mici, vedem că cele mai puternice elemente de desorganisare națională sunt luptele partidelor, agitațiunile politice cari degenerează în rivalități și în lupte personale. Ast-fel au perdut una după alta, Atena, Roma, Milan, Florența, în antichitate sau pe la începutul erei moderne, mai întâiu libertățile lor interioare, și apoi neatârnarea lor.

Și mai aproape de noi, la porțile noastre chiar, avem un exemplu mai convingĕtor încă, exemplul Poloniei. Nici un popor n'a desfășurat vre-odată mai mult eroism pe câmpul de rĕsboiu decât Polonia în luptele uriașe dintre civilizația creștină și barbaria asiatică. Care o fost veninul care a ucis Polonia? Nimic alt decât anarhia în permanență, *dietele*, *liberum veto*, rivalitățile de caste și de familii, dezbinările ci-

vile, cu un cuvênt convulsiunile vieței politice. Gravă și severă lecțiune pe care n'am putea-o îndestul recomanda cugetăreĭ tinerilor noștri concetățenĭ carĭ intră, saŭ aŭ intrat abia de ierĭ în viața publică. Ce e maĭ bine și trebue preferat, viața intelectuală care a redeșteptat România și Italia, saŭ agitațiunile sterpe care aŭ perdut Polonia?

Este evident că operile spiritului ocupă azĭ pe Românĭ mult maĭ puțin ca în trecut. Aceasta este un pericol pe care ne credem datorĭ să'l semnalăm.

Un celebru scriitor francez, Alfred de Vigny, a ḍis: «Trebue ca oameniĭ cu talent să se adune ca să apere punctele slabe ale cercului spiritului omenesc, și să le întărească acolo unde sunt amenințate.» Ni se pare că sunt aḍĭ multe puncte amenințate în domeniul intelectual al țĕreĭ noastre. Neapĕrat nu poate orĭ-care să scrie *Fôntâna Blanduzieĭ* saŭ *Sentinela Romană*. Nu poate orĭ cine să fie poet dramatic saŭ liric; dar afară de literatură, maĭ sunt la noĭ și alte ramure care se pot usca din lipsă de cultură. Istoria, artele, sciintele teoretice aplicate la industrie, cer asemenea toată îngrijirea spiritelor luminate și patriotice.

Toțĭ Românĭ bine cugetătorĭ trebue să regrete de a vedea că atâțĭ tinerĭ, înzestrați cu darurĭ solide și adese-orĭ strălucite, cu o instrucțiune superioară aceleia de care s'aŭ bucurat părinții lor, lasă neculv-

tivat nemărginitul câmp al sciinței ș'al literaturei naționale, și consumă toate talentele și toate puterile lor numaĭ în lupte politice, fără bază și fără însemnătate, carĭ nu pot produce alt resultat de cât satisfacțiunea vanității ș'a ambițiunilor lor personale.

Către aceștia ne îndreptăm privirile și 'ĭ îndemnăm să cugete asupra vieței și operilor luĭ Alecsandri, și asupra servicielor pe care le poate aduce cineva țĕreĭ sale, nu numaĭ în cercurile restrânse ale politicei, dar și în sfera înaltă a cugetăriĭ și a studiuluĭ desinteresat.

DOINE ŞI LACRAMIOARE

DOINE ŞI LACRAMIOARE

I.

Este un moment caracteristic în viaţa popoarelor, momentul când geniul li se deşteaptă, consciinţa li se întăresce, şi devin stăpâne pe sine, după nisce lungĭ secolĭ de suferinţe şi de adormire. Putem compara acest moment cu ora dimineţeĭ când umbrele se risipesc, când ultimele vĕlurĭ se desfăşură, când toate încep a se distinge şi a se lumina. Moment solemn care în natură se numesce *auroră*, şi când este vorba de naţiunĭ se poate numi *Renaştere*.

Această auroră apăru şi luci încă din secolul al XVI-lea în Europa Occidentală. România se deşteaptă abia în secolul al XIX-lea şi salută dătătoarea de viaţă lumină a regenerăreĭ sale.

O asemenea epocă este decisivă; e de mare însemnătate când omul înţelege sigiliul misterios cu care

e întipărită. Caracterul propriŭ și distinctiv al unuĭ popor însuflețit de acest spirit de renaștere este un sentiment profund al vieței sale trecute, o aspirație energică către un viitor promis și dorit, o putere generoasă ce-l sbuciumă și-ĭ comunică un avênt extraordinar de activitate.

Ferice atuncĭ de națiunea care găsesce în nisce oamenĭ aleșĭ expresia sa intimă și fidelă. Și din norocire suflete încercate, generoase și poetice, apar tot-d'a-una în asemenea momente supreme. Pare că aceste suflete nasc sub scutul Providenței, ca și florile sub puterea primăvereĭ.

Imĭ propuĭ a vorbi aci de unul din aceste spirite alese ce apărură, înconjurate de o lumină curată, în ora fecundă și în adevăr sacră a vieții noastre naționale.

II.

Alexandri este unul din aceĭ bărbați eminenți în care putem ḑice că se personifică geniul român. Inteligență plină de mișcare, activă și în neastâmpĕr de a-și aplica activitatea sa în cestiunile publice, el fu înzestrat maĭ pre sus de toate cu darul poesieĭ ce-l acordă Cerul fiilor sĕĭ de predilecție. E unul din aceĭ ce sunt însemnați cu sigiliul renașterei și poartă semnul acesta, precum vasele prețioase ce acoperă și împo-

dobesc altarele templelor celor mai vestite, poartă mai adesea sigiliul artistului.

Alexandri a ajuns a mânui și afacerile publice, însă numai în treacăt.

Politica, când are drept scop libertatea și fericirea popoarelor, este cea mai mare din toate sciințele și cea mai frumoasă din arte. Finețea combinărilor, înălțimea maximelor și nobleța cugetărilor sale, ridică demnitatea nativă a omului. Aceia dar carî se ocupă de dînsa, merită interesul simpatic al concetățenilor lor; însă ca să-i cunoascem bine, cată ca eî mai întâi să se facă cunoscuți, cată adică să fi trecut prin încercarea timpului și a împrejurărilor de grea cumpănă.

V. Alexandri n'avu această ocasie, căci deși a fost ministru în mai multe rînduri, trecerea-i însă prin afacerile Statului fu atât de repede, în cât e cu neputință de a prețui cine-va tendințele și valoarea cugetelor sale ca om de Stat. Se poate ḑice numai că, în faptele sale de ministru, nimic n'a desmințit generoasele cugetări ce le-a exprimat ca scriitor. Nu voiŭ examina dar pe omul politic în V. Alexandri, și mai vârtos că aci o asemenea critică nu și-ar avea locul. Tot ce voesc este a arunca o privire asupra operilor scriitoruluî, poetuluî, omuluî ce a luat o parte strălucită la mișcarea literară a Românieî.

III.

Este o artă supremă pe care o simte și o practică și păstorul la munte și la câmp muncitorul, și de care chiar ceĭ maĭ rafinațĭ epicureĭ se încântă în repausele lor elegante. Această artă este *poesia* care nu e alt de cât spiritul când ia forma cea maĭ curată și cea maĭ frumoasă spre a se manifesta oamenilor. Poesia este ca duhul Domnuluĭ între profețiĭ Palestineĭ, ce se rĕspândea peste om și 'l coprindea în toată ființa luĭ; ea agită simțurile cu blândețe și mișcă inima și imaginația, străbătând până în fundul lor cel maĭ tainic.

Arta aceasta nu este un privilegiŭ al claselor avute și puternice, ci e comună pentru toțĭ; ușile altaruluĭ eĭ sunt deschise pentru orĭ-cine va putea să intre; copila care coase seara dinaintea flacăreĭ căminuluĭ; 'ĭ poate precepe delicatețele maĭ bine de cât vechiul diplomat albit în intrigĭ. Ea unesce pe toțĭ oamenĭĭ și prescrie legea egalițăteĭ a tot ce este maĭ intim și maĭ perfect, a egalițăteĭ în eleganța morală și în desfătările spirituluĭ.

Nicĭ cel maĭ puternic, nicĭ cel maĭ avut, nu se bucură de dênsa, ci, o simte și o posedă cel maĭ bine înzestrat de natură și, cutez a o ḑice, cel maĭ curat cu sufletul și cu inima. Arta aceasta nu suferă imi-

tație, după cum unii din amicii lui Alexandri aŭ vrut să înțeleagă, când aŭ pretins că poetul nostru se inspiră numai de la poeții moderni ai Occidentului și că s'ar cuveni a'l pune printre autorii școalei romantice. Din norocire, Alexandri are propria sa originalitate și sentimentul general al Doinelor sale pe atât nu ține de școala romantică, pe cât apa Dâmboviței n'are nici un amestec cu apele Seneĭ și ale Tamiseĭ.

Sunt, în adevĕr, câte-va poesii printre aceste Doine ce par a fi inspirate de Byron, Lamartine și alți poeți contimporani; dar sunt rare, și chiar aci se cuvine a felicita pe poetul român. In materia aceasta, trebue să scim că una este a imita și alta este a avea cine-va maeștrii mari de model, și a se încerca să ajungă până la înălțimea lor. Byron în forma sa este clasic ca și un poet din secolul Regineĭ Anna, și Lamartine însuși declară că 'și-ar da cea mai mare parte din versurile sale, ca să poată asigura celeĭ-l'alte părți puritatea limbeĭ lui Racine.

IV.

Poesiile lui Alexandri, se pot clasa în treĭ categorii distincte: Cânturile patriotice ce aŭ de subiect independența Românieĭ saŭ triumful drepturilor umanității, apoi cânturile inspirate de tradițiunile și datinele naționale, și în fine cânturile ce poetul con-

29620
BIBLIOTECA Centrală Universitară București

sacră impresiunilor și sentimentelor sale personale. Să notăm printre cele d'întâiŭ: *Liberarea sclavilor*, *Adio la Moldova*, *Reîntoarcerea în patrie*, *Păsărica* și *Hora Unirei*. Printre cele de al doilea: *Ursiții* saŭ *Fîntâna Fermecată*, *Hora*, *Făt-Logofĕt*, *Dorul*, *Cinel-Cinel*, *Zîna Munților* și *Tătarul*. Printre cele din urmă: *Biondineta*, *Canțoneta Napolitană*, *Lăcrămioare*, etc.

V.

Amorul patrieĭ este pasiunea sufletelor tarĭ, sentimentul acesta este cu totul poetic și a inspirat în tot-d'a-una inimĭ de o virtute supremă.

Scepticismul și ușurința de minte a împedicat mult timp unele clase de a putea înțelege și împărtăși acest sentiment pe care nu-l găseaŭ nicĭ delicat, nicĭ nobil de ajuns pentru gusturile lor corupte, și care introducea un principiŭ amar oare-cum în sălcia dulceață a deșarteĭ lor existențe.

Astă-dĭ însă operile patriotice n'aŭ de cât a se presenta mulțimeĭ, și îndată un fluid magnetic o străbate și o umple de entusiasm. Popoarele carĭ ar sta recĭ și nepăsătoare la expresia sentimentuluĭ patriotic, ar fi închinate la o eternă servitute.

In republicele antichităței se vede adesea, pe de o parte un simțimênt național ferbinte, iar pe de alta

obiceiul de a privi ca nisce dușmane pe cele-l'alte națiuni. Civilisația modernă însă, mulțumită doctrinelor christianismului, nu ne mai iartă a judeca ca păgânii. Astă-dĭ omul scie a uni pe lângă căldura spre binele patriei și amorul către umanitatea întreagă. Aceste sentimente, întărite unul prin altul, aŭ ajuns a face să bată inimile generoase, și vor mântui cu timpul toate popoarele împilate. V. Alexandri exprimă nisce asemenea ideĭ nobile în *Deșteptarea Românieĭ*.

Eată câte-va strofe:

Nu simțiți inima voastră că tresare și se bate?
Nu simțiți în sînul vostru un dor sânt și românesc
L'acel glas de înviere, l'acel glas de libertate,
Ce pătrunde și resbate
Or ce suflet omenesc?

Libertatea, 'n fața lumiĭ, a aprins un falnic soare,
Ș'acum națiile toate către dênsul aținteșc,
Ca un cârd de vulturĭ agerĭ! ce cu aripĭ mântuitoare
Se cerc veselĭ ca să sboare
Către soarele ceresc.

Numaĭ tu, popor român! să zacĭ vecĭnic în orbire?
Numaĭ tu să fiĭ nevrednic d'acest timp reformator?
Numaĭ tu să nu ieĭ parte la obștească înfrățire
La obștească fericire,
La obștescul viitor?

Aceste sentimente rĕspândind o putere generoasă

în strofele din care citaĭ câte-va, le aseamĕnă chiar cu acel cârd de vulturĭ ageri ce 'șĭ iaŭ sborul, plinĭ de veselie, către lumină.

Deșteptarea Românieĭ e o poemă în adevĕr bine compusă prin unitatea și nobleța cugetărilor ce o animă: aceste calităț̦ĭ produc expresia de tărie și de libertate ce constitue adevĕratele opere de artă, carĭ sunt și ele ca ființele viĭ, cu atât maĭ frumoase cu cât se înalță de sine, nefiind conduse de nicĭ o altă putere de cât de legile lor firescĭ.

Din punctul de vedere al ideilor, se vede că Alexandri tinde a uni avîntul patrieĭ spre independență cu mișcarea ce duce omenirea către un viitor maĭ bun, în care ideea justițieĭ va avea o maĭ mare și maĭ complectă îndeplinire. Poetul îndeamnă pe compatrioț̦ĭ sĕĭ a intra și a înainta pe calea popoarelor libere, el aprinde în noĭ o emulație sacră spre a respinge orĭ-ce dominație a popoarelor străine.

Aceste frumoase sentimente strălucesc cu culorĭ și maĭ viĭ de se poate, într'o altă poemă, intitulată Emanciparea sclavilor, din 21 Ianuarie 1844. Adunarea Națională a Moldoveĭ, decretă liberarea Ț̦iganilor; Alexandri, atuncĭ în vîrstă de 25 de anĭ, celebră acest mare act de reparare socială într'o poemă pe care o privea ca primul sĕŭ pas în calea poetică; cu toate că încercările sale cele d'întâiŭ datează de la 1841.

Te slăvesc! o ḍi ferice, sântă ḍi de libertate!
Tu, a căreĭ mândră raḍă, sufletul român străbate.
Te slăvesc, o ḍi măreaţă pentru patria'mĭ iubită,
Tu ce arăţĭ ochilor noştri omenirea desrobită.

Aḍĭ e soarele maĭ falnic, lumea aḍĭ e maĭ voioasă!
Aḍĭ în pept inima-mĭ cresce! aḍĭ e viaţa maĭ frumoasă,
Căcĭ la glasul libertăţeĭ vĕd Moldova deşteptată
Şi la glasul omenireĭ o simţesc înduioşată.

Fală 'n lume şi mărire pentru tine 'n vecĭ să fie
O! Moldovo ţară mândră, tu ce daĭ sânta dreptate,
Braţul tĕŭ ce sfarmă astă-ḍĭ un jug aspru de robie,
Ţie însăţĭ pregăteşte viitor de libertate!

Această ḍi de fericită amintire electrisă toată inteligenţa Românieĭ, şi mulţĭ bărbaţĭ de elită se întrecură a o celebra. Ḍiua aceea fu ca o muză puternică a libertăţeĭ ce inspiră frumoase poesiĭ, chiar celor ce nu cutezaseră până aci să scrie un singur vers.

Găsim într'o broşură publicată la Iaşĭ, şi în *Curierul de ambe-sexe*, printre alte frumoase poesiĭ, câte-va versurĭ pline de putere şi într'un stil foarte original şi imitativ de K. Negri.

Sculaţĭ,
Măĭ fraţĭ,
Sculaţĭ!
Din greŭ somn vĕ deşteptaţĭ;
Ca nisce turbaţĭ,
Alergaţĭ,
Cântaţĭ,
Jucaţĭ,
Şi v'adunaţĭ,
Fiĭ şi taţĭ,

Paharul închinați!
Căci bir nu dați,
Și de Pângărați,
Sunteți scăpați,
Rescumpărați.
Deci vărsați,
Turnați,
Și închinați
Mulți ani la deputați.
Și din inimi strigați:
Hurra!
Măria Ta!

(Sub-semnat) *X. N-ri.*

Neapĕrat căta să devie liberă o țară în care poeți ca autorul *Deșteptărei Românieĭ* cântă ast-fel triumful umanității. — De multe ori poesia s'a abătut ș'a ajuns până la ficțiuni, aci însă redevine ceea ce e în adevĕr, o creațiune plină de viață; și inima omului se înalță până la simțimentele ce poetul le exprimă cu atâta ardoare și fericire.

Adunarea Moldoveĭ nu emancipase de cât pe Țiganiĭ Statului. Poetul nostru ar fi voit ca mĕsura să fie generală, ar fi dorit să se emancipe toți țiganiĭ. In 1855, imitând pe Ioan Câmpineanu, care încă de la 1834, emancipase pe ai sĕi, Alexandri dimpreună cu alți fiĭ ai Moldoveĭ, liberă pe toți sclaviĭ sĕi. Nu s'ar crede cine-va în ḑilele glorioase ale revoluțiuneĭ francese, când privilegiați generoși se desbrăcaŭ eĭ înșuși de niște drepturi, în adevĕr nedrepte, și inauguraŭ cu atâta mărire o eră nouă de civilisație?

Cele-l'alte cânturi patriotice ale luĭ Alexandri animate de o suflare în genere mai slabă, sunt cu

toate acestea pline de grație și de acea culoare vie ce dă putere orĭ căruĭ simțimênt profund și sincer.

Poesia intitulată *Păsărica* și altele sunt de această categorie.

O păsărică albă trăesce singurică, durerea o amuțesce; dulcele eĭ cânturĭ nu se maĭ aud, în zadar natura și pomiĭ înfloriță o invită la bucuriile vieței, păsărica stă loculuĭ tristă, pentru că un șarpe cumplit se strecoară și 'ĭ străbate cuibul, un vultur uriaș dă jururĭ d'asupra eĭ, 'și ațintă ochiĭ, și 'și întinde ghiara sfâșiitoare către scumpul eĭ cuibuleț.

Această păsărică este România, șarpele cu atâtea încolăcĭturĭ e soarta ce prin atâtea multe și felurite nevoĭ s'a încercat a'ĭ răsturna orĭ ce așezământ, orĭ-ce început de stabilitate. Vulturul uriaș cu ghiare amenințătoare este o mare putere vecină.

Parabola atinge simțurile prin simplicitatea eĭ.

Fie-care vorbă, prin dulcea sa naivitate, străbate drept la inimă:

Albă păsărică,
Ce staĭ singurică
Lângă cuibul tĕŭ?
Nu'ĭ ḑiua senină,
Saŭ nu curge lină,
Apa la pĕrîŭ?
. . . . . .
Frate, 'n depărtare
O pasăre mare
Se 'nalță mereŭ:
Ghiara'ĭ se lungește,
Ochiu'ĭ se țintește
Tot spre cuibul meŭ . . .»

«Apa'ĭ lină, frate,
Frunda lin se bate
In codru 'nflorit ;
Dar cuibu'mĭ jos cade,
Că, de mult 'l roade
Un șarpe cumplit.

Adio Moldoveĭ exprimă melancolia sufletuluĭ care a cunoscut întristările exiluluĭ în mijlocul loviturilor ce amenințaŭ independența națională.

Simte cine-va în aceste versurĭ, în care străbate dorul patrieĭ, că poetul s'a deprins și el a suferi și a duce nevoile streinătățeĭ.

Silit a părăsi pământul Românieĭ, unde viața, cum dice, e dulce și frumoasă ca o di de Maiŭ, dureroase suspine es din peptul exilatuluĭ:

Cine știe, cine știe,
Dacă 'mpins d'al soarteĭ vênt,
M'oĭ întoarce 'n veselie,
Să sărut al tĕŭ pământ !
De-oĭ vedea încă odată
Munțiĭ tĕĭ rĕsunătorĭ,
Ce cu-o frunte înălțată,
Se perd falnic printre norĭ !
Ș'aĭ tĕĭ codri de verdeață
Unde curg, șoptesc ușor
Recĭ isvoare, ce daŭ viață,
Doine care dic de dor,
Ș'al tĕŭ cer care zîmbește
Sufletuluĭ românesc,
Și orĭ-care mĕ iubește,
Ș'orĭ pe care eŭ iubesc.

Mĕsura acestor versurĭ este lină, strofa se destășură cu încetul, și devine așa de duioasă ca și nenorocirea ce o exprimă.

Intoarcerea în țară rĕsbună inima tăcênd un contrast de bucurie la întristarea și suspinele poetuluĭ din *Adio Moldoveĭ*.

Sentimentul și cugetările acestor două poesii, se întîmpină și corespund întocmaĭ ca strofa și antistrofa din corurile tragedieĭ grecescĭ. Pe lângă aceasta, ele maĭ coprind și o îndoită opositie, care deșteaptă interesul cu maĭ mare vioiciune. In prima poesie natura întreagă e înflorită, și cu toate astea durerea îneacă inima poetuluĭ; în a doua, natura 'șĭ întinde toate asprimele eĭ de iarnă, inima poetuluĭ însă este inundată de bucurie.

Să însemnăm în treacăt că în aceste două compositiunĭ se află o cugetare adânc filosofică: ce 'ĭ e omuluĭ fața zîmbitoare saŭ întărîtată a ceruluĭ, când în sine, în inima sa, se află isvorul nesecat al bucuriilor și al durerilor sale!

Aci versul e viŭ și repede, strofa ușoară ca și avêntul ce duce pe poet însușĭ, în țara-ĭ cea frumoasă.

Pe muchĭ de prăpăstiĭ lunecând ușor,
Cu corbiĭ de iarnă mĕ întreceam în sbor
. . . . . .
Gândul meŭ ca mine în ceruri sbura,
Căcĭ mergeam departe: el către o stea
Eŭ, înstrăinatul, către țara mea . . .
. . . . . .

Călĕtorul e neobosit, merge, merge neîncetat, fără răsuflare, până când ajunge la intrarea paradisuluĭ sĕŭ.

In țara mea cea dulce sunt drumurĭ de florĭ;
In dulcea mea țară sborĭ, murgule, sborĭ,
In blândul luceafĕr am un ânger blând;
Inalță-te 'n sînu-ĭ, o tristul meŭ gând!

Un cuvînt să ḑicem numaĭ despre *Hora Unireĭ*, ce aparu după publicarea poesiilor luĭ Alexandri.

Calităţile ce disting cântul acesta sunt o severă cumpătare de limbagiŭ şi o mare concisiune. Autorul s'a ferit de orĭ-ce ornament deşert. Sunete, accente bărbătescĭ, iată toată înfrumuseţarea stiluluĭ sĕŭ, orĭ-ce cuvênt exprimă entusiasmul amêndoror popoare române pe carĭ acelaşĭ avênt le apropie unul de altul. Pare că ar vedea cine-va strînsa îmbrăţişare a doĭ fraţĭ ce se întâlnesc după o îndelungă despărţire. Cugetarea îmbracă aci o formă concisă şi este exprimată cu o mare tărie, maĭ vîrtos acolo unde poetul doresce să nu fie nicĭ un Milcov şi vechile hotare să devie un drum mare.

Haĭ! să dăm mână cu mână,
Ceĭ cu inima română
Să 'nvêrtim hora frăţieĭ;
Pe pămêntul Românieĭ.

Iarba rea din holdă piară!
Piară duşmănia din țară;
Intre noĭ să nu maĭ fie;
De cât florĭ şi omenie.

Măĭ Muntene, măĭ vecine,
Vino să te prinḑĭ cu mine,
Şi la viaţă cu unire,
Şi la moarte cu 'nfrăţire

Amândoĭ avem un nume,
Amândoĭ o soartă 'n lume;
Eŭ 'ţĭ's frate, tu'mĭ eştĭ frate,
In noĭ doĭ un suflet bate.

Vin la Milcov cu grăbire,
Să-l secăm dintr'o sorbire,
Ca să treacă drumul mare,
Peste a noastre vechĭ hotare.

Și să vadă sântul soare,
Intr'o ḍi de sărbătoare,
Hora noastră cea frățească
Pe câmpia Românească.

VI.

Doinele ce ne vorbesc de datinele, suvenirile și tradițiunile noastre naționale, atrag atențiunea în maĭ multe privințe. Neprețuite în ceea ce privesce cunoscința moravurilor și a simțimintelor poporuluĭ, ele presintă maĭ tot-d'a-una marĭ frumusețĭ de composiție. Unele reamintesc luptele noastre cu străiniĭ, altele revolta bandiților contra uneĭ autorități vitrige și tirane. Aceste poeme ca și ale cleftilor Greciei sunt pline de patriotism.

Tătarul, un cântec rĕsboinic din al XV-lea secol, e plin de energie; pe de o parte exprimă amenințarea, și pe de alta veḍĭ pe Român cum duce dorul vrăjmașuluĭ cu mărețul dispreț al triumfătoruluĭ. In poema aceasta se vede spiritul rĕsboinic al românuluĭ din timpiĭ când ținea în respect pe vrăjmașiĭ sĕĭ, în atâtea eroice bătăliĭ.

Composiția e naturală și coprinde, cum am ḍis, numaĭ douĕ părțĭ: întâiŭ amenințarea dinaintea străinuluĭ îndrăsneț ce ar voi să violeze pământul patrieĭ.

Măĭ Tatare, ține-ți calul,
Măĭ Tatare, strânge-ĭ frîul,
Măĭ Tatare, lasă malul,
Nu cerca a trece rîul,
Că pe crucea sânteĭ lege
De voĭ da peste hotare
Nimic, zĕŭ nu s'a alege!
Măĭ Tatare, măĭ Tatare.

și al doilea, execuțiunea, care nu întârzie:

Măĭ Tatare, unde 'ți 'ĭ pala?
Măĭ Tatare, unde 'ți 'ĭ calul?
Măĭ Tatare, unde 'ți 'ĭ fala?
Nu'ți spuseĭ să nu trecĭ malul?
Nu sciaĭ tu, măĭ vecine,
Ce'ĭ Românul în turbare?
Corbiĭ mușc acum din tine,
Măĭ Tatare, măĭ Tatare!

Puterea stiluluĭ și a culoareĭ poetice, caracterizĕ numeroasele cânturĭ de haiducĭ: *Sora* și *Hoțul*, *Andreĭ Popa*, *Strunga*, *Cântec Haiducesc*, etc.

Când în urma unor evenimente fatale popoarele 'șĭ perd independența, maĭ tot-d'a-una rĕsar nisce individualităț nemlădioase, îndrăsnețe până la eroism, carĭ se rĕscoală contra autorităților stabilite maĭ adeseaorĭ de străiniĭ cotropitorĭ. Neîmpăcat cu ceĭ marĭ, banditul e, după legendă, plin de dor și generos cu ceĭ micĭ și fără putere: urît de autorităț, devine popular printre gloatele împilate.

Din toate aceste cânturĭ ale luĭ Alexandri, ne vom opri la douĕ din cele maĭ frumoase:

Andreĭ-popa și *Strunga*.

In cel d'întâiŭ, haiducul apare în mijlocul acțiuneĭ arătând un curagiŭ ce de nimic nu se teme și care

rĕmâne neclintit până la moarte. Frumusețea deosebită a acesteĭ compoziții este mișcarea vie și avêntul ce 'ĭ dă armonia imitativă, maĭ cu seamă în versurile următoare:

Fug cum fuge o rondunică,
Fug ca fulgerul ce pică,
Și se duc voĭniciĭ, duc
Cu urgie de haiduc!

Strunga. Intr'un codru unde trăesc tâlhariĭ, într'o peșceră adîncă unde nicĭ o dată nu străbate soarele, staŭ opt voinicĭ semeți, așteptând cu dor prilejul de a se pune pe muncă:

Treĭ sărut o cruce sântă,
Treĭ se luptă greŭ la trîntă,
Unul drege, unul cântă.

Cântă și laudă tot ce e scump semenilor lor: averile, amorul, prada și ura în contra stăpânireĭ.

«Olĭolĭo, ciocoĭ bogate!
Icĭ de-aĭ trece din păcate,
Să'ți arunc doĭ glonți în spate.

«Olĭolĭo, mândră fetică!
De-aĭ veni colea 'n potică
Să te fac maĭ frumușică...»

Această poesie este o icoană fidelă și complectă în proporțiunile sale, calculate cu artă, și care ne permit a o coprinde cu o singură căutătură. In aceste picturĭ ale banditului se află o simțire sălbatică ce se adaptă de minune cu efectele stiluluĭ.

Ast-fel este și cu poesia *Baba Cloanța* : strigoaia bătrână, ștîrbă, care și-a dat sufletul draculuĭ cu tocmeala de a'ĭ împlini dorința, de a-ĭ readuce pe iubitul eĭ, cel maĭ frumos din toțĭ flăcăiĭ. Dracul îĭ promite tot, cu condițiе numaĭ ca Baba Cloanța să-l ia în spinare, și de treĭ orĭ să facă cu dînsul jurul bălțeĭ printre florĭ și printre șerpĭ ce înconjoară țărmurile laculuĭ fermecat. Cloanța se învoesce ; Satan încalecă pe umerĭĭ eĭ, fuge, fuge strigoaia cu pĕrul despletit, e aproape, douĭ pașĭ numaĭ, și a câștigat rĕmășagul, când de o dată cocoșul cântă și Satan, afurisitul Satan, se asvârle cu dînsa în fundurile bălțiĭ.

Această temă, care este de gustul primitiv al popoarelor vecine de starea sălbatică, e tratată cu multă artă.

Poetul a sciut să facă din Baba Cloanța una din cele maĭ frumoase poesiĭ ale sale. Ce să dicem! favoritismul intră și la poeți ; sub protecția lor, Babele Cloanțe devin eroine, deși dracĭĭ rĕmân tot dracĭ. Nimic nu e mai natural descris ca colcăitul apeĭ, ca valul sbuciumat prin confundarea luĭ Satan cu biata *Baba Cloanța.* Armonia imitativă e aci în tótă puterea eĭ.

Sbucnind apă 'n 'nalte valurĭ,
Mult în urmă clocoti,
In marĭ cercurĭ se 'nvêrti,
Și de trestiĭ și de malurĭ,
Mult cu vuet se isbi.
Iar în urmă liniștită,

Dulce unda 'şĭ alina,
Şi în taină legăna
Fața luneĭ înălbită
Ce cu ziua se 'ngâna....

Alcătuirea acesteĭ poesiĭ este gingașe. Subiectul se desvoltă ast-fel în cât se produce o vie întipărire în imaginație, și un oare-care tainic fior.

Baba Cloanța, ne reamintesce pe fermecătoarele luĭ Göthe, din noaptea de la Walpurgis, însă acolo sunt maĭ multe, pe când aicĭ n'avem de cât una singură, ceea ce face situația maĭ înfiorătoare, și personagiul Cloanțeĭ maĭ îngrozitor. Am ḑis maĭ sus, că aceste subiecte nu prea sunt de gustul nostru. Nu se prea află exemple de felul acesta în epocile când literatura e în culmea desvoltăreĭ sale, nicĭ printre popoarele unde rațiunea și gustul sunt formate printr'o lungă cultură. In adevĕr, Germaniĭ și națiunile norduluĭ se delectă cu asemenea ficțiunĭ, noĭ însă nu ținem nicĭ de seminția acestora, nicĭ de tradițiunile lor. Dracul la noĭ, n'a prea jucat alt rol de cât de bufon în credințele populare. In legendele sale, Românul numaĭ odată 'ĭ-a aprins lumînarea și a pățit'o, d'atuncĭ nu l'a maĭ cântat nicĭ tămâiat nimenĭ. Pe de altă parte este necesar ca arta să se menție neîncetat la óre-care înălțime în sfera ideilor, și este de dorit, ca poetul să nu încurajeze rătăcirile imaginațiuneĭ populare prin talentul sĕŭ, saŭ prin magia formeĭ. A-

ceasta este părerea noastră: iar dacă cine-va ne va pune înainte pe Victor Hugo, atunci ne închide gura.

Dacă, de la această poesie, cititorul trece la doina cu care începe această colecțiune, pare că se deșteaptă dintr'un vis dureros și începe a resufla aerul vieței, aerul României. Poetul în doina sa, cântă amorul și bărbația ca un adevărat Român, plin de grație și de dor:

De-aș avea o puiculiță
Cu flori galbene 'n cosiță
Cu flori roșii pe guriță.

De-aș avea o pușculiță
Și trei gloanțe 'n punguliță,
Ș'o surioară de bărdiță.

Face-m'aș un vultur de mare
Ș'aș cânta ziua la soare
Doina cea de resbunare . . .

și termină prin nobila urare de independență.

Hai copii cu voinicie
Să scăpăm biata moșie
De păgâni și de robie.

Prima strofă se caracteriză prin blândețe, a doua prin energie, și cea din urmă putem zice că unesce amîndouă aceste calități.

Poetul poate că a voit să ne dea un model de tesă, antitesă și sintesă. După aceasta vine o inspirație mai înaltă în *Cei trei arcași* saŭ *Altarul mănăstirei Putna.*

Domnul Ștefan cel Mare, învingătorul păgânilor, vrênd să ridice un altar pe malurile Putneĭ, vine să-și aleagă locul. Cavalerĭĭ și poporul 'l înconjoară, drapelul Moldoveĭ fâlfâe în aer, buciumul și surlele rĕsună în depărtare. Această adunare națională e solemnă și măreață.

Treĭ ostași cu arce'n mânĭ pe movilă-acum se urcă
Doĭ ca zimbrul, ageri, mândri, nalți ca bradul de la munte
Pe-a lor umerĭ poartă glugă, la brîŭ paloș, și pe frunte
Cu-a lor lungĭ și negre plete se coboar'o neagră furcă
Eĭ ades cu-a lor săgeată, repedită sus în nor,
Printre-a fulgerilor focurĭ au oprit vulturu'n sbor.
. . . . . .
. . . . . .

Aceĭ mândri arcași eraŭ demnĭ de Ștefan cel mare, care se pregătește să se întreacă în arc cu eĭ.

Copiĭ trageți! eŭ vreaŭ astădĭ să mĕ 'ntrec în arc cu voĭ,
Ast-fel dice Domnul Ștefan, iar voiniciĭ amîndoĭ
Se plec; arcele 'șĭ încordă, trag; săgețile lor sboară,
Spintecă repede vêntul ce dă foc și vâjiesce;
Se tot duc, se duc ca gândul, și d'abia ochiul zăresce
Pe câmp, departe, departe locul unde se coboară.
Urra 'n ceruri se ridică, urlă dealul, clocotesce
«Să trăiți copiĭ! — le dice Ștefan ce-acum se gătește.
Sbârnie coarda din arcu'ĭ, fulgeră săgeata 'n vênt,
Pere, trece maĭ departe și 'ntr'un paltin vechiŭ s'a frânt,
«Acolo fi-va altarul!» dice falnicul monarc,
Ce se închină și se pleacă spre resboinicul sĕŭ arc.

«Să trăească Domnul Ștefan!» mii de glasuri 'i urează
Și poporul, jos pe vale, umilit îngenuchiază.

Acest tablou este de o frumusețe antică, respiră maestatea, celebrează cu noblețe pe eroul epocei cele mai strălucite a analelor române și eroii aceia, cavalerii aceia, arcașii aceia se ḍiceau boieri, rĕsboinici și apĕrători ai patriei. Cum se schimbă vremurile și cum se strică limba!

Memoria acelor timpuri ajunsese în ḍilele din urmă a nu ne fi cunoscută de cât numai prin nenorociții lăutari ce suspinau în robie. Sus țigani, le strigă Alexandri dimpreună cu alți nobili fii ai Moldovei! Și lăuta lor, în mânile poetului se înfioră, și dete sunete virile cari ne redeșteptară pe toți.

Ștefan cel Mare voesce a eternisa victoria Românilor, Arcul, Altarul și Paltinul, trei simboluri: lupta, Dumneḍeu și moșia saŭ arborele național.

VII.

In galeria de tablouri poetice a lui Alexandri, venim acum la nisce picturi mai puțin severe.

Nu cunosc nimic mai răpitor de cât *Fôntâna fermecată* saŭ *Ursiții*.

Jos în vale două fete spală lână, spală, rîd, vorbesc aproape de fôntână. Tabloul e perfect de simplitate. Voioasele copile se arată pline de lumină și

de viață. Nu vedem în această poesie ceva din acele recĭ descripțiunĭ în carĭ autorul se perde, și cititoruluĭ i se urăște. Vedĭ o invocație adorabilă a douĕ figurĭ virginale pline de veselie, gingașe și împreunate într'un loc unde totul împrejur e rĕcoros și plăcut, loc încântător.

Am citit multe poesiĭ contimporane, rar însă am găsit în ramura idilică un ce maĭ răpitor de cât această compositie. Ar căta să se urce cine-va până la *Paradisul perdut* al luĭ Milton, ca să găsească în Eva, ce-șĭ vede pentru prima oară imaginea în oglinda undelor cristaline, această mișcare delicată, acest sentiment de grație, de frumusețe și de dulceață ce se simte în Fôntâna fermecată.

Colea'n vale la fôntână,
Douĕ fete spală lână,
Spală lână și rîdea,
Iar din gură așa grăia:

«Când va bate vênt de seară,
«Prin ogorul de secară,
«De treĭ orĭ să descântăm,
«Și'n fôntână să cătăm.

«Dac' ar fi să ni să prindă
«Vom vedea ca 'ntr'o oglindă
«De-om avea sorțĭ de noroc,
«Și ursițĭ cu ochĭ de foc.»

Cum bătu vêntul de seară
Prin ogorul de secară,
De treĭ orĭ aŭ descântat,
In fôntână s'aŭ uitat.

Și pe-a sa limpede față,
Ca prin vis de dimineață,
Aŭ vĕdut ele zîmbind
Douĕ chipurĭ strĕlucind.

Cele umbre bălăĭoare,
Cu guriță zîmbitoare
Pluteaŭ lin, se legănaŭ
Și pe fete le 'ngânaŭ.

Iată, pe a apeĭ față,
Ca prin vis de dimineață,
Alte două s'aŭ ivit,
Chipurĭ mândre la privit.

Iar aceste umbre nouĕ
Nu eraŭ ca cele două,
Albe ca floarea de crin,
Blânde ca cerul senin;

Ci eraŭ de vênt pișcate,
Cu pĕr negru, sprincenĭ late
Și cu ochiĭ șoimuleți,
La ochire mult semeți.

«Ia vedĭ, soro, ce minune
«Dis'aŭ fetele nebune.
«Dorul ni s'aŭ împlinit,
«Ursiții ni s'aŭ ivit.

«Vedi tu cele umbre mute?
«Par'că vreaŭ să ne sărute;
«Vedĭ cum brațele 'șĭ întind,
«Par'că vreaŭ să ne coprind.»

N'aŭ sfîrșit bietele fete
Și pe frunte și pe plete,
Nu sciŭ cine le-a furat
Câte un dulce sărutat.

Cele fete la fôntână,
D'atuncĭ nu maĭ spală lână,
Căcĭ în codri și la drum,
Isĭ petrec dilele-acum.

Acum sciŭ ce fel s'aruncă
In dușmanĭ glonțiĭ din luncă,
Ș'ades ele aŭ vĕdut
Ce 'ĭ fuga de Arnăut.

Că, de cînd pe frunțĭ, pe plete,
Aŭ luat bietele fete
Câte un dulce sărutat,
Ele 'n codri aŭ urmat,

Doĭ voinicĭ cu sprincenĭ late,
Cu fețe de vênt pișcate,
Și cu ochiĭ șoimuleți,
La ochire mulți semeți.

Cinel-Cinel, alt tabloŭ pastoral, n'are valoarea Ursiților, are însă meritul de a reaminti o poesie a luĭ V. Hugo, și meritul și maĭ mare de a o întrece după părerea noastră. In Contemplațiunile poetuluĭ francez, în prima carte întitulată *Aurora*, sunt câte-va stanțe cu titlul de veche cantonetă a tinereții.

Sentimentul acestor stanțe, e tot acela ce animă

și pe *Cinel-Cinel*, saŭ maĭ bine s'ar putea ḑice că doina română rĕsbună canțoneta francesă. Subiectul ales de V. Hugo e foarte simplu.

Un adolescent, saŭ cum am ḑice maĭ pe românesce, un copilandru se rătăcește în dumbravă dimpreună cu o fată mare. El e de 16 anĭ, și gândul luĭ, cugetele luĭ sunt d'ale vîrsteĭ sale, el se uită la florile arborilor, caută să vaḑă mierlele prin frunze. Fetișoara însă e de 20 de anĭ, ochiĭ îĭ sunt plinĭ de flacărĭ, brațele îĭ sunt albe, ea ascultă privighetorile, glumesce, surîde și suspină, copilandrul însă nu vede, n'aude, nu simte nimic, e tot cu ochiĭ după păsărĭ și după florĭ. Fetișoara suspină mereŭ, se simte turburată și nu înțelege cum cine-va la aniĭ acestuĭ băiat póte fi atât de nepriceput. Acesta este subiectul aceleĭ poesiĭ. De și nu e nicĭ noŭ nicĭ original, poetul a sciut să-ĭ dea o expresie de frumusețe necomparabilă și stilul e lucrat cu cea maĭ mare artă.

Je ne savais que lui dire,
Je la suivais dans le bois,
La voyant parfois sourire,
Et soupirer quelquefois.

Je ne vis qu'elle était belle,
Qu'en sortant des grands bois sourds.
«Soit, n'y pensons plus», dit-elle....
Depuis, j'y pense toujours.

Să venim însă acum la doina luĭ Alexandri, aci e altă vorbă, junele român rĕsbună pe copilandrul frances, el nu e așa de nepriceput. Puritatea e tot aceia, dar de o parte se vede sfioasa nevinovăție la care staŭ martorĭ arborĭ dumbravelor dupe malurile Seneĭ, și de alta inocentele jocurĭ de carĭ sunt pline crângurile Moldoveĭ.

Păstorul ḑice : Cinel-Cinel !
Copileĭ june de lângă el :
— «Douĕ steluțe cu raze line
«Lăsat'aŭ cerul plin de lumine
«Și pe-a ta frunte ele aŭ căḑut.
«Ghicĭ, drăguliță, că le sărut.»
Nu ghici 'ndată
Gingașa fată
Și pe ochĭ dulce fu sărutată.
Păstorul ḑice iară : Cinel !
Copileĭ mândre de lângă el :
— «Albe, rotunde, douĕ aripioare,
«Ne'ncetat saltă la cer să sboare.
«Și tu 'n robie le-aĭ tot ținut.
«Ghicĭ, drăguță, că le sărut.»
Nu ghici 'ndată
Rumena fată
Și pe sîn fraged fu sărutată.

Pe lângă frumusețea acestor versurĭ, se cuvine a adăoga în treacăt ca un amĕnunt bibliografic, că

ele fură publicate mai înainte de *Contemplațiunile* lui V. Hugo.

Compoșiția generală a poesiei, e mai presus de compoșiția cântului XIX din cartea întitulată *Aurora*. Frumosul păstorel 'și propune ghicitorile în modul cel mai fericit și apoi le desleagă și le ghicește tot el, curat pe românesce.

VIII.

Ne simțim datori a face aci o observație. Unii aŭ felicitat pe autorul Doinelor că nu s'a ținut de modelele clasice, ca și cum ar fi ḍis că se ține de școla romantică. Noi nu putem fi de părerea aceasta, pentru că ne place independența spiritului, și scim că fără inspirațiuni personale n'ar putea fi cine-va un adevĕrat poet, de și recunoaștem că studiul marilor modele nu întunecă nici de cum adevĕratul geniŭ. D-na de Staël a formulat foarte bine deosebirea între imitație și creație ḍicênd că: a ști este de mare ajutor pentru a inventa. Apologiștii stângaci ai lui Alexandri 'i denatură cu totul cugetarea.

Nu ne îndoim că poetul nostru cunoștea mărimea morală și frumusețea operilor sublime ale Greciei, ale Romei, precum și ale literaturei moderne.

Când intră cine-va în calea poesiei, nu poate nici de cum trece cu vederea geniurile literare. S'ar perde,

ar sta cu totul în loc, de nu s'ar abate prin încântatele palate nemuritoare ale marilor poeți carĭ se înalță ca nisce colosale adăposturĭ semĕnate pe calea progresuluĭ omenesc. Cată însă ca călătorul să iasă din ele precum a intrat. Nestimatele de acolo nu sunt ale luĭ. Alexandri nu e nicĭ de școala clasică, nicĭ de școala romantică. Dînsul, ca toțĭ poeții originalĭ, a fost un tînĕr călător, la început oaspe fericit prin toate literaturile, și ajungênd apoĭ în sînul scumpeĭ sale patrii, a devenit poetul național al Românieĭ.

Printre poemele ce nu isvorăsc de cât din fantasia poetuluĭ, sunt unele carĭ aŭ un înțeles adînc, fiind nisce revelațiunĭ inspirate din însăși inima și geniul Românieĭ. Ast-fel este frumoasa poemă *Marioara Florioara*, ḑîna munților, sora favorită a florilor.

La Moldova cea frumoasă
Viața-ĭ dulce și voioasă!
L'al Moldoveĭ dulce soare
Cresce floare lângă floare!
Multe pasĕrĭ colo'n sbor
Fură mințĭ cu glasul lor;
Multe fete și neveste
Fură inimĭ fără veste;
Dar umblare-aĭ frățioare,
Nouĕ anĭ întregĭ cu soare
Sus în munte, la Muntenĭ,
Jos în vale, la Vălenĭ
Și de-aĭ călca nouĕ țĕrĭ
Și de-aĭ trece nouĕ mărĭ,
Floricică n'aĭ găsi,
Păsărică n'aĭ zări.
Nicĭ nevastă mândruliță,
Nicĭ copilă drăguliță,
Ca Marioara
Florioara,
Ḑînișoara munților,
Surioara florilor.

Această ḑînă e dulce și veselă ca primăvara, sprintenă și grațioasă ca un puiŭ de căprioară.

Natura întreagă se mișcă, când se arată, vechiĭ Carpați întineresc. Nimic nu-ĭ lipsește ca să fie fericită, și cu toate acestea inima eĭ aspiră la ceva maĭ mult, la un ce necunoscut. De odată apare un călăreț străin pe un fugar sĕlbatic, cu o stea de argint în frunte. La vederea luĭ, Florioara se turbură, și schimbă câte-va vorbe cu străinul, vorbe de dragoste și pline de tinerețe. Atuncĭ vine o fetișoară a munților cu ghirlande de florĭ în brațe, pe carĭ le dă străinuluĭ. Florioara, agitată, uimită, se întoarce și 'ĭ dă chiar grădina sa, floarea sufletuluĭ sĕŭ. Iar frumosul călăreț suspină:

«Ḑîna mea, ursita mea,
«De aḑi calea-mĭ părăsesc
«Murgu-mĭ priponesc
«Și la tine mĕ opresc
«Cu tine să mĕ iubesc.»
Marioara 'l asculta,
Sînul gingaș îĭ sălta,
Ochi 'n lacrimĭ îșĭ scălda.

Urmează apoĭ descripția fericireĭ ambilor amanțĭ.

«Să trăim, să ne iubim,
«C'amîndoĭ ne potrivim,
«Și la dalbe tinerețe
«Și la suflete mărețe,
«Și la gândurĭ trecĕtoare,
«Și la inimĭ iubitoare .....

A doua ḑi, după un semn misterios al ḑîneĭ, apare un car tras de un fugar ce sboară ca însăși cugetarea. Se pun într'însul amîndoĭ și strĕbat câmpiile

de-a lungul Carpaților. Dar când munțiĭ o vĕḑură alăturĭ de un străin, îndată se păliră frunḑele dumbrăvilor, unda limpede a fôntânilor se turbură, glasul pasĕrilor amuți și florile 'șĭ plecară fruntea cu durere la pămênt, lăcrimĭ picară, cum pică lacrima din florĭ, tremurară din rădăcinĭ ca la apropierea uneĭ vijeliĭ, se vestejiră și se uscară într'o clipă.

Florioara nu se maĭ uita nicĭ la munțĭ, nicĭ la florĭ, n'avea ochĭ de cît pentru iubitul sĕŭ, numaĭ pe el 'l vedea, numaĭ pe el 'l asculta cînd șoptea:

«Marioară, draga mea.
«Facă Domnul orĭ ce-o vrea,
«Dee'țĭ bine, dee'țĭ rĕŭ,
«Tu ascultă dorul meŭ,
«Căcĭ în viața trecĕtoare,
«Și în lumea peritoare,
«O ḑi dulce de iubire
«E un veac de fericire.»

A treia ḑi, Florioara simți o turburare secretă în inima sa; în zadar cerea iubituluĭ eĭ să-ĭ cânte doină de dor, căcĭ de o dată se aud în depărtare țipetele dureroase ale uneĭ mume ce 'șĭ-a perdut copilul. Ea 'șĭ îndreptează căutările sperioase în partea munților și vede un duh necurat, un zmeŭ, ce vine s'o răpească de la amantul sĕŭ. — Un vifor, o furtună îĭ invĕlue pe amîndoĭ și mâna nevĕḑută a geniuluĭ munților o smulge din brațele iubituluĭ sĕŭ. Apoĭ toate dispar, și seninul ceruluĭ strălucesce din noŭ în toată a sa splendoare. Unde maĭ e Marioara-Florioara, surioara

și ḑîna iubită a florilor, blânda și dulcea surată a aurorei? Nimeni nu scie... însă pe la miezul nopței se aud nisce straniĭ șoapte venind din partea munților și un glas tânguitor cântând:

«Frunḑă verde lăcrămioară!
«Vaĭ de bieata-mĭ inimioară!

«Orĭ-ce vênt răcoritor
«Îĭ aprinde foc de dor.

«Bate vêntul printre florĭ?
«Îĭ dă dor de la surorĭ.

«Bate vêntu 'n stejărel?
«Îĭ dă dor de voinicel.

«Voinicele, dragul meŭ,
«Mult amar te jelesc eŭ!

«Vin' aleargă lângă mine
«Să maĭ mĕ iubesc cu tine,

«Că 'ĭ neagră străinătatea
«Și-ĭă dcru singurătatea!

«Băețele, ursițele
«Fă pe gândurile mele,

«Că mĕ bate vênt de vară
«Și-mĭ aduce dor de țară

«Și-mĭ aduce-adese orĭ
«Dor aprins de la surorĭ;

«Dar nu-ĭ foc de dor maĭ rĕŭ
«Ca focul de dorul meŭ.»

Aceste versurĭ se disting prin grația și delicatețа formeĭ; poetul pare că 'șĭ-a desvoltat tot talentul în crearea acesteĭ fiice de predilecție a imaginațiuneĭ sale. Poema aceasta este una din expresiunile cele maĭ perfecte a ideilor și a cugetărilor sufletuluĭ ro-

mânesc ce se manifestă aci în tot ce are mai tainic și mai duios.

Versurile atât de pasionate și de armonioase sunt consacrate amoruluĭ care este inspirația supremă a literatureĭ noastre.

Poporul Român atât de des strivit de invaziunĭ și desmoștenit, ca să dic așa, de înaltele și atrăgătoarele satisfacțiunĭ ale vieței publice 'și-o concentrat toată energia morală în sentimentele vieței private. «Amorul a fost toată libertatea poporuluĭ Român», a dis marele Michelet. Și chiar într'acest asil, în care se ascunde inima luĭ, suvenirea nobileĭ sale origine ș'a gloriosuluĭ sĕŭ trecut nu 'l părăsește nicĭ o dată.

După câte am dis până acum nu maĭ este nevoie de a declara că elegiele, ce aŭ de obiect impresiunile cu totul intime ale luĭ Alexandri, nu aŭ farmecul celor-l'alte compositiunĭ: *Cântul Gondolierului*, *Cantoneta Siciliană*, *Biondineta* etc. . . . sunt nisce poesiĭ de mare artă, însă felul acesta nu este din cele ce ne ating maĭ mult. De ne va eși însă cine-va cu Göthe înainte, 'ĭ rĕspundem: așa e, a făcut și Göthe versurĭ de gustul acesta și ca un artist dibaciŭ le-a lucrat cu mare scumpătate; dar a făcut și opere marĭ, și lor se datorează maĭ cu seamă consacrarea geniuluĭ sĕŭ.

Lăsați, poeților, aceste jocurĭ de spirit, lăsați-le

diletanților de saloane; sunt de ajuns atâția versificatorĭ carĭ 'șĭ perd timpul a încadra ideĭ comune în nisce silabe maĭ mult saŭ maĭ puțin bine ritmate.

Un artist poate fixa pe o agată saŭ pe un smaragd o figură înamorată, însă această distracție a minței, nu trebue să 'l facă a uita compoșiția severă a personagelor sacre ce a sculptat pe frontonul templuluĭ. Aveți înainte-vă viața umană, voĭ câțĭ sunteți poeți! aveți înainte-vĕ viitorul națiunilor. Fie-vĕ poesia rĕsboinică, politică, socială. Cântarea voastră fie ca imnul luĭ Castor, care în răcoarea dimineței, printre răsunetele stâncelor sĕlbatece, însufleța pe eroiĭ de la Termopile. Maĭ târziŭ vom putea cânta și doina prin saloane și hora sub dumbravă în bătătură. Acum însă, sus cu inimele și să mulțumim ceruluĭ că am ajuns în ora decisivă a reînvierei noastre.

Este însă o putere ce domină peste toate expresiunele literare. Această putere e România. Ea singură a produs adevĕratele doine, adevĕratele hore. Tot ea este puterea ce are să ne dea adevĕrata expresie politică, și precum poetul, istoricul și eruditul, aŭ căutat și aŭ adunat dintr'însa elementele operilor lor, asemenea și omul de Stat, și legiuitorul, nu 'șĭ vor împlini misia lor de cât numaĭ căutând să afle într'însa principiile adevĕrate ale arteĭ d'a administra și d'a

guverna. Ast-fel renașterea se va împlini și aspirațiunile către un viitor dorit, vor deveni legĭ positive și adevĕrate [1]).

---

[1]) Dacă cititorul va găsi că am exagerat poate sentimentul patriotic, în cea ce privește aprecierile noastre asupra literaturei naționale, îl rugăm să aibă în vedere că paginile acestea aŭ fost scrise înaintea resbeluluĭ și a proclamărei Independenței, și că aceste aprecierĭ, carĭ ar părea adĭ exagerate, eraŭ atuncĭ foarte naturale și aŭ călăuzit toată generațiunea care a îndeplinit vechile aspirațiunĭ de neatârnare ale țĕreĭ.

Am căutat asemenea în privința stiluluĭ acestuĭ studiŭ a ne apropia, pe cât am putut, de limba inimitabilă a luĭ V. Alexandri.

BALADE

BALADE

I.

Psichologia popoarelor are multe asemĕnărĭ cu a individuluĭ, și cea maĭ simțitoare poate, este aceea care isvoraște din comuna lor iubire pentru vechile suveniriĭ. Națiunile în această privință sunt ca fie-care din noĭ; lor le place a reveni asupra trecutuluĭ, a-șĭ aduce aminte din tinerețe, și acest simțimînt esplică, maĭ bine de cât orĭ-ce, originea și tradițiunea acelor cânturĭ ce se numesc *populare*. Nu dicem «naționale» căcĭ diferența este foarte mare.

Cântul național inspirat de pasiunea patriotică cheamă la arme, serbează victoria. Cântul popular, din contră, e maĭ tot lirism saŭ elegie. Este o melodie inspirată de moravurile, jocurile, obiceiurile, tradițiunile și credințele unuĭ popor.

Să nu credem dar că este o operă zadarnică saŭ

o sarcină ușoară de a se ocupa cine-va de cânturile populare ale unei națiuni. Intr'însele găsim, nu numai o plăcere intelectuală dar și un mare învățămînt, atât pentru popoare cât și, mai cu seamă, pentru acei ce le conduc. Nu se află astădi nici o națiune în Europa care să nu poseadă, saŭ să nu se ocupe de a culege literatura sa legendară.

Fără să vorbim de Occident, în Orient avem pe Sambelios în Grecia, pe Karajici, Milutinovici și alții în Serbia, pe Czolak și Verkovici în Bulgaria, pe Rybuikov, Zaharov etc. în Rusia, cari aŭ cules atâtea frumoase cânturi populare și care, în Serbia mai cu seamă, sunt un adevĕrat monument de glorie națională.

Ceea ce bărbați inteligenți și devotați aŭ făcut în Grecia, Bulgaria, Rusia și Serbia, V. Alexandri a făcut cel d'întăiŭ în România. Poet, el a fost atras prin frumusețea și originalitatea vechilor noastre legende populare, mai mult poate de cât prin importanța lor istorică.

Fericiți, acei oameni de elită, acele spirite înalte despre cari se poate dice că n'aŭ prevĕdut toată valoarea operilor lor.

Nu este națiune care să-și fi iubit și apĕrat naționalitatea sa mai mult de cât România. Peste această colonie latină înființată de Traian ca o sentinelă a

imperiului, aŭ trecut fără a o putea sdrobi, valurile invasiunilor barbare. După ce a triumfat de incursiunile Goților, Hunilor, Gepidilor, România, după secolĭ întregĭ de lupte și de suferințe, avu fericirea de a triumfa și de tendințele de dominare ale popoarelor vecine contimporane. Acestea sunt, de sigur, dovedĭ de o puternică vitalitate și justifică vechia noastră dicĕtoare: «Românul nu piere».

Trebue oare să credem, cu toate acestea, că societatea română a trecut prin atâtea încercărĭ fără a se modifica? Nu. România a perdut mult din geniul sĕŭ latin.

Dar vechea Britanie a Anglo-Saxonilor n'a fost oare și dînsa încercată de valurile cotropitoare ale Franco-Normanzilor? Oare Galia nu și-a perdut până și numele sĕŭ?

A se modifica, a se transforma, aceasta este viața, și cum am maĭ dis aiurea, națiunile carĭ staŭ în nepăsare și în adormire, sunt condamnate a peri.

Aprecierea colecțiuneĭ de cânturĭ populare ale luĭ Alexandri, cere o clasificare atât de necesară pe cât este anevoe de întocmit. Voiŭ separa aceste cânturĭ, în serĭ, corespunzênd cu deosebitele transformărĭ ale geniuluĭ nostru național.

Aceasta este, trebue s'o mărturisim, un studiŭ de analisă istorică și filosofică, foarte dificil, și am fi

dorit ca o autoritate mai acreditată de cât noi, să întreprindă o asemenea lucrare. In lipsa unei adânci sciințe, vom aduce o mare bună-voință și, de vom avea nevoe de indulgență, vom găsi-o în dorința chiar ce am avut de a face ceva folositor.

II.

Este cunoscut că la început societatea Romană nu prea a avut creațiuni literare. Viața Romanilor era toată absorbită în lupte.

Geniul Greciei, care se intipări mai cu osebire la Romani, le comunică mai toată religiunea, mai toate credințele lor, și această religiune, aceste credințe, aŭ trebuit de sigur să le inspire primele lor rapsodii.

Mai târdiŭ, în contactul Etruscilor și al Grecilor, Romanii începură a se lumina; însetați de progres luară, pe cât putură, din instituțiunile și credințele acelora ce-i precedase în civilisațiune, înmulțind ast-fel bogățiile lor morale, cu cât răsboaele și cuceririle le înmulțiaŭ numĕrul aliaților și al tributarilor.

Mai întâiŭ, cânturile lor populare fură consacrate Ḍeilor; pe urmă celebrară diverse acte din viața lor politică și socială — și trebue să observăm că ceea-ce inspira mai cu osebire pe vechii Romani, era amorul pămêntului și al căminului.

Nu atât Eneida l'a făcut pe Virgiliŭ mare și

iubit de Romanĭ, cât *Georgicele* și *Bucolicele*, această dulce și grațioasă poesie câmpenească.

Să vedem acum dacă în cânturile populare, adunate de V. Alexandri, sunt vre unele curate, fără nicĭ un amestec cu literatura străină, inspirate numaĭ de geniul latin.

Sunt între altele treĭ, după noĭ, a căror origină Romană nu poate fi contestată: *Miorița*, *Erculeanu*, *Cucu* și *Turturica*.

Găsim în *Mioara* saŭ *Miorița*, un sentiment pastoral cu totul virgilian, găsim chiar acea formă de dialog care era favorită autoruluĭ Bucolicelor.

Subiectul *Mioriței*, este cunoscut:

Treĭ ciobanĭ din cele treĭ provinciĭ române 'șĭ pasc oile în câmp, doĭ din eĭ se vorbesc să omoare pe Moldovean, și oița descoperă complotul.

Citĭm aci această frumoasă baladă maĭ în întregul eĭ pentru că e una din acele opere ce nu se pot întrerupe fără de a perde din valoarea și din caracterul lor propriŭ.

Pe un picior de plaĭ,
Pe-o gură de raĭ,
Eată vin în cale,
Se cobor în vale
Treĭ turme de mĭeĭ
Cu treĭ ciobăneĭ.

Unu-ĭ Moldovean,
Unu-ĭ Ungurean,
Și unu-ĭ Vrăncean.
Ear cel Ungurean,
Și cu cel Vrăncean,
Mări, se vorbiră,

Și se sfătuiră,
Pe l'apus de soare,
Ca să mi-l omoare,
Pe cel Moldovean,
Că-ĭ maĭ ortoman,
Ș'are oĭ maĭ multe,
Mândre și cornute,
Și caĭ învețațĭ
Și câinĭ maĭ bărbațĭ!..
Dar cea Miorița
Cu lână plăviță
De treĭ dile 'ncoace
Gura nu-ĭ maĭ tace,
Iarba nu-ĭ maĭ place.
« — Miorița lae,
Lae, bucălae,
De treĭ dile 'n coace
Gura nu-ți maĭ tace!
Orĭ iarba nu-ți place?
Orĭ eștĭ bolnăvĭoară,
Drăguță mĭoară?
— Drăguțule bace!
Dă-ți oile 'ncoace,
La negru zăvoĭ,
Că-ĭ iarbă de noĭ,
Și umbră de voĭ.
Stăpâne, stăpâne,
Iți chiamă ș'un câine,
Cel maĭ bărbătesc,
Și cel maĭ frățesc.
Că l'apus de soare,
Vreaŭ să mi te-omoare,
Baciul Ungurean
Și cu cel Vrăncean!
— Oiță Bîrsană,
De eștĭ năsdrăvană
Și de-a fi să mor
In câmp de mohor,
Să spuĭ luĭ Vrăncean,
Și luĭ Ungurean,
Ca să mĕ îngroape,
Aicĭ pe aproape,
In strunga de oĭ,
Să fiŭ tot cu voĭ:
In dosul stâneĭ
Să 'mĭ aud câiniĭ.
Aste să le spuĭ,
Ear la cap să 'mĭ puĭ
Flueraș de fag,
Mult dice cu drag!
Flueraș de os,
Mult dice duios!
Flueraș de soc,
Mult dice cu foc.
Vîntul când va bate,
Prin ele a resbate,
Ș'oile s'or strânge,
Pe mine m'or plânge
Cu lăcrămĭ de sânge.
Ear tu, de omor

Să nu le spuĭ lor,
Să le spuĭ curat,
Că m'am însurat
Cu-o mândră crăeasă,
A lumeĭ mireasă;
Că la nunta mea
A căḑut o stea.
Soarele şi luna
Mi-aŭ ţinut cununa,
Braḑĭ şi păltinaşĭ
I-am avut nuntaşĭ,
Preoţĭ, munţiĭ marĭ,
Păserĭ lăutarĭ,
Păsĕrele miĭ
Şi stele făcliĭ!
Ear dacă-ĭ zări,
Dacă-ĭ întâlni
Măicuţă bĕtrână
Cu brîul de lână,
Din ochĭ lăcrămând,
Pe câmp alergând.
Pe toţĭ întrebând
Şi la toţi ḑicênd:
Cine-aŭ cunoscut,
Cine mi-a vĕḑut,
Mîndru ciobănel
Tras printr'un inel?
Feţişoara luĭ
Spuma lapteluĭ;
Mustăcioara luĭ
Spicul grîuluĭ;
Perişorul luĭ,
Pana corbuluĭ;
Ochişoriĭ luĭ
Mura câmpuluĭ!
Tu, mioara mea,
Să te 'nduri de ea
Şi 'ĭ spune curat,
Că m'am însurat
Cu-o fată de craĭ
Pe-o gură de raĭ.
Ear la cea măicuţă
Să nu spuĭ, drăguţă
Că la nunta mea
A căḑut o stea,
C'am avut nuntaşĭ
Braḑĭ şi păltinaşĭ,
Preoţĭ-munţiĭ marĭ
Păsĕrĭ-lăutarĭ,
Păsĕrele miĭ
Şi stele făcliĭ!...

Iată acum un pasagiŭ din Bucolicile luĭ Virgiliŭ, care se poate compara cu legenda română.

Melibeŭ, sărăcit și silit să se exileze, 'și plânge soarta și se desparte de oițele sale :

«Mergeți oițele mele — ḍice poetul latin — voi «carĭ odinioară erați atât de fericite... mergeți urma- «ți-vĕ calea. S'a sfîrșit... d'acum înainte nu vĕ voiŭ «maĭ privi în fundul pescereĭ înverḍite, alergând pe «deal în sus; de acum înainte nu mĕ veți maĭ auḍi «cântând și nu vĕ voiŭ conduce să pașteți earbă etc....»

Dar ce caută Ungureanul, poate să ne întrebe cine-va, într'o pastorală inspirată de geniul Romeĭ...? Aceasta, nu denatură, după noĭ, nicĭ într'un fel poesia.

Cine nu scie, că cânturile populare sunt maĭ tot-d'a-una prefăcute, și că personagele din tradițiune sunt adesea înlocuite prin altele maĭ nouĭ, carĭ iaŭ locul celor carĭ s'aŭ șters din amintire.

Ceia ce ni se pare maĭ serios de observat, este că nu numaĭ această piesă nu este neterminată, cum ḍice Alexandri, dar că ea se sfîrșește tocmaĭ cu versurile ce le citarăm.

Când un cânt popular s'a rĕspândit în mase, maĭ tot-d'a-una se preface, se desvoltă, însă este rar ca eroarea să nu se vaḍă de un om cu oare-carĭ studiĭ și cu oare-care experiență.

Comparând eleganta simplitate a Mioriței din partea întâia cu ornamentația încărcată a părțeĭ a doua, ți se pare că aĭ compara poesia antică cu rap-

sodiele veaculuĭ de mijloc. In partea d'întăiŭ detaliul este curat Roman. A doua parte e tot poesie pastorală, dar ce diferență de simplitatea naturală a părțeĭ întâie! Ce neasemĕnare între grațiosul limbagiŭ al oițeĭ și între suspinul mameĭ care-șĭ caută copilul.

Cine mi-a vĕdut
Mândru ciobanel,
Tras printr'un inel?
Fețișoara luĭ,
Spuma lapteluĭ.
Mustĕcioara luĭ,
Spicul grâuluĭ;
Perișorul luĭ,
Pana corbuluĭ...

Sentimentul mameĭ este egoist și vanitos.

Oaia e mult maĭ elocintă de cât mama, și de sigur nu sunt amîndouă inspirate de acelașĭ poet.

Erculeanu, pe care V. Alexandri 'l consideră cu drept cuvînt, ca una din baladele cele maĭ vechĭ ale Românieĭ, după noĭ, nu este așa de veche ca Miorița. Tradițiunea poate să fie tot atât de veche, dar forma Mioriței e mult maĭ curată.

Se vede că Miorița e cântată de coloniĭ latinĭ carĭ șĭ-aduc aminte de câmpiile Sabineĭ, în vreme ce strofele luĭ Erculeanu, sunt compuse de niște oamenĭ ce consideraŭ pămîntul pe care 'l locuiaŭ ca singura lor patrie, avênd o naționalitate deosebită, separată de Roma:

Plecat-aŭ, în dorĭ
Treĭ surorĭ la florĭ,
Sora cea maĭ mare,
S'a dus în spre mare,
Sora cea mediná
Spre mal în grădină
Sora cea maĭ mică
Şi maĭ sălbăţică
S'a dus, mări, dus
Pe Cerna în sus.
Iar în urma lor
Mulţĭ voinicĭ cu dor
S'aŭ luat cântând
Ş'aŭ venit plângênd;
Etc. . . .

Această baladă are numaĭ un avantagiŭ pe lângă cea-l'altă; ea n'a fost desfigurată prin amplificaţiunĭ succesive. Unitatea compositiuneĭ este admirabilă. Din acest punct de vedere, *Erculeanu* este un document literar din cele maĭ preţioase, şi poate vedea cine-va într'însul primele încercărĭ ale museĭ române.

Imprumutată ca idee metamorfozelor luĭ Ovidiŭ, adică de aceiaşĭ inspiraţiune, balada *Turturica şi Cucul*, este cu totul latină prin forma eĭ. Detaliurile însă dovedesc o origină maĭ nouĕ. In acest refren cu care începe piesa

Mică turturică,
Dragă păsărică,
Fi'mĭ ibovnică,
Până Duminică.

nu poate tăgădui cine-va influenţa ideilor nouĭ.

Subiectul baladeĭ este acesta:

Un cuc, se iea după o turturică, şi-ĭ face declaraţiunea sa în termenĭ foarte călduroşĭ. Turturica îl respinge sub cuvînt că-ĭ e frică de mumă-sa.

Pentru dumneata,
Eŭ n'așĭ ḑice ba,
Dar ḑic și ḑic ba,
Pentru maică-ta,
Că-ĭ bănuitoare
Și fermecătoare.
Ea mi-a bănui
De te-oĭ prea iubi,
Și ea m'o mustra
De te-oĭ desmerda.

Dar cucul stărue, și turturica, ca să scape de el, voia să se metamorfoseze, să se prefacă în trestie:

«M'oĭ face maĭ bine,
«Ca să scap de tine,
Trestioară 'n baltă,
Subțire și 'naltă...

Cucul nu se lasă:

«Orĭ cum te-ĭ preface,
«Tot nu-țĭ oĭ da pace.
«Că și eŭ m'oĭ face
«Un mic ciobănaș,
«Din fluer doinaș,
«Ș'oĭ căta prin baltă,
«O trestie 'naltă.
Și de te-oĭ vedea,
Pe loc te-oĭ tăia,
Si 'n tine-oĭ cânta,
Și te-oĭ săruta,
Și tot n'oĭ scăpa
De a-mĭ fi ibovnică,
Dragă turturică.

Aceste versurĭ:

M'oĭ face maĭ bine
Ca să scap de tine
Trestioară 'n baltă
Subțire și 'naltă...

și rĕspunsul Cuculuĭ ne aduc aminte capitolul 22, Cartea I din Metamorfozele luĭ Ovidiŭ: Naiada Syrinx, metamorfozată în trestie. Ḑeul Pan, iubesce și urmăresce pe naiada Syrinx, ca și cucul nostru pe turturică, fără nicĭ un succes, tot ca și bietul cuc.

Poetul latin se exprimă ast-fel:

«Pe când era să pue mâna pe naiada rebelă, Pan nu pune mâna de cât pe nisce trestiĭ, pe carĭ le sărută în zadar în locul eĭ. Trestia, mișcată de zefir, producea nisce sunete melancolice carĭ aveaŭ un dulce înțeles pentru Ḍeul înamorat. «O Syrinx», îĭ ḍicea el, «dacă te-am perdut, cel puțin să-mĭ rĕmâie această consolațiune». Și tot de o dată tae acéstă trestie și face dintr'însa un instrument, căruia îĭ dă numele naiadeĭ Syrinx.» [1])

Ce asemĕnare cu balada română! Să schimbăm personagiile și în locul păsărelilor, cucul și turturica, punênd pe Ḍeul Pan și naiada Syrinx, vedem îndată aceleașĭ ideĭ, aceleașĭ simțimînte, aceleașĭ amĕnunte chiar.

Cu toate acestea, cu cât examină cine-va acel cântec, cu atât îĭ vine să creaḍă maĭ mult că textul luĭ este schimbat, și că pe tema primitivă s'aŭ maĭ adăogat detaliurĭ, ornamente, care turbură fizionomia sa latină.

Nu ne vom întinde maĭ mult asupra acestor titlurĭ ale literatureĭ noastre naționale; chiar dacă nu ar poseda altele, naționalitatea română ar putea ḍice

---

[1]) Acest instrument există și la noĭ. In limba franceză, se numește «la flûte de Pan», în românesce naiŭ, și lăutarul, care cântă cu dînsul, muscalagiŭ.

cu mândrie și fără sfială de a fi desmințită: Sunt o adevĕrată fiică a Romeĭ.

III.

Este necontestabil că creștinismul a adus cu sine un ideal maĭ înalt de cât al societăților păgâne; dar nu este maĭ puțin adevĕrat că tot o dată a dărămat toată poetica lumeĭ vechĭ.

Până la Renaștere, arta creștină cam seamănă cu aceĭ sĕrmanĭ locuitorĭ aĭ uneĭ cetățĭ ruinate, carĭ îșĭ zidesc colibele cu dărămăturile palatelor.

După bogata, strălucita, pleiadă a poeților Grecĭ și Latinĭ, ale căror capo-d'opere vor rĕmânea tot-d'auna întipărite în memoria oamenilor, ce însemnătate maĭ pot avea vechile legende compuse în veacul de mijloc?

Acea epocă fu o perioadă ignorantă și barbară, necunoscênd înalta valoare metafisică a uneĭ religiunĭ care nu stăpînea spiritele de cât prin forma eĭ exterioară; o perioadă așa de săracă în invențiunĭ, așa de puțin creatoare, în cât poesia sa împrumuta vechiuluĭ Olimp ornamente ca să-șĭ poată împodobi martiriĭ creștinătățeĭ.

Găsim în colecțiunea luĭ Alexandri o baladă foarte cunoscută și care dovedește acest amestec al doctrinelor creștine cu fabulele păgânismuluĭ.

La începutul secoluluĭ al XVI, Neagoe Basarab clădesce Monastirea Curțeĭ de Argeș.

Balada serbează zidirea acesteĭ monastirĭ, cu tóte acestea, influența religiuneĭ creștine asupra legendeĭ luĭ Manole este fórte neînsemnată.

Manole 'șĭ jertfesce femeia maĭ mult cu sentimentul unuĭ Agamemnone de cât al unuĭ Jefteŭ.

Dacă vețĭ isprăvi acest monument de fală, iar nu de pietate, — ḑice el tovarășilor sĕĭ.

Este adevĕrat că, maĭ târḑiŭ, tot el roagă pe Dumneḑeŭ să trimită furtună, ploĭ, potoape ca să nu-ĭ vie soția; dar Dumneḑeŭ încearcă în zadar, nu poate să împedice sosirea credincioaseĭ femeĭ . . . Această neputință a luĭ Dumneḑeŭ, într'o baladă care serbează fondațiunea uneĭ biserică, este caracteristică.

Nu putea să fie de cât o muză deprinsă cu ficțiunile Romeĭ păgâne, care să cânte neputința luĭ Dumneḑeŭ și a minunilor sale.

«Suflă, Doamne! un vînt,
Suflă-l pe pămînt,
Braḑiĭ să-ĭ despoae,
Paltiniĭ să îndoae,
Munțiĭ să restoarne,
Mândra să-mĭ întoarne,
Să mi-o 'ntoarne în cale,
S'o ducă de vale!»
Domnul se 'ndura,
Ruga-ĭ asculta
Și sufla un vînt,
Un vînt pe pămînt,
Paltinĭ că 'ndoia,
Braḑĭ că despoia
Munțiĭ resturna,
Iară pe Ana

Nicĭ c'o înturna!
Ea mereŭ venia,
Pe drum șovăia
Și s'apropia,
Și amar de ea
Iată c'ajungea.

IV.

A trebuit ca România să fie în luptă cu Turcul, pentru ca poesia să găsească la noĭ accente maĭ energice. In ura Turcilor, Româniĭ îmbrățișară crucea cu căldură și o luară ca un al doilea drapel național.

«Tătărei, păgânilor,
«Dușmanĭ aĭ creștinilor,
«Treĭ Cuconĭ de 'mĭ 'țĭ tăia
«Nu mĕ las de legea mea,
«Faceți cu mine ce-'țĭ vrea.»

Ast-fel se exprimă Constantin Brâncoveanu în balada sa.

Subiectul baladeĭ, întitulată «Constantin Brâncoveanu» este foarte cunoscut. Brâncoveanu e prins și adus la Constantinopole, cu treĭ fiĭ aĭ sĕĭ, și ḑice legenda, 'ĭ se cere să 'șĭ schimbe legea. După un refus energic, atât el cât și fiĭ sĕĭ sunt condamnați la moarte și executați, iară averile lor confiscate de Poartă.

Bĕtrânul Domn, nu se gândesce la ora din urmă, nicĭ la păcatele luĭ, nicĭ la misericordia divină.

La vederea acestor miserabilĭ păgânĭ, rugăciunea morților se schimbă pe buzele luĭ în amarĭ blesteme.

Alelei! tâlharĭ păgânĭ,
Alelei! feciorĭ de cânĭ!
Treĭ coconĭ ce am avut,
Pe tustreĭ mi-i-aţĭ perdut...
Dare-ar Domnul Dumneḑeŭ,
Să fie pe gândul meŭ:
Să vĕ ştergeţĭ pre pământ,
Cum se şterg noriĭ la vînt!
Să n'aveţĭ loc de 'ngropat,
Nicĭ copiĭ de sărutat!

Acest blestem desperat este în adevĕr sublim şi aceste versurĭ:

Să n'aveţĭ loc de 'ngropat,
Nicĭ copiĭ de sărutat...

pare că sunt scoase din măreţele furorĭ ale eroilor teatruluĭ grecesc.

Constantin Brâncoveanu, căruia legenda i-a dat o atitudine, o fisionomie aşa de bărbătească, datorează de sigur aureola sa poetică în mare parte ureĭ ce o avea Românul în contra Turculuĭ.

Cântecul întitulat «*Kira*» ne arată încă odată influenţa ideeĭ religioase crescênd în proporţiune cu oroarea ce inspirase Românilor apăsătoriĭ lor.

Kira este o sĕrmană fată pe care o fură un arap, inamic al Românuluĭ; treĭ fraţĭ aĭ eĭ aleargă îndată după dînsa, o smulg din mânile răpitoruluĭ, o aduc a casă şi o ard de vie:

Soră ticăloasă,
Soră păcătoasă,
Unde s'a aflat,
De s'a împreunat,

Corbĭ cu rondunele?
Șerpĭ cu floricele?
Urșĭ cu căprioare?
Și nuorĭ cu soare?
Ardĭ în foc nestins
Și de noĭ aprins,
Să te facĭ cărbune,
Să te facĭ tăciune,
Și te fă strigoaică,
Fă-te arăpoaică,
Cu arapĭ de voescĭ,
Ca să te iubescĭ.
. . . .
. . . . . .

Când frațiĭ ḑic:

Soră ticăloasă,
Soră păcătoasă,

Când maĭ târḑiŭ, aruncă în vînt țĕrîna nenorociteĭ, strigând: Oase păcătoase! în realitate nu sunt înfuriațĭ de păcatele sĕrmănuțeĭ, care plânge și se roagă:

Frățiorĭĭ meĭ,
Mĕ rog la tustreĭ,
Făceți-vĕ milă
Că's biată copilă
Și's nevinovată,
Ḑĕŭ! nevinovată.

eĭ nu o pedepsesc atâta, fiind-că a iubit un arap, un păgân, cît pentru-că acest arap este inamicul patrieĭ. Fanatismul patriotic este mult maĭ viŭ în inimele lor, de cât fanatismul religios, și nenorocita Kira nu avea alt păcat de cât de a fi sora acestor Horațĭ Românĭ.

Brâncoveanu și *Kira*, sunt de ajuns ca să dovedim că naționalitatea română, s'a întărit în credin-

țele sale religioase, mai mult prin ura ce avea în contra păgânilor inamicĭ, de cât prin o pornire naturală către cele sfinte.

Să observăm că aceste două sentimente, sentimentul național și cel religios, se presintă subt o frumoasă și grațioasă formă, în aceste două balade.

Mai nicĭ o vorbă de origină barbară, sobrietate de amĕnunte, lipsă complectă a acelor imaginĭ orientale, carĭ din nenorocire vor veni mai târdiŭ să încarce și să turbure literatura noastră națională.

Pe câtă vreme, inima unuĭ popor este plină de o puternică iubire națională, fie acel popor slab, fie învins, fie împilat, fie zdrobit chiar, el tot își păstrează autonomia, credința și limba luĭ; toate producțiunile sale morale, de la cele mai înalte până la cele mai modeste, sunt animate de acest sentiment național, și la ora decisivă, el va sci să-și dobândească literatura sa, cu orĭ ce preț, cu orĭ ce sacrificiŭ.

V.

Slăbirea Românieĭ prin resboaiele sale, protectoratul vrînd nevrînd al Porțeĭ și al Rusieĭ, corupțiunea morală introdusă în țară de Fanarioți, toate acestea aŭ contribuit la aparițiunea acelor poeticĭ *banditĭ* carĭ ocupă un loc așa de mare în colecțiunea luĭ Alexandri.

Banditiĭ Românĭ, haiduciĭ, n'aŭ nicĭ o asemănare cu hoțiĭ de drumurĭ aĭ Spanieĭ și aĭ Italieĭ.

Eĭ aveaŭ o înfățișare foarte caracteristică, protestaŭ, în felul lor, contra uneĭ societățĭ înjosite, corupte, contra trădătorilor, contra renegaților.

Baladele luĭ Bujor și Codreanu ni se par cele maĭ frumoase, cele care ne vor arăta maĭ bine ceea ce a fost haiducul român.

In aceste balade, nu avem alusiunĭ și alegoriĭ de ghicit, ca în alte legende.

Aci totul e clar și precis, Bujor fură și bate pe *Ciocoĭ* [1]) și o mărturisesce judecătorilor sĕĭ, cu o mulțumire plină de trufie.

«Ștefăniță, hoț vestit,
«Mulțĭ creștinĭ aĭ omorît?
«— Morțĭ de om eŭ n'am făcut
«Dar ciocoĭ mulțĭ am bătut.

I se promite libertatea de va declara unde și-a ascuns bogățiile:

Ștefane, Bujorule,
Unde-țĭ sunt averile?
Ca să'țĭ scapĭ tu ḑilele!

Această propunere arată de minune caracterul

[1]) Acest cuvînt arată bine epoca, când boerul pămîntean era depărtat de la trebile țăreĭ de către gașcele de străinĭ cu carĭ veniaŭ Domniĭ fanarioțĭ.

răpitor al judecătorilor de pe atunci, și Bujor parcă se transformă el însuși în acuzător când le răspunde:

Le-am ascuns pe la copaci
Să-i găsească cei săraci,
Să-și cumpere boi și vaci.

Și balada se termină cu aceste frumoase versuri:

Frunză verde de negară!
Bujor se sue pe scară...
Plâng săracii de s'omoară!

Că nu-i scara Domnilor,
Ci-i chiar scara hoților,
Calea neagră a morților.

A trebuit să vedem pe Fanarioți, răspândindu-se în toată țara ca un venin otrăvitor, pentru ca bieții țărani, să devină atât de săraci, atât de părăsiți, atât de apăsați, în cât să spere în mila haiducilor, în mila banditilor!

Bujor este tipul acelor oameni, cari desgustați de servilismul ce-l văd în juru-le, obosiți de împilări și disperați, se revoltă în contra legilor, în contra autorităților.

El este teribil pentru acei oameni, umiliți cu cei mari și cruzi cu cei mici, acele ființe cari aŭ dat nascere cuvîntului *ciocoiŭ*.

Dar inima luĭ se deschide la vederea celor slabĭ celor nenorociți, și când se sue pe scara fatală,

Plâng săracii de s'omoară.

Codreanu nu e nicĭ atât de simpatic, nicĭ atât de patriotic ca Bujor.

Cată să mărturisim că viața bandiților chiar când este limpedită, ca să dic așa, prin iubirea patrieĭ, nu prea e o bună școală de moravurĭ.

Codreanu născut, crescut în haiducie, nu are atâta pismă pe ciocoĭ, cât 'ĭ place hrana bună și jafurile.

Bujor fură de la bogațĭ în folosul săracilor.

Codreanu fură și de la bogațĭ și de la săracĭ în folosul luĭ propriŭ:

«Măĭ mocane, măĭ muntene,
«Nu 'ți-e roibul de schimbare?

și maĭ departe:

«Mânca-te-ar lupiĭ cioban,
«La ce te maĭ facĭ viclean?
«Scoal', de 'mĭ alege-un cârlan,
«Cârlănaș de la Ispas,
«Tinerel, rotund și gras...

saŭ:

Măĭ bădiță, măĭ crîșmar,
Adă-o ploscă de Cotnar
Că 'ĭ de tine vaĭ și amar.

Vedețĭ că el nu are nicĭ o predilecțiune pentru ciocoĭ. Bogat, sărac, de la cine poate lua ia, de la cine poate fura, fură. Ce departe suntem de sentimentul generos al luĭ Bujor!

Este adevĕrat că Codreanu respunde judecătorilor sĕĭ, că împarte frăţesce.

Dar iată cum înţelege el, împărţeala frăţească:

Vre un creştin de întâlneam
Averile 'ĭ împărţiam:
Cu doĭ caĭ de mi-l găsiam
Unu 'ĭ dam, unu 'ĭ luam
Cu leĭ ḑece de 'l prindeam
Luam cincĭ şi cincĭ 'ĭ dam.

Fra-Diavolo n'ar fi filosofat alt-fel, şi Codreanu nu mi se pare maĭ conştiincios de cât Fra-Diavolo.

Bujor şi Codreanu rezumă douĕ fase importante din istoria haiducilor.

Cel d'întâiŭ e tot-d'auna patriot, hoţiile şi rĕsbunările luĭ par justificate, fiind-că nu urmăresce de cât oamenĭ rĕĭ şi vătămătorĭ.

Cel d'al doilea iubesce independenţa, e brav, dar are toate viţiurile ce se ivesc într-o societate coruptă şi înjosită.

VI.

Nu era posibil ca literatura Română să nu ia ceva şi din ideile poporuluĭ luĭ Decebal, cu care s'a amestecat pe ţĕrmiĭ nordicĭ aĭ Dunăreĭ.

Balada ce represintă maĭ cu seamă acest element este:

Balaurul.

La mijlocul drumuluĭ,
La puţul porumbuluĭ,
Vĕḑuĭ floarea câmpuluĭ.
Dar nu 'ĭ floarea câmpuluĭ,

Ci 'ĭ chiar ochiul șarpeluĭ,
Șarpe lung cu soldiĭ verdi,
Nicĭ să 'l vedĭ, nicĭ să 'l visezĭ.
Cel Balaur din păcate
Inghițise giumătate,
Trup cu arme ferecate,
Trupușel de voinicel,
Ce striga mereŭ din el:
«Saĭ, bădiță Ortomane,
Că m'ajunge la ciolane!
Saĭ, bădiță, de mĕ scoate,
Că m'apuc fiorĭ de moarte!»
Iată 'n lungu drumuluĭ,
La puțul porumbuluĭ,
Că venia mări, venia,
Pe Balaur de 'ntâlnea
Un viteaz de ortoman,
Pe-un cal negru Dobrogean.
Măĭ Balaur! strigă el,
Lasă trupul tinerel,
Că te curm pe jumătate
Să 'mĭ rescumpăr din păcate!
Șarpele se svîrcolea
Și cu șapte limbĭ grăia:
Ortomane,
Hoțomane,
Bate-'țĭ negrul
Pe de 'ntregul
Și te du, și fugĭ de mine
Că nu 'ĭ bine nicĭ de tine.
— Șerpuliță,
Ochĭ de criță,
Am un paloș de oțel,
Lasă trupul tinerel.
— Tae-mĕ, nu mĕ tăia,
Nu mĕ las de prada mea,
Ist copil chiar din pruncie
Maica sa mi l'a dat mie.
Că ades 'l blestema:
Culcă-te, alină-te,
Șarpele sugă-mi-te!»
Cel viteaz de ortoman
Isbia negrul Dobrogean
Și cu palea luĭ cea nouĕ
Pe Balaur tăia 'n douĕ,
Apoĭ trupul înghițit,
Plin de rane otrăvit,
El în crîcă 'l ridică,
Sus la stână se urcă
Și 'n lapte mi 'l scăldă
De venin 'l curăția
Și cu viață 'l dăruia
Apoĭ, mări, cât trăia
Frați de cruce se prindea
Și 'mpreună voinicia,
Pe Balaurĭ de stârpea.

Se scie că balaurii, dragoniĭ înaripațĭ pe carĭ

ni 'ĭ arată sculpturile Columneĭ Traiane, aŭ fost geniile protectoare ale Dacilor și nu prea se rudesc cu șerpiĭ de casă, cari sunt de origină cu totul latină.

Baladele întitulate: *Novacul* și *Sêrb-sărac*, sunt de origină slavo-meridionale, trecute de la Sêrbĭ și Bulgarĭ.

Foarte frumoase, ele nu aŭ pentru noĭ de cât un singur defect, acela de a nu prea fi române.

«La Kilia luĭ Novac,
«Luĭ Hagi baba Novac
«Care poartă comanac...

Așa începe balada.

Bĕtrânul Baba-Novac, adună pe toate rudele luĭ, dintre care, ḑice balada, 50 de finișorĭ și 50 de finișoare — și le dă o masă mare:

«Toțĭ mânca, și veselia,
«Pe Novac 'l fericea

Numaĭ unul dintre dînșiĭ stă pe gândurĭ și nu mănâncă.

Nepoțele, hăĭ, Năviță,
Copilaș de novăciță,
Nicĭ nu beĭ, nicĭ nu mănâncĭ,
Ce staĭ pe gândurĭ adâncĭ?

— Eŭ la gândurĭ am căḑut
De când moșule am vĕḑut
Pe fata Cadiuluĭ,
Nepoata Sultanuluĭ.

Dacă o iubescĭ fur'o, îĭ rĕspunde experimentatul bătrân.... Tânărul profită de sfat, şi-l pune îndată în executare.

Dar Cadiul află, furios se ia după dînşiĭ, şi tocmaĭ când sosește, îl primește cu aceste cuvinte carĭ servă de morală poesieĭ :

«Staĭ, cuscre Cadiule,
«Să ne ascultăm vorbele,
«Că junii fac sfedele
«Şi bătrâniĭ păcile...

Şi în tot cursul baladeĭ, ce lux de detaliurĭ, ce numirĭ, ce obiceiurĭ barbare, poetul nu maĭ cântă pe aceĭ creştinĭ mărturisind cu curagiŭ şi inimă deschisă credinţele lor !

...Cadiĭ, Hagiĭ, Sultanul inspiră pe poet, şi un proverb turcesc îĭ servă de morală.

Tot acea lipsă de spirit naţional, apare şi în cea-l'altă baladă întitulată «Sêrb-Sărac». Sêrbul uită credinţa sa creştină şi ura contra Turculuĭ, căsnindu-se prin miĭ de exerciţiĭ călărește să dobândească mâna nepoateĭ Sultanuluĭ.

Ce departe suntem de sĕlbatica ortodoxie a fraţilor sĕrmaneĭ Kira.

Eĭ n'ar maĭ putea ḑice acum :

«Unde s'a aflat,
«De s'a 'mpreunat
«Corbĭ cu rondunele,
«Şerpĭ cu floricele,
«Urşĭ cu căprioare,
«Şi noriĭ cu soare.

Aci terminăm micul nostru studiŭ.

N'am vorbit de maĭ multe balade din colecțiunea luĭ Alexandri, fiind-că unele aŭ o întățișare atât de expresivă, în cât orĭ-ce comentariĭ ar fi de prisos, iar altele ar trebui să formeze materia uneĭ monografiĭ, precum sunt bunioară, toate baladele și chiar doinele relative la Ștefan cel Mare, cu Movila luĭ Burcel în frunte.

Adunate la un loc și grupate cu artă, după cum Pisistratiḍiĭ grupară rapsodiele omerice, ele ar alcătui pentru Românĭ, un ciclu poetic, curat național [1]).

---

[1]) Scriitoriĭ care s'aŭ ocupat în timpiĭ din urmă cu poesia noastră populară, aŭ dat o mare însemnătate punctuluĭ de vedere critic și filologic. — Aceste vederĭ însă eraŭ străine la noĭ, nu numaĭ luĭ Alexandri, dar și contimporanilor sĕĭ; ast-fel se explică diferințele ce vedem între forma sub care ne-a dat el acest tesaur, și forma maĭ mult de fotografie, de fac-simile, sub care le-aŭ fixat urmașiĭ sĕĭ călăuziți de alte ideĭ.

Considerațiunea aceasta nu trebue scăpată din vedere, căcĭ alt-fel am fi nedrepți pentru Alexandri.

ATENEURILE

ROLUL ŞI UTILITATEA LOR

ATENEURILE

ROLUL ŞI UTILITATEA LOR

Ateneŭ: acest cuvînt ne aduce aminte suvenirile Ateneĭ, isvorul Bineluĭ, al Adevĕruluĭ şi al Frumosuluĭ, precum şi suvenirul divineĭ sale protectoare:

«La déesse aux yeux clairs, la Pallas-Athéné
«Lumineuse vertu de la pensée attique,
«Rêve de Phidias, dans le marbre entrevu» [1]).

In vechea Grecie, cuvîntul de Ateneŭ nu avea înţelesul ce i se dă aḑĭ. Greciĭ numiaŭ Ateneŭ templul Minerveĭ (Ἀθήναιον). Ceea ce numim noĭ Ateneŭ, eĭ numeaŭ Muzĕŭ (Μουσιον), loc consacrat Muzelor.

Ast-fel fu faimosul Muzĕŭ din Alexandria înfiinţat de Ptolomeŭ, unde făceaŭ cursurĭ publice poeţiĭ Callimach şi Apollonius, marele critic Aristarch, şi alţiĭ.

[1]) Pallas-Athéné, par Emmanuel des Essarts.

Impĕratul August înființă o academie chiar în palatul sĕŭ, și permise să se facă conferințe publice.

Numele de Ateneŭ nu'l întâlnim pentru întâia oară cu o accepțiune analoagă celeĭ moderne de cât sub Caligula, care în anul 37 al ereĭ creștine clădi un Ateneŭ la Lyon (*Lugdunum* în Galia), unde se țineaŭ cursurĭ de elocință greacă și latină. Retorii carĭ meritaŭ premiurĭ, dobândeaŭ recompense admirabile, iar nenorociții învinșĭ eraŭ, se ₫ice, siliți să șteargă compositiunile lor cu limba, sub pedeapsă de a fi aruncați în Saôna.

La 125 Impĕratul Adrian înființă chiar la Roma, un Ateneŭ, care era o adevĕrată Universitate, și unde ceĭ maĭ distinșĭ profesorĭ țineaŭ cursurĭ publice. Ateneul acesta esista încă pe la finele secoluluĭ al IV-lea, cum se constată printr'un edict imperial de la 370 d. C., care determina numĕrul și atribuțiunile profesorilor sĕĭ, (₫ece profesorĭ de gramatică, treĭ retorĭ, doĭ profesorĭ de elocință, cincĭ sofiștĭ, un filosof și doĭ jurisconsulțĭ). Independent de cursurile acestor titularĭ, orĭ-ce om de litere — poet saŭ prozator, — putea veni aci să citească operile sale în public, întocmaĭ ca și în Ateneurile noastre moderne.

Frumoasa Hypatia fu cea din urmă conferențiară celebră, de care timpiĭ vechĭ ne-aŭ păstrat amintirea; ea profesa filosofia neo-platoniciană la Alexandria, și fu

martirizată la 415 de călugării de la S-tul Chirilă, ea fu legată goală de un stâlp, ne spune istoria, și sfîșiată cu ghiocĭ de stridiĭ.

După închiderea școaleĭ din Atena prin ordinul luĭ Iustinian, la 525, întunericul care cuprinsese deja Occidentul Europeĭ se întinde și asupra Orientuluĭ, unde numaĭ Bizanțiul păstrează cunoscințile antichitățeĭ. Cam de atuncĭ începe îngrozitoarea agonie de peste 800 de anĭ, care se numesce *Evul-Mediu*.

* * *

Renașterea n'a fost numaĭ renașterea antichitățeĭ, a celor treĭ antichitățĭ: Greacă, Latină și Ebraică, ci însășĭ renașterea omenireĭ. Apusul Europeĭ revĕzu în fine lumina și simți binefacerile viețeĭ intelectuale, pe la jumĕtatea secoluluĭ al XIV-lea. De la primele licăriĭ ale acesteĭ ere nouĭ, începură a se organiza în nordul Franciеĭ și maĭ cu seamă în Italia, așezăminte ca acelea carĭ existase la Roma și în Alexandria.

Camerile de retorică instituite în Francia în secolul al XV-lea în provincia d'Artois, în Flandra și în toată Belgia, eraŭ nisce adevĕrate Ateneurĭ. Eraŭ de asemenea adevĕrate Atenee, Academiele din Florența înființate, una la 1460 de Cosma de Medici și alta maĭ târziŭ de Laurențiu de Medici. In aceste Universitățĭ libere, pe lângă cursurile regulate ale unor

celebrități ca Marsilio Ficino, reîntemeiătorul filosofiei lui Platone, mai veneau să citească poemele lor și să facă conferințe *de omni re scibili*, învățați ca Angelo Poliziano, Pico della Mirandola, Pulci, și alții.

In secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, nu găsim nimic care să semene cu Ateneurile noastre. Viața intelectuală se concentrează în Academii închise publicului, și mai cu seamă în saloane, unde nu pătrundea de cât o elită puțin numeroasă și aleasă după nașterea, rangul, situațiunea, gusturile și tendințele stăpânei casei, care în cercul ei domnea ca o Suverană.

Ast-fel fu în Francia, în secolul al XVII-lea faimosul otel de *Rambouillet*, unde trei femei celebre țineră pe rând sceptrul spiritului și al frumusețeĭ: *Julia Savelli*, marchiză de *Pisani*, *Caterina de Vivonne*, marchiză de *Rambouillet*, și ducesa de *Montausier*.

Iată cum ilustrul prelat *Fléchier* vorbește în cuvîntarea sa funebră, rostită la înmormîntarea ducesei de *Montausier*, de aceste saloane, unde se aduna tot ce era mai celebru în societatea politică și literară a Franciei, pe la jumătatea secolului al XVII-lea: «Aduceți-vă aminte de aceste întruniri memorabile, cari «sunt și adi privite cu atâta veneratiune, unde spiritul «se purifica, unde virtutea era onorată, unde se întâlneau atâtea persoane de merit, cari formau o

«curte aleasă, numeroasă fără confuziune, modestă «fără esagerare, învățată fără orgoliŭ, delicată fără «afecțiune.»

Filozofia secoluluĭ al XVIII-lea, care a dat naștere mișcăreĭ de la 1789, s'a zămislit asemenea în saloanele unor femeĭ superioare, cum eraŭ Ninon de Lenclos, Geoffrin, d'Epinay, Dupin, Lespinasse, Condorcet, și altele.

Când ideile liberale pătrunseră ast-fel în moravurile publice, înainte de a fi înscrise în lege, atunci numaĭ, filozofiĭ îndrăzniră să vorbească în public, dinaintea unuĭ auditoriŭ familiarizat deja cu principiile și lucrările Enciclopediștilor. Ast-fel s'aŭ tăurit armele irezistibile care sdrobiră toate Bastiliele materiale, intelectuale și morale ale vechiuluĭ regim feodal.

La 1785 Pilâtre de Rozier înființă Muzĕul, care, după moartea tragică a fondatoruluĭ sĕŭ, luă numele de Liceŭ și în urmă de Ateneŭ republican (1794). Acest stabiliment avu un mare succes, grație conferințelor unor celebrități ca Lavoisier, Condorcet, Monge, Marmontel, Laharpe, și alțiĭ.

Ateneul republican deveni sub primul imperiŭ, Ateneul Parizian, în urmă la 1815 Ateneul Regal, și în fine se stinse încetul cu încetul prin lipsă de profesorĭ și de auditorĭ.

Sub al doilea imperiŭ, la 1862, o societate de

profesorĭ, avênd în cap pe D-niĭ Jules Simon, Hyppolite Carnot, Garnier-Pagès, ș. a., fundară conferințele de la *Rue de la Paix*, care devenirĕ peste câțĭ-va anĭ Ateneul de la *Rue Scribe* și în fine conferințele *du boulevard des Capucines*, care există și adĭ.

Athæneum Club din Londra înființat la 1827 de un grup de scriitorĭ iluștri, printre carĭ Walter Scott, Thomas Moore și alțiĭ, este poate fundațiunea literară cea maĭ însemnată a secoluluĭ nostru. Această societate însă, unde se fac conferințe savante, nu e deschisă de cât membrilor sĕĭ titularĭ. Străiniĭ nu sunt primiți de cât cu cărți de invitațiune personale. Un cerc analog s'a instituit și la Paris în aniĭ din urmă sub numele de Cercul Saint-Simon, după marele scriitor, pe care Michelet l'a numit «conducĕtorul și tiranul istorieĭ». In acest club se fac conferințe foarte apreciate de publicul restrâns ce este admis a le asculta.

* * *

Ateneul, Academia și Universitatea nu aŭ întru toate aceleașĭ atribuțiunĭ. Academiele, cum am maĭ ḑis, sunt niște societăți închise care neputêndu-se adresa direct publiculuĭ, aŭ o acțiune maĭ slabă asupra luĭ. Universitățile se adresează maĭ cu seamă tinerimeĭ și apoĭ, orĭ-care ar fi independența ce le-ar asigura organisarea lor, ele depind tot-d'a-una maĭ mult

saŭ maĭ puțin de Stat, și de necesitatea unuĭ program de studiĭ, care determină învĕțămêntul lor, și le mărginește acțiunea.

Academiele, prin faptul chiar al autorităței morale de care se bucură și prin doctrinile membrilor lor, sunt silite să aibă o deosebită rezervă pentru tot ce este inovațiune; ele resping câte o dată multe ideĭ și teoriĭ nouĭ, și le silesc, ca să dic așa, să facă anticameră, până când devin niște adevĕruri banale.

Ateneul fiind o instituție independentă, se poate arăta cât de indulgent, și poate permite autoruluĭ care profesează ideĭ nouĭ și personale, să le desvolte înaintea publiculuĭ, unde se împrăștie eroarea, și unde adevĕrurile nerecunoscute apar de odată în toată lumina evidențeĭ lor.

Câmpul activităței unuĭ Ateneŭ este nemărginit, și coprinde toate ramurile științeĭ până azĭ.

Cine poate să nu dorească a fi inițiat teoriilor generale ale forțeĭ, ale mișcăreĭ, ale lumineĭ, ale căldureĭ și ale electricităței, care sunt menite să aducă modificărĭ radicale în condițiunile noastre de existență.

Cine nu ar voi să aibă oare-carĭ noțiunĭ asupra diferitelor perioade geologice, acea istorie a pămîntuluĭ, care apare ca o lungă prefață a istorieĭ omenireĭ? Cine n'ar voi să afle taina descoperirelor dilnice ce le datorim studielor neobosite ale micrógra-

filor, representați ași prin celebrități ca Pasteur și Koch, ale căror geniuri binefăcătoare răsbună omenirea de ruinele pe cari le grămădesc în jurul lor geniurile distrugătoare moderne?

Unde s'ar putea găsi o ființă care să nu fie cuprinsă de admirațiune văḑênd lucrările sĕvîrșite în anii din urmă asupra configurațiuneĭ și chiar a constituțiuneĭ himice a corpurilor cerești care se învêrtesc în jurul soareluĭ nostru?

După aceste interesante teoriĭ și descopeririĭ, vin invențiunile și aplicările lor. Oamenii noștri de știință ne vor arăta cum electricitatea transmite cugetarea noastră de la un pol la altul, cum ea risipește întunericul nopțeĭ revĕrsând lumină asupra pămêntuluĭ și oceanelor, cum, în fine, omul va ajunge în curând să'șĭ dirige calea în aer ca și pe pămênt și pe apă, transportând mișcarea și viața în acele regiuni, unde până în ziua de ază numaĭ acvila și rondunica îșĭ întindeaŭ zborul lor.

* *
*

Veacul nostru nu a produs însă numaĭ științele natureĭ. Istoria interesează tot atât de mult o societate doritoare de desvoltare intelectuală și de progres.

Istoria în toate ramurile eĭ, istoria civilă și politică, istoria limbilor, a literaturelor și a artelor, a

religiunilor și a filosofielor, poate găsi demnĭ interpreți în mijlocul Ateneuluĭ nostru.

Este maĭ bine de o jumĕtate de secol de când în Francia, în Anglia și în Germania, istoricĭ ne maĭ mulțumindu-se cu sistemele incomplecte și neexacte de predecesorilor lor, aŭ deschis o imensă anchetă care coprinde tot trecutul genuluĭ omenesc, din timpurile cele maĭ depărtate, când străluceaŭ vechile civilizațiunĭ ale văilor *Niluluĭ*, *Eufrateluĭ* și *Tigruluĭ*, ale *Oxus-uluĭ*, *Indus-uluĭ* și *Gangeluĭ*, până la epoca contimporană, când evenimentele aŭ șchimbat geografia politică a Europeĭ și aŭ modificat atât de mult instituțiunile și starea socială a popoarelor care o locuiesc.

De asemenea, nimic nu poate fi maĭ folositor pentru desvoltarea roditoare și sănătoasă a literatureĭ noastre naționale de cât o cunoștință adîncă a literatureĭ străine. Publicul Ateneuluĭ va avea — nu ne îndoim — ocaziunea să asiste la conferințe instructive și interesante, ce oamenĭ noștri de litere vor ține asupra poezieĭ, teatruluĭ și romanelor alese din literaturile franceză, germană, engleză și italiană.

* *
*

Destul vorbirăm însă până aci despre foloasele ce le putem dobândi de la străinĭ în domeniul științeĭ, al arteĭ și al literatureĭ.

România are și dênsa o viață intelectuală care îĭ este propriă, și menirea Ateneuluĭ nostru este tocmaĭ de a o activa, de a o dirige și desvolta pe cât se poate maĭ mult.

Vină dar poeții noștri, literatoriĭ noștri, și înainte de a publica operile lor, să le citească în mijlocul auditorilor de elită care se adun în sălile Ateneuluĭ. Aci se vor deprinde a prețui numaĭ acele din scrierile lor care inspiră admirațiunea saŭ stima — care sunt resplata scriitoruluĭ — și a suprima saŭ îndrepta cea-ce produce asupra publiculuĭ nerăbdare, nemulțumire saŭ indiferență.

Ce lecțiune de critică maĭ prețioasă pentru un autor de cât impresiunea ce-ĭ poate produce atitudinea, privirile, semnele de aprobare saŭ de neplăcere, aplausele, până și tăcerea unuĭ auditoriŭ luminat, dezinteresat și bine-voitor.

* *
*

Ce să maĭ zicem de încurajările ce un asemenea public poate aduce scriitorilor noștri care aŭ avut marele merit de a ne face cunoscut, prin operile lor istorice saŭ literare, trecutul țăreĭ noastre. Cunoștința origineĭ și a raseĭ unuĭ popor este cea maĭ bună garanție în contra descurajăreĭ unora, în contra nerăbdăreĭ altora.

Ea singură poate împăca respectul tradițiuneĭ cu necesitățile progresuluĭ și cu ideile liberale.

Necesitatea uneĭ legăturĭ între trecut și viitor a făcut pe Mirabeau să zică în Adunarea Constituantă: «Nu suntem sălbaticĭ veniți de pe mărginile Oreno-«culuĭ pentru a forma o Societate. Avem un trecut, «avem un guvern preexistent, avem prejudecăți pre-«existente. Trebue, pe cât se poate, să conciliăm «toate acestea cu Revoluțiunea».

Michelet exprimă aceeașĭ cugetare: «Să aleagă «alțiĭ, ḑice el, între tradițiune și libertate, eŭ voiŭ și «una și alta. Cum nu mi-ar fi amândouă scumpe? «tradițiunea este mama mea, și libertatea sunt eŭ.»

Acest sentiment al necesitățeĭ unuĭ prezent care să fie desvoltarea morală a unuĭ trecut plin de suvenire scumpe, și pregătirea unuĭ viitor maĭ bun, unde 'l putem afla maĭ bine de cât în studiul istorieĭ? Și unde aceste studiĭ pot găsi un îndemn maĭ puternic de cât în sînul Ateneuluĭ care face apel la toate inteligențele bine-voitoare, pe care le încurajază și le susține.

Dar nu sunt numaĭ acestea serviciile ce Ateneul Român le poate aduce țăreĭ, din punctul de vedere al consfințireĭ definitive și al desvoltăreĭ ulterioare a naționalităței noastre.

Este cunoscut că partea cea maĭ scumpă a pa-

trimoniului național al unuĭ popor este limba sa. Dacă sub povara nenorocirilor sale seculare, Grecia ar fi părăsit limba Iliadeĭ, n'am fi văḑut, la începutul veaculuĭ nostru, acest mic și eroic popor, ridicând în contra mareluĭ imperiŭ Otoman stindardul independenței sale, și deșteptând simpatia Europeĭ și devotamentul unor genii ca Lord Byron și alțiĭ.

Dacă Veneția și Lombardia ar fi uitat limba luĭ Dante, și ar fi vorbit limba cuceritorilor lor, nicĭ odată aceste provinciĭ nu ar fi făcut parte integrantă dintr'o Italie independentă, una și nedespărțită. Dacă strămoșiĭ noștri ar fi fost siliți să vorbească vre-una din limbile puternicilor noștri vecinĭ, România nu ar maĭ exista astăḑĭ, numele sĕŭ ar fi uitat, și chiar amintirea vechilor Dacĭ și a legiunilor luĭ Traian s'ar fi șters din memoria oamenilor.

Tot ce interesează limba unuĭ popor, tot ce-ĭ poate da tărie, fixitate și unitate, e de cel maĭ mare interes pentru patrie. Limbeĭ ĭĭ este dat să unească până în țĕrmurile cele maĭ depărtate, membriĭ risipițiĭ aĭ mareĭ familiĭ naționale, ea inspiră simțimintele patriotice carĭ fac pe popoare să respingă orĭ-ce dominațiune străină și să nu renunțe nicĭ odată la drepturile lor istorice.

Cum vĕḑurăm, saloanele pot aduce servicĭĭ însemnate, atât în privința limbeĭ cât și a desvoltăreĭ

literaturei noastre, cu condițiune însă ca politica, cărțile și cotilionul să nu înlăture cu desăvêrșire conversațiunea. Dar câte saloane avem unde ne putem întruni pentru a schimba între noi ideĭ, impresiunĭ și sentimente?

Să ne silim dar cu toțiĭ să facem din Ateneul Român, nu o școală de pedantism, ci un mare salon unde publicul să asiste, ca să dic așa, la niște simple conversațiunĭ instructive unde să se desvolte spiritul de societate și să se întărească gustul frumosuluĭ, simțul critic, și pe cât ar fi cu putință bunul simț, unde, în fine, să se poată întâlni, cunoaște și stima, mulțĭ din bărbațiĭ noștri distinșĭ, pe carĭ politica, nenorocita politică, îĭ desparte, și carĭ, prin educațiunea și iubirea lor pentru patria comună, sunt tăcuțĭ a se apropia și a se înțelege.

Este bine și folositor din toate punctele de privire ca politica să fie îndepărtată din sînul Ateneuluĭ.

Este bine să avem cel puțin o instituțiune în țara aceasta, unde tinerimea să nu maĭ audă necontenit vorbindu-se de partide, de grupurĭ și de tot felul de sub-grupurĭ, unde să nu audă tratându-se bărbațiĭ noștri politicĭ ceĭ maĭ eminenți din toate partidele, de mișeĭ, hoțĭ, tâlharĭ și trădătorĭ. Intrând aci, fie-care să-și bage în buzunar micul sĕŭ steguleț personal, și

pe cupola Ateneului să nu fâlfâe de cât marele drapel național.

Recunoaștem că activitatea și chiar agitațiunile politice sunt legitime într'un stat liber, și că ele dovedesc vitalitatea națiuneĭ. Dar trebue să recunoaștem asemenea că, prea concentrăm toate vederile și activitatea noastră... patriotică, numaĭ asupra politiceĭ, exclusiv de orĭ-ce altă manifestare a spiritului public.

O singură și aceeașĭ vocațiune, irezistibilă, inspiră azĭ maĭ pe toțĭ Românĭĭ: politica.

Ḍiare politice, adunărĭ publice, comitete electorale, propagande, discursurĭ, manifesturĭ de tot felul și de toate culorile: iată îndeletnicirea noastră favorită, și ca țintă definitivă a multora din noĭ: funcțiunĭ publice și mandatul de deputat, însoțit — bine înțeles — cât se poate maĭ imediat, și de portofoliul ministerial.

Mult regretatul Constantin Kreṭulescu ḍicea: «Românul se naște stipendist, trăește funcționar și moare pensionar».

Să sperăm că întrunirile Ateneului vor convinge pe mulțĭ din concetățenĭĭ noștri că maĭ sunt și alte moduri de a-și servi cine-va țara, că învețatul care descoperă, inginerul care inventează, artistul care creează, agronomul care fertilisează pământul, sunt cel puțin tot atât de folositorĭ patrieĭ ca și politicianul,

pasionat și adese-orĭ *apelpisit,* care ar voi să poată mânca în toate ḑilele cel puțin un prefect saŭ un primar la dejun, și la prânz un ministru.

Terminând, fie-ne permis să amintim tinerimeĭ noastre patrioticele consiliĭ pe care celebrul istoric Augustin Thierry, orb prin exces de muncă, le adresa tinerimeĭ franceze la 1834 :

«Aș voi ca exemplul meŭ se serve a combate va-«nitatea și slăbiciunea morală, care este boala gene-«rațiuneĭ nouĭ și să îndrepteze pe calea bună a vieței «câte-va din sufletele rătăcite carĭ se plâng că le lip-«sește credința, și carĭ caută în zadar pretutindenĭ «obiectul cultuluĭ și al devotamentuluĭ lor. Pentru ce «să susținem cu atâta amărăciune, că în lumea aceasta, «ast-fel cum a lăsat-o Dumnezeŭ, nu e aer pentru «toate piepturile, nu e ocupațiune pentru toate inte-«ligențele. Nu ne rĕmâne oare studiul serios și liniș-«tit? Și în dînsul nu găsim un adăpost, o speranță «și o carieră la îndemâna fie-căruia din noĭ? Studiul «ne ajută să străbatem ḑilele negre ĭară multă greu-«tate, să ne facem viața cum ne convine, și să trăim «cu demnitate și nobleță.

In dicționarul sĕŭ filosofic Voltaire vorbește ast-fel de societățile literare cum e Ateneul nostru: «Ase-«menea societățĭ sunt destinate a produce emulațiunea, «a îndemna la lucru, a combate ignoranța și preju-

«decățile, a inspira politeța, și a înlătura pe cât se «poate pedantismul».

Să ne fie permis a mai adăoga la acest program: a perfecționa și a fixa limba, a da un noŭ avênt cugetăreĭ, a înlocui activitatea, care se perde în lupte politice sterpe, prin activitatea productivă a învĕțatuluĭ, a poetuluĭ, a artistuluĭ, a economistuluĭ — acea activitate, care lasă după dînsa generațiilor viitoare, nu tristul suvenir al luptelor zadarnice, ci patrimoniul inteligențeĭ, al avereĭ și al moralităței naționale.

PARTIDELE POLITICE

IN ROMÂNIA

PARTIDELE POLITICE
ÎN ROMÂNIA

I.

De cât-va timp vedem reînviind cestiunea partidelor noastre politice. Se scrie prin ḑiare, se discută prin cercurile politice, prin saloane, opusculele circulă din mână în mână, unii susțin că nu avem partide, alții că avem, și că, chiar dacă n'am avea, ar trebui să le inventăm . . . toți, în fine, se perd în discuțiuni interminabile asupra ideilor, tendințelor și scopului ce-și propun la noi diferitele partide politice.

Numĕrul ḑiarelor trecĕtoare, care servă mai cu seamă de organe acestor sgomotoase discuțiuni, nu este destul de considerabil; în toate ḑilele apare câte o nouă foae de publicitate — adese-ori sub titlurile cele mai naive — și cu pretențiunea de a representa un nou partid. Ast-fel am avut acum câți-va ani într'altele:

Partidul *liberal independent*, ca și cum ar putea fi cine-va liberal și dependent.

Partidul *democrat național*, ceea ce ar presupune că democrația poate fi antinațională.

Partidul *sincer liberal*, titlu plin de modestie ce-și da el însuși, și care lăsa să se înțeleagă că toate cele-l'alte grupuri liberale erau lipsite de sinceritate.

Astădi avem partidul *liberal-național*, partidul *conservator*, partidul *conservator-liberal*, *junimiști*, *disidenți*, *socialiști*, etc. etc.

De vom căuta acum resultatele acestor lupte sgomotoase, asurditoare, nu găsim nimic: nici un principiu, nici o ideie, care să justifice existența acestor multiple și multicolore partide. Și nu putea fi alt-fel, căci noi nu avem partide politice, în adevěratul înțeles al cuvîntului.

Ce este, în adevěr, un partid politic?

Partidul politic este un grup de oameni cari se unesc pentru a susține și a apăra saŭ un drept nesocotit, saŭ o clasă apăsată prin legi nedrepte, saŭ un mare interes național, despretuit ori amenințat. Astfel sunt, de exemplu, în ordinea ideilor liberale: monarhia constituțională, saŭ republica, adică egalitatea civilă și politică, guvernul parlamentar, libertatea presei și a întrunirilor . . . In ordinea ideilor retrograde: monarhia absolută, suprimarea libertăților, dreptul divin, clase privilegiate, etc.

Să dăm câte-va esemple din trecut, și câte-va altele din istoria contimporană.

* *
*

Două partide puternice aŭ existat în Europa din evul mediŭ și până adĭ: Gibelinii (Weiblingen) partisanĭ aĭ imperiuluĭ, și Guelfiĭ (Welfen) aderenți aĭ Papeĭ. La crearea acelor partide era vorba maĭ cu seamă de Inocent al III-lea, 1198—1216.

Dar afară de neînțelegerile familielor princiare, și de rasă, care întreținură această luptă îndelungată, existaŭ în realitate în toate aceste desbateri două interese principale: cestiunea era de a sci dacă Roma trebuia să fie capitala lumeĭ moderne, precum fusese a lumeĭ ceĭ vechĭ, și dacă această capitală trebuia să aparțină în realitate Papeĭ, adică puterei spirituale, saŭ împĕratuluĭ, adică puterei timporale. Gibelinii susțineaŭ imperiul, și triumfară până în cele din urmă, căcĭ vĕdurăm la 1870 pe Victor Emanuel, un aliat al luĭ Wilhelm — titularul actual al imperiuluĭ — intrând triumfător în Roma, capitala Papeĭ Piu al IX-lea.

Iată dar două partide bine caracterisate, și care aŭ ținut secolĭ întregĭ.

Cine însă le-a dat acest înțeles precis și această durată? Insemnătatea chiar a intereselor opuse ce representaŭ.

Aceste două partide există și aḑi în Italia: Gibelinii se numesc *Liberali*, și Guelfii *Clericali* saŭ *Papiști*.

Unde se vĕd la noi umbrele măcar ale unor asemenea lupte între cler și stat? Cine are necesitate de a ataca religiunea saŭ clerul în România?

Clerul la noi n'a constituit nicĭ odată o clasă separată ca în Francia, în Italia, în Spania saŭ în Belgia; interesele sale și ale țĕreĭ sunt identice; el a mers și merge tot-d'a-una alăturea cu națiunea.

* *
*

In secolul al XVII, Anglia avu două partide marĭ: *Tories* și *Whigs*. Aceste partide aveaŭ asemenea rațiunea lor de a fi. *Capetele rotunde* (roundheads) și *cavalerii* presintaŭ contraste analoge.

Ceĭ d'ântăiŭ ast-fel numiți, pentru că 'și tăiaŭ pĕrul *à la malcontent*, se recrutaŭ printre Saxonii burghesi saŭ micii proprietarĭ independinți (free-holders) și susțineaŭ partidul reformeĭ și al libertăților claseĭ lor; pe când ceĭ-l'alți, cu numele lor strein, susțineaŭ Curtea, în mare parte catolică și străină, și representaŭ familiele normande stabilite în țară, prin forță, la epoca conchisteĭ (1066).

Anglia are și aḑi încă *Whigs* și *Tories;* ceĭ d'întăiŭ sunt representați prin d. Gladstone[1]), ceĭ-l'alți

[1]) Să nu să uite că, precum declar în precuvîntare, am retipărit aceste pagini fără modificare.

se grupează în jurul Lorduluĭ Salisbury, care represintă aristocrația, partidul Eclesieĭ și al Statuluĭ, *Church and State.*

Alăturea cu aceste partide, maĭ vin astă-dĭ și partidul radical cu feluritele sale nuanțe, de la partisaniĭ liberuluĭ schimb și amicĭ aĭ păceĭ, representați până maĭ deună-dĭ prin John Bright și Henri Richard, până la socialismul sciințific al d-lor Fawcet și Torrens, și în fine, până la republica d-luĭ Charles Dilke.

Pot avea loc, la noĭ asemenea distincțiunĭ?

Unde este marea noastră proprietatea feodală? Unde sunt, vaĭ! clasele noastre manufacturiere? Unde este la noĭ ceva comparabil cu marina britanică, cu comptoarele de la Londra, cu industria de la Sheffield, de la Manchester, de la Birmingham, cu comerciul de la Liverpool?.. Căcĭ iată, în realitate, unde 'șĭ aŭ originea lor diferitele partide care există adĭ în Anglia: în diversele interese ce pun în presență imensele domeniurĭ feodale, industria sa, marina sa, comerciul sĕŭ.

II.

Tot ast-fel am rĕspunde acelora ce voesc a stabili vre-o comparațiune posibilă între țara noastră și Francia, și carĭ ar voi să introducă la noĭ epitetele de *albĭ*, *roșiĭ*, *etc.* Le-așĭ dice: aveți oare o ideie esactă

de ceea-ce represintă în Francia diferitele partide politice ce sunt astădĭ în luptă? Sciţĭ că chiar printre aceia pe carĭ 'ĭ numiţĭ *albĭ*, pentru că cer reînturnarea monarhieĭ, există diferinţe atât de adânc în cât fusiunea între amêndouĕ ramurile familieĭ Burbonilor numaĭ, nu s'a putut încă face pe deplin de maĭ mult de un sfert de secol, de când partisaniĭ lor se silesc a le uni, şi deşi moartea comiteluĭ de Chambord ar fi putut să aibă ca firească urmare acest resultat.

Sub denumirea de *legitimiştĭ* şi de *orleaniştĭ* sunt, în adevĕr, interese foarte deosebite; ceĭ d'întâiŭ — care formează şi adĭ un grup destul de important — represintă reînturnarea la catolicism şi la monarhia absolută a luĭ Ludovic al XIV-lea, idee ce se exprimă foarte clar prin drapelul *alb;* pe când ceĭ-alţĭ vor să revin la un compromis între trecutul monarhic feodal şi revoluţiune, compromis ce se numeşte *monarhie constituţională*, şi care este represintată într'un mod nu maĭ puţin clar prin drapelul *tricolor*.

Drapelul *alb* este stindardul familieĭ regale a Franciеĭ; nimic nu aminteşte într'însul diferitele clase ale Statuluĭ; suprafaţa-ĭ unicoloră represintă foarte bine absorbţiunea uneĭ ţĕrĭ întregĭ prin dinastia suverană.

Din contră, stindardul tricolor, adoptat de la începutul revoluţiuneĭ celeĭ marĭ, presintă, prin diversi-

tatea chiar a colorilor sale și prin armonia lor, ideia unuĭ concurs. Dacă simbolul unității monarhice se află în coloarea albă, poporul figurează asemenea prin coloarea roșie și aristocrația prin cea albastră.

Să mi se permită aicĭ o mică desvoltare necesară, poate, din causa disprețuluĭ în care aŭ căḑut în ḑilele noastre representațiunile simbolice.

Roșul este culoarea unității omenești; sîngele este roșu, în adevĕr, în vinele tuturor oamenilor de orĭ-ce varietate de rasă saŭ de culoare ar fi eĭ.

Autorii drameĭ *Ferruch le Maure* aŭ avut o frumoasă inspirațiune când aŭ presentat pe eroul lor *negru* afirmând, contra celor ce'l persecutaŭ, calitatea sa de om și ḑicênd, după ce-și deschide vinele: «Veḑĭ dacă acest sânge este negru.» Sfântul Pavel exprimase aceeașĭ cugetare: «Dumneḑeŭ a scos din acelaș sânge pe toțĭ oameniĭ.» (Acte, cap. XVIII v. 26). Christos și a vĕrsat sângele pentru salutul tuturor. De aceea, creștiniĭ se îmbracaŭ în roșu. — Crucea ce cavalerii Cruciadeĭ purtaŭ pe piept era stacojie. — Poporul fiind clasa cea maĭ numeroasă în toate țĕrile, s'a considerat ca un diminutiv al umanității, și iată pentru ce i s'a atribuit culoarea roșie, încă odată, culoarea unității omenești.

Cât despre culoarea *albastră*, se știe că nobiliĭ se măguleaŭ de a fi d'o rasă specială și de a avea

sânge albastru. «Sang bleu!» «Morbleu!» «Tête bleue!» «Par la sambleu!» etc., eraŭ expresiunĭ favorite de ale aristocraților.

Câmpul de azur este fondul maĭ tuturor blasoanelor lor. — Era dar natural ca revoluțiunea de la 1789 să represinte în noul stindard național aristocrația prin o bandă azurie, alăturĭ cu roșul poporuluĭ și cu albul regal. — Regimul constituțional era ast-fel foarte bine figurat prin drapelul compus de aceste treĭ culorĭ.

Se vede dar că între legitimiștĭ, carĭ susțin dreptul divin, represintat până maĭ deunădĭ de comitele Chambord, și Orleaniștiĭ carĭ susțin monarhia constituțională, represintațĭ adĭ prin comitele de Paris, fiul duceluĭ d'Orleans și nepot al regeluĭ Ludovic Filip, există două sisteme de a guverna cu totul opuse, două drapele neconciliabile.

Drapelul tricolor maĭ represintă încă două partide în Francia: *Bonapartiștiĭ*, cari pretind că dinastia lor este fidela expresiune a sufragiuluĭ universal, și carĭ reclamă un noŭ plebiscit, și *republicanĭ*, carĭ cer concetățenilor lor menținerea formeĭ actuale de guvern, perfecționând'o. — Legitimiștĭ, orleaniștĭ, bonapartiștĭ și republicanĭ aŭ dar un cuvînt de a fi în Francia, în urma teribilelor crise prin care a trecut această nobilă și generoasă țară.

Cât despre *Roșii*, ei formează nisce grupuri care se recrutează în Francia, adĭ mai cu seamă, printre lucrătorii orașelor manufacturiere.

Suferințele causate prin atâtea revoluțiuni și mai cu seamă prin ultimele evenimente și prin numeroasele dări ce se impun pe toată ḑiua pentru plata enormelor indemnități de resbel, aŭ nemulțămit și descuragiat aceste clase, cărora Imperiul le făcuse atâtea frumoase promisiuni. Uneltirele partidelor monarhice și clericale aŭ întărîtat încă și mai mult aceste populațiuni, adese orĭ victime ale unor intriganți de meserie, ale unor falși democrați, carĭ escită generosul entusiasm al poporuluĭ atât de lesne de indus în eroare, și după ce-l întărîtă până la turbare, 'ĭ arată ca obstacol ce trebue rĕsturnat, ca barieră nedreaptă ce trebue sfărâmată, înțeleptele limite care despart libertatea de licență, egalitatea de opresiune; asemenea oamenĭ împing poporul la tot felul de escese, pentru că știŭ că din escese naște despotismul la care eĭ țintesc, și de care vor profita mai târḑiŭ, precum aŭ profitat de simplicitatea poporuluĭ pe care 'l compromit.

Nu se poate da însă numele de partid acestor mase escitate care părăsesc pe aceĭ care se ḑic șefiĭ lor: din ḑiua când ordinea este restabilită, lucrul reîncepe prin ateliere și prosperitatea renaște în toate familiile.

Iată motivele de a fi ale diferitelor partide care există aḑĭ în Francia. Aceste partide nasc dintr'o situaţiune politică şi socială cu totul excepţională, creată prin diversele revoluţiunĭ ale acestuĭ Stat şi basate pe principiĭ bine determinate.

A transporta peste fruntariile Franciеĭ epitetele de *albĭ* saŭ de *roşiĭ*, şi ale admite într'un stat ca al nostru, ale căruĭ instituţiunĭ politice datează numaĭ de câţĭ-va anĭ, ar fi, în adevĕr, a da probă de cea maĭ compromiţĕtoare ignoranţă şi a ne expune a juca rolul ridicol al unuĭ mic Stat în Orient, care neavênd partide politice basate pe principiĭ şi voind cu orĭ ce preţ a imita Statele cele marĭ ale Europeĭ, găsise — se ḑice — câţĭ-va pretinşĭ oamenĭ politicĭ carĭ împărţiseră opiniunea publică în 9 partide :

Partidul trecutuluĭ ;

Partidul presentuluĭ ;

Partidul viitoruluĭ ;

Partidul acelor carĭ sunt singurĭ de opinia lor ;

Partidul acelor carĭ sunt de opinia tutulor ;

Partidul acelor carĭ nu sunt de opinia nimĕnuĭ ;

Partidul acelor carĭ vor ca toată lumea să guverne ;

Partidul acelor carĭ vor ca guvernaţiĭ să guverne pe guvern ; şi în fine cel maĭ simplu :

Partidul acelor carĭ nu voesc nicĭ un fel de guvern.

III

In Statele-Unite ale Americeĭ sunt treĭ partide: *Democraţiĭ* carĭ, printr'o modificare curioasă a expresiuneĭ, formaŭ în realitate. fracţiunea aristocratică a ţĕreĭ, căcĭ se compuneaŭ din mariĭ proprietarĭ aĭ Suduluĭ carĭ aŭ făcut resbelul sucesiuneĭ pentru a susţine şi întinde sclavagiul; *Republicanii* cari menţin constituţiunea federală şi carĭ aŭ pus de douĕ orĭ în capul naţiuneĭ pe învingătorul rebelilor, generalul Grant; şi în fine partidul *Labour-league* — liga munceĭ care 'şĭ are centrul la St. Louis în *Missouri* şi care voeşte să aducă din noŭ la preşedinţie pe un *uvrier* ca Abraham Lincoln [1]).

Aceste esemple conduc la conclusiunea următoare: cu cât într'o ţară interesele sunt maĭ diverse şi maĭ complicate, cu atât partidele sunt maĭ numeroase; în vreme ce, cu cât relaţiunile se simplifică, cu atât instituţiunile politice devin maĭ liberale şi luptele maĭ puţin pasionate.

Subt acest punct de vedere, contrastul între Francia şi Statele-Unite este din cele maĭ clare. Starea de crisă din Francia se manifestă prin partide ostile

---

[1]) Abraham Lincoln, născut la 1809, fu maĭ întâiŭ dulgher, pe urmă băcan în comuna Salem, în fine făcu dreptul, deveni advocat, şi la 1860 fu ales preşedinte al republiceĭ Statelor-Unite, şi asasinat în timpul preşedinţieĭ sale.

și bine tranșate ; pe când Uniunea Americană care are o constituțiune liberală și bine stabilită, nu produce de cât grupe de oameni, cari pot diferi în privința modului de a interpreta și aplica legea fundamentală, dar cari sunt toți atât de credincioși instituțiunilor lor, în cât ar putea veni ori cine la guvern, fără de a se atinge pactul fundamental al țărei.

Se poate dar stabili în genere că, în țările cu totul libere, nu sunt partide ostile Constituțiunei, căci toți cetățenii onești susțin legea organică și nu diferă de cât prin gradul progresului ce aspiră a realisa, ceea ce poate da loc cel mult la nuanțe, la grupuri, iar nu la adevărate partide.

* * *

Aceiași situațiune există și în Belgia.

Acest mic Stat are Constituțiunea politică cea mai liberală. Singurul viciu al Constituțiunei sale, de și ea este modificată în parte, este de a recunoaște o religiune de Stat. Și este evident că numai de aci îi vine agitațiunea sa politică. In Belgia nu sunt, în adevĕr, alte partide de cât *catolici* și *liberali*. Din ḑiua când se va despărți definitiv Biserica de Stat, această țară nu va mai avea partide demne de acest nume.

* * *

Comparând acum situațiunea noastră politică cu a celor-l'alte state, mai poate cine-va susține că există saŭ pot exista partide politice în Romînia?

Românii nu cunosc de cât un singur drapel, o singură lege, care este pactul nostru fundamental: Constituțiunea noastră.

Nicĭ un spirit drept și leal nu poate contesta necesitatea principiilor pe care ea este basată; nicĭ un om inteligent și de buuă credință nu poate cugeta a reînvia trecutul. Toți Românii de la mic până la mare admit aplicarea legilor liberale, care sunt deja înrădăcinate în națiune, și nu aŭ altă aspirațiune de cât aceea de a desvolta, într'un mod pacĭnic, germenii fecunzi ce ele conțin și de a păși cu încredere către viitorul prosper ce le este asigurat.

DESPRE GENIUL PRODUCĂTOR

ŞI GENIUL DISTRUGĂTOR

DESPRE GENIUL PRODUCĂTOR
ŞI GENIUL DISTRUGĂTOR

Este, cred, de un interes general, în secolul al XIX-lea în care trăim, de a observa tendinţele eronate ale spiritului modern, şi de a constata cât suntem încă de înapoiaţi în modul de a înţelege adevărata civilisaţiune, ce nu este, nu poate fi basată pe forţa brutală, ci pe concursul producţiunilor folositoare ale oamenilor luminaţi, carî contribue la desvoltarea progresului, a libertăţii şi a binelui public.

Nu găsiţi, în adevĕr, că este obositor lucru de a nu auḑi cine-va vorbind de cât de *politică*, de *resbel* şi de *conchiste*?

Nu găsiţi că este ceva penibil şi cu totul trist pentru spirite, care aŭ pretenţiunea culturei şi a civilisaţiunei, de a vedea victoriile, triumfurile forţei şi ale finetelor diplomatice, devenind obiectul unui fel

de cult? Nu găsiți că s'aŭ admirat destul succesele politice și resboinice, și că ar fi timpul să vedem activitatea modernă ocupându-se de alt-ceva de cât de politică, de arme, de sânge și de foc?

Cât despre mine, o mărturisesc, aceste succese ale forței brutale nu aŭ facultatea de a mĕ entusiasma. Nu pot avea o admirațiune fără reservă pentru oamenii carĭ le obțin. 'Mĭ ḍic că, pentru a fi mare, nu este destul a crea cine-va concepțiunĭ vaste, de a ajunge prin căĭ nepătrunse la realisarea unor planurĭ mult timp meditate; dar că trebue încă să obție resultate durabile și folositoare societățiĭ

Și asemenea resultate nu se pot obține prin forță, ci numaĭ prin muncă și stăruință.

Să observăm însă maĭ nainte de toate, în studiul acesta, un fapt cu totul demn de atențiunea cugetătoruluĭ: acest fapt este inferioritatea universală a geniuluĭ producĕtor.

Să ne întrebăm de unde vine această inferioritate a omuluĭ muncitor față de omul de distrucțiune, a industrialuluĭ față de resboinic, a inventoruluĭ care împodobește și fecundează pămêntul față de geniul distrugĕtor care-l sărăcește în timp de pace, și care-l pustiește și-l ruinează în timp de resbel?

Această nedreptate o vedem stabilită nu numaĭ în toțĭ timpiĭ și în toate țĕrile, dar mitele cele maĭ antice dovedesc chiar în ceruri existența sa.

In trinitatea indiană, Shiva era tot-d'odată și constructor și destructor. El presida operile carĭ întrețineaŭ viața și crudele isvoare carĭ răspândeaŭ moartea.

Persaniĭ aveaŭ pe Ormuzd, Ḍeul creator, dar aveaŭ asemenea pe Arhiman, Ḍeul răuluĭ, al destrucțiuniĭ, căruia 'ĭ acordaŭ puterea suverană pentru multe secole.

Egipțianiĭ adoraŭ pe Osiris, ḍeitatea bine-făcătoare, dar aveaŭ maĭ mult respect și maĭ mare temere de Typhon, teribilul Ḍeŭ al destrucțiuneĭ.

Juno era considerată de Grecĭ ca muma tot-d'odată și a luĭ Vulcan, Ḍeul lucrătorilor, și a lui Martie, Ḍeul resbeluluĭ. Vulcan era cu mult inferior luĭ Martie, deși era fiul luĭ Jupiter. El ne este represintat șchiop, și umbletul sĕŭ chiar îl face să fie ridicul; autorul disgrațieĭ sale era chiar tatăl sĕŭ. Și pentru a complecta ridicolul celuĭ maĭ urît din Ḍeĭ, Jupiter îĭ da de soție pe Venus, Ḍeița frumuseței. Se prevede îndată soarta nefericituluĭ Vulcan . . .

Și cu toate acestea el era geniul producĕtor al acelor timpurĭ; luĭ se atribue cele maĭ admirabile opere de carĭ ne vorbește Mitologia. El este constructorul Palatuluĭ Soareluĭ, al tronuluĭ luĭ Jupiter; el a făurit armele celebre ale luĭ Achille, ale luĭ Eneŭ, sceptrul luĭ Agamemnon . . . etc.

Departe dar de a merita deriziunea curtezanilor Olympuluĭ, diformitatea luĭ Vulcan ar fi trebuit să

inspire simpatie poeților greci, căci dacă a fost gonit din Olymp, causa este că el a venit în ajutorul mumeĭ sale Juno, părăsită de Jupiter.

Tot era dar nobil în persoana luĭ Vulcan: inima sa, geniul sĕŭ inventiv, neobosita sa activitate, curagiul sĕŭ, în fine utilitatea și frumusețea operilor sale.

Ce calități din contra putea să atragă stimă și considerație Ḍeuluĭ Marte, Ḍeul resbeluluĭ? Mânia, ferocitatea, toate furorile distrugĕtoare, iată atribuțiunile sale ordinare. Legenda sa este plină numaĭ de cruḍimĭ și de măceluri. Și cu toate acestea, Marte fu onorat de popoarele antice, pe când Vulcan fu secolĭ întregĭ robit și ridiculisat.

Dacă, acum, din ceruri unde domnește o așa de mare inegalitate între Ḍeĭ, ne vom coborî pe pământ, și vom arunca o privire asupra istorieĭ omenireĭ, vedem maĭ tot-d'a-una aceleași succese acordate geniurilor distrugĕtoare, și aceeași condamnare impusă oamenilor laboareĭ, adică oamenilor celor maĭ folositorĭ societățiĭ.

* *
*

Un popor, prin forța materială, prin rĕsboaie, poate să'și întinḍă dominațiunea și să esercite o mare influență momentană, dar nu va stabili nimic durabil. Singurele națiunĭ, care aŭ lăsat suveniriĭ marĭ, le datoresc monumentelor lor, literatureĭ lor, sciințelor, ar-

telor. Toate popoarele cu spirit de conchistă aŭ fost învinse la rîndul lor. Resbelul, care le mărise pentru câte-va secole, câți-va anĭ adese-orĭ, le-aŭ lăsat până în fine desorganisate, trunchiate și chiar ruinate. Pe când națiunile, carĭ aŭ urmărit adevĕrata glorie, acea a sciințelor și-a artelor, sunt nemuritoare.

Cum am cunoaște noĭ Grecia astă-dĭ, de nu am avea operile poeților sĕĭ, filosofilor sĕĭ, de nu ar esista ruinele admirabilelor sale monumente, necomparabilele sale statue, prețioase obiecte de arte, pe care timpul n'a putut încă să le distrugă după 2000 de anĭ? Finețea luĭ Filip, vitejia luĭ Alexandru n'aŭ lăsat alt de cât ruine. Care a fost resultatul dominațiuneĭ puternice a moștenitorilor luĭ Filip al Macedonieĭ?

Contimporaniĭ luĭ Alexandru n'avură alt avantagiŭ de cât acela de a fi marturiĭ nefericiți aĭ resbelelor celor maĭ îngrozitoare, aĭ celor maĭ monstruoase măceluri, aĭ ruinelor de tot felul grămădite pentru unica satisfacțiune a unuĭ om muncit de ambițiune. Urmașiĭ sĕĭ vĕdură dărâmându-se de odată edificiul acesteĭ puteri întemeiate pe triumfurĭ sângeroase. Nu trecu mult și generaliĭ luĭ Alexandru împărțiră imperiul sĕŭ, și la rîndul lor nu lăsară după dênșiĭ, de cât monumente distruse, statue sfărămate, bibliotecĭ incendiate, obscuritate profundă, violente întreruperĭ de tradițiunĭ, decadență. Pe când geniurĭ

ca Orfeŭ, Omer, Eschile, Sofocle, Anacreonte, Pindar, Fidias, Polictete, Praxitele, aŭ produs poeme, drame, monumente, statue, al căror renume este etern și universal. Și dacă, după 2000 de anĭ de sclavie, Grecia fu liberată prin puterile occidentale, dacă Rusia, Francia și Anglia, uitând un moment rivalitățile lor, se uniră pentru a reconstitui regatul Grecieĭ, nu renumeluĭ resbelnicilor sĕĭ, vechea Elada datori acest ajutor, ci nemuritoarelor sale opere, oamenilor sĕĭ de sciință, poeților, artiștilor sĕĭ.

Tot ast-fel putem dice și de marea putere care a învins pe Grecĭ, de acea Roma care fu și dênsa atâta timp suverana lumiĭ. Ce a rĕmas, în definitiv, din toate conchistele sale? Ce a rĕmas, afară din operile autorilor sĕĭ, din atâția seculĭ aĭ dominațiuneĭ sale absolute? Ruine, ruine materiale, ruine morale. Ah! dacă puterea cea maĭ întinsă ar fi secretul adevĕrateĭ mărirĭ, ce om ar fi fost maĭ mare de cât acel Constantin, care strămută la Bizanțiŭ scaunul unuĭ imperiŭ a căruĭ întindere nu'ĭ maĭ putea permite d'a avea centrul sĕŭ la Roma?

Dar întinderea nu este adevărata mărire. Bogățiile, fastul Asieĭ nu putură nicĭ odată să înlocuiască admirabilele producțiunĭ ale arteĭ ș'ale sciinteĭ. In zadar suveranĭ imperiuluĭ bizantin voiră, prin puterea și averile lor colosale, să se înconjure de monumente

frumoase; sclavii pe cari-i adunară din toate părțile lumii, le zidiră temple măreațe, palate strălucind de aur și pietre scumpe; austera și divina frumusețe însă nu putea să împodobească locașele celeĭ maĭ înjosite tiranii; ast-fel S-ta Sofia conține și până astădĭ coloane care fură mult timp ornamentele templelor Atticeĭ și ale Ephesuluĭ.

Roma s'a eclipsat sub jugul Cesarilor. Prin eĭ și prin escesul chiar al mărirei sale, fondată numaĭ pe cuceririĭ, a perit vechia Italiă. Monumentele colosale ce clădise, drumurile admirabile ce presărase în toate părțile lumeĭ cunoscută pe atuncĭ, nu maĭ presintă adĭ de cât ruine. Ceva însă a scăpat din luptele sale interioare, din invasiunile barbare și furia iconoclastilor, ceva care i-a permis de a renaște pentru a instrui Europa barbară, și a ne comunica secretul sciințelor și al artelor. Elementele esențiale ale acesteĭ renașteriĭ îĭ veniră de la acele corporațiunĭ toscane, pe cariĭ cetatea, fiica luĭ Romulus, le avusese în maĭ multe rênduriĭ, ca învețătoare și ca sclave, pe cariĭ le subordonase tributelor sale resbelnice, și care fură atâta timp instrumentele umilite ale fastuluĭ imperial.

Istoria ne presintă aci o lecțiune pe care nu o putem medita îndestul. Da, Italia putu să renască. Da, pe lângă ruinele uneĭ capitale, ea putu să ridice o nouă capitală care atrage adĭ pe toțĭ străiniĭ și-ĭ umple

de admirațiune. Dar nu resboinicii sĕĭ i-aŭ comunicat această putere de a reînvia. Nu. Din contră, generalii sĕĭ, împĕrații sĕĭ, atraseră asupră-ĭ mânia Ḑeilor carĭ o părăsiră, și a popoarelor revoltate care o cotropiră și devastară. Generalii sĕĭ, împĕrații sĕĭ, nu putură să o scape la ora supremă, și vechia Italiă perdu imperiul lumeĭ. Cuĭ datorează ea dar imortalitatea sa? Acelor oamenĭ de geniŭ pe carĭ-ĭ desprețuia, acelor poețĭ, acelor artiștĭ pe carĭ-ĭ menținea într'un rênd inferior, când nu-ĭ desonora cu numele de sclavĭ.

Nu este locul aci de a aduce aminte, cu oarecare desvoltare, istoria renașterii. Cine nu cunoaște pe Leonard da Vinci, pe Michel Angelo, pe Rafael? Operile lor sunt pretutindenĭ reproduse și comentate: nu e subiect maĭ familiar. Nu voiŭ reḑice dar ceea-ce s'a ḑis pênă acum de atâtea orĭ, și atât de bine, în toate limbele din lume. Ceea-ce doresc este de a semnala acest fapt principal, și care probează îndestul utilitatea sciințelor și artelor. Ce a perdut vechia civilisațiune? Excesele forței brutale, luptele necontenite, resbelele și consecințele lor naturale: invasiunea barbarilor. Ce a reînviat-o? Sciințele și artele. Omenirea n'a găsit de cât un singur cuvînt pentru a defini deșteptarea admirabilă care s'a produs în Europa, în secolele XIV, XV, XVI: a numit-o *Renaștere*. In adevĕr, sciințele

și artele reînviaseră ceea-ce resbelul părea că perduse pentru tot-d'a-una.

De la acea epocă strălucită datează Europa noastră modernă. Francia avu pe Francisc I, care putu fi biruit la Pavia, dar care sciu să dea țĕreĭ sale adevĕrata influență încurajând cultura sciințelor, a literilor și a artelor. Spania avu pe Carol Quintu, monarh despotic și plin de orgoliu, dar protector luminat al sciințelor și al artelor. Anglia, eșind din luptele dinastice, vĕdu înflorind sub Elisabetha poesia națională și produse pe Shakespeare. Germania care în evul mediŭ ridică atâtea frumoase catedrale, ocupându-se în urmă cu succes de sciințe, și maĭ cu seamă de pictură și sculptură, produse pe Albrecht Dürer.

Nu vorbesc de Italia luĭ Leon X. Ar trebui să repet ceea-ce ḑiseiŭ la începutul renașterei, să arăt geniul luĭ Virgiliŭ reapărând în Dante, și vechia Etruriă reînviind în atelierele maiestrilor florentinĭ.

Istoria acelor timpurĭ ne maĭ oferă un mare exemplu despre superioritatea ce dă unuĭ popor cultura sciințelor ș'a artelor. Ea ne arată orașele industriale ale Țĕrilor-de-jos în luptă cu Filip II. Regele Spanieĭ avea la dispositiunea sa trupe vechĭ, tesaurele Americeĭ și generalĭ însemnațĭ. Provinciile-unite n'aveaŭ de cât industria lor, libertățile lor municipale, și amorul științeĭ și al artelor. Victoria fu a lor. Astă-ḑĭ numele luĭ

Filip al II-lea și al delegatului sĕŭ, ducele de Alba sunt repetate cu oroare, pe când toată lumea admiră pe liberatorii Țĕrilor-de-jos, și pe acele legiuni de artiști, flamanḑi și olandezi, carĭ aŭ ridicat atât de sus propria lor gloriă, și gloria patrieĭ lor. Expediținnile nesocotite ale luĭ Carol Quintu și ale urmașilor sĕĭ aŭ lăsat Spania demoralisată și ruinată, și aŭ stîrpit într'ênsa germenii fecunḑi aĭ artelor, ce promiteaŭ atât de mult, cu artiști ca Velasquez, Ribera, Murillo, pe când provinciile ce aceștĭ orgolioșĭ monarhĭ voiaŭ să supuiă s'aŭ imortalisat prin operile luĭ Rembrandt, Rubens, Van Dyck și altor artiștĭ de geniŭ.

In fine să venim la contimporaniĭ noștri, și să ne întrebăm ce poate da, Belgieĭ de exemplu, o necontestabilă superioritate, nu numaĭ asupra unuĭ stat ca al nostru, dar chiar și asupra multor state marĭ și civilisate ale Europeĭ? Populațiunea sa? Dar Belgia n'are de cât 5 milioane de locuitorĭ, ca și noĭ. Intinderea teritoriuluĭ sĕŭ? Dar maĭ multe Belgiĭ ar ținea în câmpiile noastre. Fertilitatea pămêntuluĭ sĕŭ? Totul în Flandra este resultatul industrieĭ: acolo unde natura n'a pus de cât bălți și nisipurĭ, activitatea și sciința aŭ creat pămêntul de cultură. Pentru ce dar Belgia este atât de înaintată, încă odată, nu numaĭ pe lângă noĭ, dar și pe lângă cele maĭ marĭ popoare din Europa? Numaĭ pentru că ea s'a ocupat tot-d'a-

una și necontenit cu cultura sciințelor, a industriei și a artelor.

* *
*

Pe lângă aceste resultate admirabile ale inteligenței și ale adevěratului patriotism, ce vedem, esaminând efectele forței și ale spiritului de conchiste?

Fără de a vorbi de cât de cele d'întâiŭ 3 pătrare ale secolului al XIX-lea, ce mare fapt politic, ce rĕsboĭ a lăsat efecte care să poată trăi, cel puțin cât aŭ trăit autorii lor, dacă nu mai mult?

Napoleon I s'a putut măguli un moment că a restabilit Imperiul luĭ Carol Magnus și că a fundat în Europa o ordine permanentă. Dar, din nenorocire, el a trăit destul pentru a vedea începutul surpărei edificiului social pe care credea că-l clădise pentru secole întregĭ, grație unor victoriĭ extra-ordinare, unor triumfurĭ prodigioase.

Wellington, învingĕtor al luĭ Napoleon, a avut aceeași soartă; el nu a putut să se bucure până în fine de resultatele uneĭ victoriĭ atât de scump dobândite. Nu mult timp înainte de a înceta din viață, marele duce, ast-fel numit de compatrioții sĕĭ, a vĕdut pe aceștia insultându-l și spărgîndu-ĭ palatul cu pietre. Poporul englez merse și mai departe. Puțin timp după adoptarea biluluĭ Reformeĭ, Ducele de Wellington fu

înconjurat și insultat pe ulițele Londrei de o mulțime întărâtată de lunga sa resistență.

Acea di era tocmaĭ diua sa cea maĭ mare de glorie; a 17-a aniversare a victorieĭ de la Waterloo, 11 Iunie 1832! — . . .

Napoleon III reuși cât-va timp, grație mareluĭ prestigiŭ al numeluĭ sĕŭ, a da Franciei o putere pe care o admira Europa întreagă; dar, din nenorocire, acea putere era efemeră, pentru că nu era basată pe voința națiuneĭ, ci pe voința unuĭ singur om. Și din diua când monarhul avu slăbiciunea de a asculta consiliele curtesanilor sĕĭ, care-l împingeaŭ spre resbel și conchiste, din acea di, imperiul se dărămă, târând cu dênsul în prăpastie țara întreagă, pe care o lăsă în starea deplorabilă în care am vĕdut'o toți, cu durere, după ultimul sĕŭ resbel cu Germania.

După niște asemenea exemple, pe carĭ le-am putea lesne înmulți, unde este astă-dĭ omul de resbel, unde este marele om politic căruia succesul basat pe forță, căruia triumfurile cele maĭ constante, cele maĭ neașteptate, cele maĭ complecte, în aparență, se poată asigura resultate durabile?

Nu, încă odată, un om nu este, în adevĕr mare, de cât numaĭ atunci când, în concepțiunile sale, el acordă primul rang desvoltăriĭ sciințelor, libertățiĭ și binelui public.

* *
*

Alăturea cu aceste creațiunĭ de violență și de distrugere ale geniuluĭ uman, să punem acum, creațiunile folositoare și operile acelea care trăesc încă mult timp după pierderea oamenilor de geniŭ care le-aŭ conceput și le-aŭ executat.

Napoleon I, a străbătut Continentul European; a fost causa morțeĭ violente a milioane de oamenĭ; a distrus un mare numĕr de orașe prospere; a fost, în fine, spaima contimporanilor sĕĭ, și cu toate acestea s'a numit mare — *Napoleon cel mare!*

Un alt om, prin perseverența sa, prin neobositele sale lucrărĭ, prin geniul sĕŭ, a reușit a uni, printr'un fir electric, toate Statele Europeĭ și Americeĭ; a pus în raport imediat toate centrurile producĕtoare; a îndoit ast-fel fecunda lor putere; a contribuit a face să circule cugetarea, adică viața și adevĕrata bogăție în toată lumea civilisată, pe care el a unit'o printr'o legătură admirabilă.

Profitând de această invențiune, un alt geniŭ, nu s'a mulțumit numaĭ a uni Statele, ci a unit chiar Continentele între dênsele; ast-fel Continentul Europeĭ este unit cu vastul Continent al Americeĭ. — Ḍisu-s'a vre-odată că aceștĭ oamenĭ aŭ fost marĭ? S'a ḍis așa de puțin, în cât abia ne sunt cunoscute numele lor. Și pe când toțĭ poețiĭ acelor epoce: Lamartine, Béranger, Victor Hugo, Gœthe, Byron și alțiĭ, aŭ cele-

brat pe Napoleon, nu s'a aflat încă nicĭ o musă pentru a transporta în toate unghiurile lumeĭ numele luĭ *Morse*, inventatorul telegrafuluĭ electric, și al luĭ *Cyrus Field*, marele inițiator al cabluluĭ translantic.

Nu meritaŭ atâta indiferență niște asemenea geniurĭ care, pe lângă marele concurs ce aŭ adus la desvoltarea civilisațiuneĭ, chiar din punctul de vedere pur material, aŭ realisat, prin invențiunile lor, capitaluri imense carĭ s'aŭ împărțit printre popoare, și-aŭ contribuit la prosperitatea lor.

Am consultat statistica maĭ tutulor Statelor civilisate. Iată ce am găsit în privința *telegrafelor* [1]).

In 21 de State se află:

572.112 Kil. — lungime de liniĭ telegrafice.

1.838.649 Kil. — lungime de fir electric.

80.000 Kil. — lungime de cablu translantic.

Total 2.490.761 Kil.

Costul cel maĭ scăḑut al construcțiuneĭ acestor liniĭ telegrafice se sue la:

1.212.844.800 leĭ.

Această sumă s'a rĕspândit în public; în toate ramurile mareĭ și miceĭ industriĭ prin singurul efect al uneĭ invențiunĭ.

Pe lângă această sumă, trebue să maĭ adăogăm

---

[1]) Anul 1880.

și venitul anual al telegrafelor tutulor acestor state, care se sue la:

136.854.143 leĭ.

Sumă care se împarte asemenea în public, între funcționarĭ, lucrătorĭ, industrialĭ, etc.

De am maĭ putea adăogi acum beneficiile comerțuluĭ ș'ale industrieĭ private, am ajunge la niște cifre incalculabile: un singur mare industrial saŭ un singur mare banchier poate, printr'o depeșă, trimeasă la timp, să câștige milioane.

Iată dar cât sunt de folositoare industrieĭ și comercіuluĭ invențiunile acestor oamenĭ, și cât e de trist de a constata puțina recunoștință ce avem către asemenea geniurĭ binefăcĕtoare.

Această comparațiune între oamenĭ folositorĭ, și oamenĭ nulĭ saŭ vătămătorĭ societățiĭ, 'mĭ aduce aminte o scriere publicată pe la începutul secoluluĭ nostru. Voiŭ a vĕ resuma cugetarea, în adevĕr foarte originală, ce se revelă în acea scriere.

Suntem în Francia la 1817. Aliațiĭ nu părăsise încă teritoriul pe care 'l cotropise Burbonĭ, pe carĭ străinĭ 'ĭ readusese în țară, domnesc cu nobilimea în fine restaurată. In jurul luĭ Ludovic al XVIII-lea se întreținеaŭ tot felul de intrigĭ și de lupte, ocasionate prin situațiunea falșă în care se afla curtea și

nobilimea. Atunci apare o mică broşură intitulată *Parabolă*.

Iată cum începe această parabolă:

«Să ne închipuim, ḑice autorul, că Francia pierde de odată pe ceĭ d'întâiŭ 50 de fizicĭ aĭ sĕĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de chimiştĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de fiziologĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de matematicĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de poeţĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de pictorĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de sculptorĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de literatorĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de mecanicĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de ingineriĭ civilĭ şi militarĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de architecţĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de medicĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 50 de bancherĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 200 de neguţătorĭ, pe ceĭ d'întâiŭ 600 de cultivatorĭ etc »...

După această suposiţiune autorul continuă:

«Aceştĭ oamenĭ fiind Francesiĭ ceĭ maĭ esenţialmente producĕtorĭ, ceĭ care dirig lucrările cele maĭ folositoare naţiuneĭ, în sciinţe, în arte, în literatură, în arte şi meseriĭ, sunt în realitate floarea societăţeĭ noastre. Eĭ sunt dintre toţĭ Francesiĭ ceĭ maĭ utilĭ ţĕreĭ lor, ceĭ care 'ĭ procură cea maĭ mare glorie şi carĭ accelerează civilisaţiunea şi prosperitatea sa. Naţiunea ar deveni dar un corp fără suflet, îndată ce ar perde aceştĭ oamenĭ; ar cădea într'o stare de inferioritate faţă de naţiunile care sunt astă-ḑĭ rivalele sale, şi ar continua de a le fi inferioară, pe cât timp

nu ar repara această perdere. Ar trebui Franciei cel puțin o generațiune întreagă, pentru a repara această nenorocire; căci natura nu este prodigă de oameni cari se disting prin producțiuni de utilitate positivă.

«Să trecem acum, continuă autorul, la o altă presupunere. Să ne închipuim că Francia conservă pe toți acești oameni de geniu pe care 'i posedă în sciințe, în literatură, în arte; dar că are nenorocirea de a pierde, în aceiași di, pe fratele Majestății sale, pe Monsegniorele Duce d'Angoulême, pe Monsegniorele Duce de Berry, pe Monsegniorele Duce d'Orleans, pe Monsegniorele Duce de Bourbon, pe Doamna Ducesa d'Angoulême, pe Doamna Ducesa de Berry, pe Doamna Ducesa d'Orléans, pe Doamna Ducesa de Bourbon și pe D-ra de Condé — adică toată familia regală.

«Că mai perde încă asemenea pe toți marii oficeri ai Coroanei, pe toți Miniștrii de Stat, cu saŭ fără portofoliuri, pe toți Consilierii de Stat, pe toți mareșalii, pe toți cardinalii, pe toți episcopii și archiepiscopii, pe toți prefecții și sub-prefecții, pe toți judecătorii și dece mii de proprietari din cei mai bogați... Acest accident ar întrista de sigur pe toți Francesii, pentru că ei sunt buni, pentru că ei nu pot vedea cu indiferență disparițiunea unui număr atât de mare de compatrioți ai lor; dar această disparițiune a unui număr de oameni, reputați ci mai *importanți* ai

Statului, nu le-ar causa părere de rĕŭ de cât dintr'un punct de vedere sentimental; căcĭ această pierdere n'ar ocasiona în realitate nicĭ o pagubă Statului.

«Maĭ întâiŭ pentru motivul că ar fi foarte lesne de a împlini locurile care ar fi devenit vacante. Există un mare numĕr de Francesĭ în stare de a exercita funcțiunile de frate al Regeluĭ tot atât de bine ca și dênsul; mulțĭ sunt capabilĭ de a ocupa locurile de Principĭ tot atât de convenabil ca și Monsegniorele Duce d'Angoulême, Monsegniorele Duce de Berry, Monsegniorele Duce d'Orleans și Monsegniorele Duce de Bourbon; multe franceze ar fi tot atât de bune Principese ca Doamna Ducesa d'Angoulême, Doamna Ducesa de Berry, Doamna Ducesa d'Orléans, Doamna Ducesa de Bourbon și Domnișoara de Condé.

«Anticamerile palatuluĭ sunt pline de curtisanĭ gata de a ocupa locurile de marĭ oficerĭ aĭ coroaneĭ; armata posedă un mare numĕr de militarĭ tot atât de bunĭ căpitanĭ ca și mareșaliĭ noștri actualĭ; câțĭ bărbațĭ n'am găsi tot atât de bunĭ miniștri ca și aceea carĭ ne guvernă! Câțĭ administratorĭ mult maĭ în stare de a gira afacerile Departamentelor de cât prefecțiĭ noștri în activitate! Câțĭ advocatĭ tot atât de bunĭ jurisconsulțĭ ca și judecătoriĭ noștri! Câțĭ preoțĭ ar putea înlocui cardinaliĭ, episcopiĭ și archiepiscopiĭ noștri!..

Cât despre ceĭ ḑece miĭ de proprietarĭ, neconsolabiliĭ lor moștenitorĭ nu ar avea necesitate de nicĭ un fel de pregătire pentru a face onorurile saloanelor lor, tot atât de bine ca și dînșiĭ.»

Iată partea esențială a acesteĭ parabole celebre care a ocasionat autoruluĭ sĕŭ maĭ multe lunĭ de închisoare. Ceea ce maĭ caracterisă însă această producțiune originală, este nașterea ilustră a autoruluĭ sĕŭ. Acest Saint-Simon, căruia datorim paginile de maĭ sus, vorbește ast-fel despre origina sa:

«Sunt descendinte al luĭ Carol Magnus, ḑice el într'unul din fragmentele ce ne-a lăsat despre viața sa. Tatăl meŭ se numea Comitele de Saint-Simon; eram cea maĭ apropiată rudă a Duceluĭ de Saint-Simon: Ducatul și 500 miĭ livre venit, de care se bucura ducele de Saint-Simon, deveniaŭ moștenirea mea legitimă. El s'a certat cu tatăl meŭ, pe care l'a desmoștenit. Am perdut ast-fel titlurile și averea Duceluĭ de Saint-Simon, dar am moștenit pasiunea sa pentru glorie.»

Este un fapt demn de notat ca pasiunea glorieĭ să conducă pe descendentul uneĭ asemenea familiĭ nu în mijlocul casteĭ militare, unde căutaŭ a se distinge toțĭ nobiliĭ aceleĭ epoce, dar în sînul corporațiunilor utile care aŭ curagiul de a se devota pentru înaintarea progresuluĭ sciințelor, și de a vedea un

descendent al luĭ Carol Magnus, desertând câmpiĭ de resbel și consiliele suveranilor, pentru a se ilustra prin descoperirĭ sciințifice care 'ĭ-aŭ asigurat un loc atât de eminent printre savanțĭ și moraliștĭ.

Dacă nobilul descendent al uneĭ familiĭ atât de vechĭ judeca deja ast-fel gloria în timpul luĭ Napoleon, ce ar trebui să cugetăm noĭ, carĭ am vĕdut în amîndouĕ continentele, America și Europa atâtea resboaie spăimîntătoare, de care nu se maĭ vorbește, și carĭ tot-d'odată am fost martoriĭ lucrărilor gigantice care aŭ schimbat fața globuluĭ și care aŭ adus, chiar în relațiunile politice ale popoarelor, foloase mult maĭ însemnate de cât victoriile celor maĭ marĭ geniurĭ resbelnice.

Epoca noastră a produs marĭ geniurĭ militare. Imensele perfecțiunĭ ce se aduc adĭ arteĭ de a distruge, noile mijloace atât de puternice pe care sciința modernă le-a inventat, atât pentru atac cât și pentru apărare, fac arta militară mult maĭ dificilă și cer unuĭ mare general al epoceĭ noastre mult maĭ multe cunoscințe. Celebrul marș al luĭ Sherman prin pustiile Sudului Americeĭ spre Charleston ; atacurile cavalerieĭ luĭ Sheridan în văile de la Chenandoa ; în Europa, campania luĭ Moltke în Boemia, și savantele sale manevre în resbelul cu Francia, sunt triumfurĭ militare fără exemplu poate în istorie.

Pentru ce dar tendințele necontestabile ale contimporanilor noștri de a uita asemenea fapte ?

Pentru ce nu se mai vorbește adî nicî de Austerlitz, nicî de Waterloo, nicî de Richmond, nicî de Sadova, nicî de Sedan ?

Pentru că, pe când se împlinesc aceste opere de resbel, tot-odată se împlinesc și alte opere marî și mult mai folositoare.

Pentru că progresul prin forță este o amăgire; pentru că mărirea prin conchiste este trecătoare.

Pentru că resbelele nu pun atât patria în pericol, cât libertatea.

Resbelul este mai tot-d'a-una o dictatură.

Gloria orbește patriotismul.

Pentru că ar fi injust de a atribui popoarelor sentimentele resbelnice care, din nenorocire, par a fi adî la ordinea dilei în Europa.

Nu — orî-ce s'ar dice — ceea ce națiunile moderne cer, nu este perfecționarea armelor de resbel, nu este progresul artei de a distruge. Popoarele n'aŭ aspirațiunî profunde și durabile de-cât pentru sciințele carî tind la desvoltarea relațiunilor lor internaționale, comerciale, industriale.

Resbelul nu are cuvînt de a fi decât numai atunci când are drept scop apărarea drepturilor naționale, și a libertăților amenințate.

Ast-fel aŭ fost — ca să nu vorbesc decât de timpiĭ moderni — resboiul Helveţieĭ contra Austrieĭ, care produse figura legendară a luĭ Wilhelm-Tell; resboiul de independenţă al Americeĭ; ultimul resbel al Italieĭ, prin care a scăpat de sub jugul Austrieĭ şi a unit subt acelaşĭ sceptru pe toţĭ fiĭ patrieĭ comune.

In fine, ast-fel este resboiul actual, în care Ruşĭ, Muntenegrenĭ, Bulgarĭ, Sîrbĭ, Grecĭ, Românĭ, luptă şi vor lupta cu eroism, uniĭ, pentru liberarea creştinilor, alţiĭ pentru redobândirea drepturilor lor strămoşeşti.

* *
*

Resboiul cu spirit de conchistă este retogradarea civilisaţiuniĭ şi ruinarea popoarelor.

Iată un tabloŭ maĭ elocinte decât tot ce ar putea ḑice şi scrie cine-va contra pretinselor progrese ale forţeĭ.

Tabloul datorieĭ publice a Europeĭ.

	miliarde	milioane
Francia	23	403
Anglia	19	600
Spania	10	243
Italia	9	883
Rusia	9	446
Austria	6	810
Turcia	4	928

	milioane
Belgia	942
Helveția	31 [1]

Mai toate aceste datorii sunt ocasionate numai prin cheltuelî de resbel.

Din 19 miliarde, Anglia datorează 16 miliarde încă de la 1815, de când cu marele resbel în contra Francieî.

Francia datora numai 11 miliarde înainte de ultimul sĕŭ resbel cu Germania; astă-dî ea datorează 23 de miliarde.

Datoria Rusieî de 9 miliarde provine în mare parte din timpul resboiuluî Crimeiî.

Austria datorează 6 miliarde, din care mai mult de jumĕtate, provine din resboaiele sale cu Francia și cu Italia, și mai târdiŭ cu Prusia.

Singura datorie legitimă este a Italieî, căcî este rescumpărarea independenței sale.

Și aceasta datorie a diferitelor State ale Europeî, s'ar putea lesne îndoi, dacă am adăuga pagubele enorme ce aceste resboaie aŭ adus comerciuluî și industrieî private.

Vedeți cu ce grele sarcinî este silit să lupte Con-

[1] Se poate constata adî că o mare parte din ținrele statistice coprinse în acest studiŭ, publicat la 1878, sunt aproape îndoite.

tinentul întreg, grație tendințelor nenorocite ale spiritului modern.

Dar nu e tot, să vĕ mai arăt un alt tabloŭ, nu mai puțin întristător, tabloul armatelor ce întreține Europa, și al costului lor anual:

Actualmente Europa întreține 9.000.000 de soldați — cu:

21.000 — tunurĭ
1.400.000 — caĭ de resbel
2.538 — bastimente — din carĭ 259 cuirasate, și cu un personal de 310.000 oamenĭ și 17.000 tunurĭ. Și se mai află în construcțiune 104 nave din care 66 cuirasate.

Costul întreținerĭĭ acestor armate este de 13 miliarde de fr. pe an [1]).

Ce nu s'ar face dacă o asemenea sumă — 13 *miliarde* — ar fi întrebuințată, pe tot anul, pentru instrucțiune, pentru lucrărĭ de utilitate publică, pentru progresul comercĭuluĭ ș'al industrieĭ.

Iată cum se întrebuințează în secolul al XIX fructul muncĭĭ popoarelor!

Și cine plătește aceste enorme datorĭĭ? Tot sĕrmanul popor. Reîntors la căminul sĕŭ — daca mai găsește un cămin, — soldatul reîncepe munca sa

[1]) Almanach Gotha.

obicĭnuită, la câmp saŭ prin ateliere, cu această diferință numaĭ, că astă dată el trebue să lucreze îndoit, nenorocitul, căcĭ resboiul a îndoit impositele carĭ'ĭ dispută pânea de toate ḑile luĭ și copiilor luĭ.

Alăturea cu tristele și ruinătoarele efecte ale resboiuluĭ, cu spiritul de conchistă — pe care l'am numit geniul distrugĕtor — să maĭ dăm un exemplu despre neprețuitele resultate ale geniuluĭ producĕtor.

Istoria invențiunilor este în genere martirologiul inventatorilor. S'a acordat tot-dea-una, cum am vĕḑut, maĭ multă considerațiune geniuluĭ distrugĕtor, și s'aŭ uitat, și adese orĭ s'aŭ desprețuit, geniurile care aŭ adus cele maĭ marĭ servicĭĭ.

Această nedreptate o vedem în mitologie, o vedem în istorie.

Și cu toate acestea ce marĭ servicĭĭ ne aduce geniul producĕtor! Ce admirabile resultate poate să dea o singură invențiune a unuĭ om de geniŭ! Să luăm de esemplu *maşina cu abur*.

Maşina cu abur a fost inventată de Papin, frances de origină, la 1690, și pe la finele secoluluĭ al XVIII, perfecționată de Watt, celebru constructor scoțian, cam ast-fel cum o cunoaștem aḑĭ, pentru că ea a maĭ primit de atuncĭ numeroase alte modificărĭ.

Nu voĭ descrie această maşină pe care toțĭ o cunosc, maĭ mult saŭ maĭ puțin. Intențiunea mea este

de a arăta numaĭ foloasele imense ce ea a adus omenireĭ.

Cel d'întăiŭ mare efect al acesteĭ invenţiunĭ a fost înlesnirea navigaţiuneĭ.

La 1807 Fulton, inginer american, aplică cel d'întăiŭ cu succes, maşina cu abur la navigaţiune. Din acea ḑi marina a eşit din starea eĭ primitivă. Distanţele carĭ speriaŭ pe străbunĭĭ noştri şi-ĭ înstrăinaŭ de cele-l'alte popoare răspîndite pe suprafata globuluĭ s'aŭ apropiat, graţie luminelor moderne. Ţările, Continentele se unesc într'o comună muncă de interes general. Popoarele civilisate străbat oceanele şi merg, prin sciinţa şi activitatea lor, să desvolte resursele Continentelor până aci neproducĕtoare.

Un alt geniŭ, Stephenson, aplică maşina cu abur la căile ferate. Cea d'întăiŭ cale ferată care a funcţionat a fost acea dintre Liverpool şi Manchester la 1830.

Ast-fel dar, după ce cum vedem, maşina cu abur a apropiat continentele, astăḑĭ, prin căile ferate, ea apropie într'un mod nu maĭ puţin admirabil, toate Statele fie-căruĭ continent.

Graţie acesteĭ simple invenţiunĭ, familia omenească a suprimat distanţele, a învins timpul. Schimburile producţiunilor, ale artelor, ale sciinţeĭ, ale descoperirilor de tot felul, se fac aḑĭ cu cea maĭ mare

înlesnire. Spiritul omului îmbrățișază globul întreg. Societatea modernă a devenit o singură asociațiune a tuturor inimilor, a tutulor inteligențelor, a tutulor voințelor, spre o țintă unică și supremă: *Civilisațiunea.*

Dar resultatele bine-făcĕtoare ale acestei invențiuni nu desvoltă numai resursele intelectuale și morale ale Statelor moderne; ele desvoltă asemenea, într'un mod extraordinar, mai cu seamă resursele lor materiale.

Ca să ne putem face o idee despre aceasta, să dăm aci câteva cifre asupra produsului acestei invențiuni.

Mașina cu abur a înlesnit comunicațiunile pe uscat și pe mare, cum vĕdurăm. Pentru a ne da seama despre capitalurile imense ce produc, atât marina cât și drumurile de fer, care datoresc existența lor acestei invențiuni, iată oare-cari cifre, culese în statistica generală a principalelor State.

Marina. — Numai în cele 7 State mari ale Europei există 6.285 vapoare de comerciŭ, a căror construcțiune a costat 999.726.870 lei. Venitul acestei marine este de 149.000.000 lei.

Adăogând la aceste sume capitalurile de construcțiune și veniturile marinei de comerciŭ a Statelor-Unite și a Statelor mici ale Europei, ajungem la o cifră

aproape de *2.000.000.000* de lei, capital de construcțiune și *200.000.000* de lei ca venit al marinei de comerciŭ universale.

Aceste miliarde aŭ profitat și profită publicului muncitor, comerciului, industriei.

Nu vorbesc de marina de rĕsboĭ: ea distruge, iar nu produce.

Nu vorbesc asemenea de micul ajutor ce pot aduce comerciului și industriei sumele întrebuințate cu construcțiunea marinei de resbel și întreținerea armatelor Europei, pentru că este constatat că resboaiele ruinează într'un singur an mai multă lume de cât pot înavuți în 20 de ani.

Căile ferate. — In 33 de State ale lumei civilisate, întinderea liniilor ferate este de *195.451* km. Capitalul de construcțiune este de *70.837.331.211* lei.

Această colosală sumă s'a rĕspândit în public, în profitul tuturor și a dat o impulsiune enormă industriei universale. Venitul acestor linii ferate este de *8.000.000.000* lei, care se împart acționarilor.

* *
*

Ast-fel dar, pe când armatele moderne costă Europei o datorie de 70 miliarde, cum vĕdurăm mai sus și 13 miliarde de întreținere pe fie-care an, o singură invențiune — mașina cu abur — produce, aplicată la-

marină și la căile ferate, o sumă mai tot atât de mare.

Un singur geniu producĕtor repară risipa tutulor geniurilor distrugĕtoare adunate.

Dar mașina cu abur nu se întrebuințează numaĭ la vapoare și drumurĭ de fer; ea este întrebuințată în toate ramurile industrieĭ universale și ca să vĕ puteți închipui ce resultate dă puterea aburuluĭ numaĭ într'un singur Stat, să luam Anglia de exemplu.

Iată ce publica, în anul 1859, *Quarterley Review*:

«Forța produsă prin mașina cu abur într'un singur Stat — Marea Britanie — equivalează cu munca manuală a 400 milioane de oamenĭ.»

Ast-fel dar Anglia, o țară de 30 milioane de locuitorĭ, datorează uneĭ simple descoperirĭ industriale o putere maĭ mare de cât acea a imensuluĭ imperiŭ al Chineĭ.

Dar nu e tot: Mașina cu abur e cunoscută în toate țările civilisate și chiar în coloniile lor cele maĭ depărtate; Statele-Unite ale Americeĭ aplică această putere la toate uzurile vieței. Putem dar susține, fără temere d'a fi desmințiți, că puterea de acțiune a omenireĭ s'a îndecit de la începutul secoluluĭ nostru și că globul întreg — care numĕră o populațiune de 1 miliard aproape de ființe omenești — produce adĭ o can-

titate de forță activă de ḍece orĭ maĭ mare de cât în secolul trecut.

Popoarele antice ḍeificaŭ geniurile inventatoare, ast-fel Fenicienĭi, carĭ atribuiaŭ luĭ Dagon invenṭiunea arăturei, îl adoraŭ sub numele de Agricultorul. Ḍeiteĭ *Ceres* se atribuia revelaṭiunea agriculturei, și grânelor transformate prin cultură se dete numele sĕŭ, *cereale*, de la *Ceres* . . . și ast-fel pentru orĭ-ce mare invenṭiune.

Ce departe suntem noĭ, fiĭ secoluluĭ al XIX, de spiritul de gratitudine al celor vechĭ!

Recunoștința ne costă; admiraṭiunea dispare iute din inimele noastre. Trăim înconjuraṭĭ de opere care ar fi părut nisce daruri divine popoarelor antichităṭiĭ, opere admirabile care ar fi inspirat unor poeṭĭ ca Orpheŭ, Homer, Virgile, Ovidiŭ și alṭiĭ, cele maĭ frumoase ale lor cânturĭ. Și noĭ nu cunoaștem, adese-orĭ, nicĭ numele geniurilor cărora datorim invenṭiunile cele maĭ folositoare.

«Cel d'întăiŭ loc în memoria popoarelor, ḍice celebrul Cuvier, este acordat acelora carĭ aŭ distrus oamenĭ; al 2-lea acelora care ne-aŭ amusat; abia maĭ rĕmâne un locușor pentru aceĭ care ne-aŭ servit.»

* *
*

Sarcina însemnată a epoceĭ noastre, în desvol-

tarea progresului omenesc, nu era de natură a fi îndeplinită prin resboaie ; ci era de a înlesni pe cât se poate mai mult relațiunile între oameni, între State, între Continente, pentru a servi și a ajuta cu putere constituțiunea unității omenești a globului.

Istoricul care peste 20 de ani va încerca să resume opera secolului al XIX, nu va găsi această operă personificată, nici în numele lui Napoleon, nici în al lui Wellington, nici în al lui Blücher, nici în al lui Grant saŭ Moltke : el o va personifica mult mai bine într'un Morse, inventatorul telegrafului electric, într'un Cyrus Field, de care vorbii mai sus, și care fu promotorul cablului translantic, într'un Watt care a perfecționat mașina cu abur ; într'un Fulton care a aplicat la marină admirabila invențiune a lui Watt ; într'un Ferdinand de Lesseps care presidă la deschiderea Istmului de Suez ; în aceia cari aŭ întrebuințat puterea aerului comprimat și cari, grație concursului acestui element, străpunseră muntele Cenis, în fine, în acele geniuri, mult mai curagioase încă, care voesc a da aripi omului creând navigațiunea aeriană.

Canalul de Suez deschis, muntele Cenis străpuns, globul încins prin nenumărate fire electrice, canaluri misterioase și sigure ale cugetării, aburul transportând prin mijlocul pustiilor antice populațiunile moderne, active și laborioase, iată, în adevĕr,

conchiste reale, conchiste care vor dura mult timp încă după ce osemintele resboinicilor, și ale victimelor lor, vor albi câmpiile pustiite de *geniul distrugĕtor*.

Spiritul modern al Europeĭ este împărțit aḑĭ în douĕ curente : resboĭ și industrie ; vechia barbarie, și civilisațiunea încă în leagăn. Europa ezită, ne știind încă cuĭ datorează maĭ multă onoare, resboinicilor care o înspăimîntă, puteriĭ care o retrogradează, saŭ sciinței care o împinge spre noĭ progrese. Să sperăm că decisiunea finală va fi pacea, progresul, și că sciința modernă nu va fi pus în zadar prodigioasele sale resurse la dispositia contimporanilor noștri. Să sperăm că în curînd politica va merge alăturea cu sciința, și că nu vom maĭ avea nenorocirea de a vedea reproducêndu-se scenele sângeroase, care se întind de cât-va timp peste Europa întreagă, cu cortegiul lor fatal de distrugerĭ, de ruine și de doliŭ. Să sperăm, în fine, că *civilisațiunea* va învinge *barbaria*.

DESPRE ORIGINA PRESEI

PRESA ÎN STRĂINĂTATE ŞI ÎN ROMÂNIA

PRESA

I.

Presa se bucură adĭ de o mare autoritate în lume și are onoarea de a merita numele de *a patra putere în Stat*. De unde însă îĭ vine această influență și această putere? Puterea preseĭ îĭ vine din imensele serviciĭ ce aduce societățeĭ.

Presa instruește și moralisează, ea ține pe cititor în curentul progresuluĭ tuturor ramurilor sciinței și artelor, critică saŭ susține actele oamenilor politicĭ, combate corupțiunea, denunță abusurile și glorifică talentul și virtutea; ea este interpretul aspirațiunilor merituluĭ modest, este advocatul universal, ecoul consciințeĭ omenești.

Bărbațiĭ ceĭ maĭ eminenți aĭ Europeĭ, literatoriĭ ceĭ maĭ renumiți, ceĭ maĭ iluștri savanți i-aŭ cerut

ospitalitate, și i-aŭ făcut cu numele lor glorioase o aureolă strălucită și neperitoare.

Ca să putem aprecia și maĭ bine utilitatea preseĭ, să aruncăm maĭ întăiŭ o privire asupra trecutuluĭ eĭ. Poate că vĕdĕnd luptele și sacrificiele celor maĭ nobile inteligențe pentru apĕrarea și menținerea libertățeĭ preseĭ, vom respecta-o și noĭ maĭ mult, și vom înțelege maĭ bine prețioasele servicĭĭ ce este chiemată a aduce civilisațiuneĭ. Poate că atuncĭ și juna noastră presă, ale căreĭ violențe se esplică — până la un punt oare-care — prin lipsa eĭ de experiență, va căuta să înlăture escesele care o pot compromite, și se va sili a imita presa serioasă a celorl'alte State și a aduce toate serviciele ce țara este în drept să aștepte de la dênsa.

* * *

Presa apare pentru prima oară în imprimeriile luĭ Gutenberg între 1443 și 1465. Puterea cuvêntuluĭ imprimat progresează în timpul Renașterеĭ, și se desvoltă maĭ cu seamă sub Reformă.

Eraŭ în adevĕr admirabilĭ publicișt̆ĭ, și putem ḑice chiar ḑiarișt̆ĭ, acele puternice inteligențe ca *Reuchlin*, *Erasm*, *Luther*, *Melanchton*, *Ulrich von Hutten*, părințiĭ Renașterеĭ și aĭ Reformeĭ în Germania.

Admirabilĭ ḑiarișt̆ĭ eraŭ asemenea și pamfletariĭ

secoluluĭ al XVI-lea în Francia: *E. de la Boëtie, Leroy, Hubert Languet, Pithou, H. Etienne* etc., autorii *Satireĭ Menippée,* și străbunii legitimi și glorioșĭ aĭ publiciștilor carĭ doĭ secolĭ maĭ târdiŭ eraŭ meniți a pregăti și a răspândi principiile revoluțiuneĭ de la 1789.

Ce alt era un Pascal de exemplu, în secolul al XVII-lea, când publica *Epistolele provinciale,* dacă nu un mare ziarist demn de a servi de etern model posterității. Nimenĭ n'a avut ca dênsul virtuțile principale ale acelor ce voesc a onora profesiunea de publicist: religiunea adevĕruluĭ, pasiunea claritățeĭ, fanatismul evidențeĭ. «Iubesc omenirea, zice Pascal, «nu fac rĕŭ acelor care îmĭ fac rĕŭ, caut să fiŭ tot-«d'a-una sincer, fidel tutulor oamenilor, și mulțumesc «luĭ Dumnezeŭ care dintr'un om plin de slăbiciunĭ, «de miserie, de invidie, de orgoliĭ și de ambițiune a «făcut un om apărat de toate aceste rele.»

Presa însă, în sensul precis ce 'ĭ dăm astăzĭ, adică presa periodică, nu 'șĭ-a luat primul sĕŭ avênt nicĭ în Francia nicĭ în Germania. — Anglia, după cincĭ secolĭ de revoluțiune, fu cel d'întâiŭ Stat, care avu gloria de a vedea crescênd și desvoltându-se la dênsa în primiĭ anĭ aĭ secoluluĭ al XVIII-lea, aceasta a patra putere a Statelor civilisate.

«Angliei, zice Cormenin, datorim libertatea pre-

«seĭ și inițiativa industrieĭ; una, cea maĭ mare putere «morală, cealaltă, cea maĭ mare putere materială a «timpilor moderni.»

John Milton fu ilustrul protector al preseĭ în Anglia. Marele poet scria încă din timpul resboiuluĭ civil:

«Scrierile nu sunt lucrurĭ neînsuflețite; ele conțin «în sineșĭ o putere de viață tot atât de activă ca și «a inimeĭ, care le-a produs... A ucide un om nu «este maĭ criminal de cât a distruge o carte. Acela «care ucide un om, ucide o creatură cu rațiune, acela «care distruge o carte ucide chiar rațiunea. — Să bage «bine de seamă guvernele la persecuțiunile pe care «le dirig contra lucrărilor viĭ ale oamenilor publicĭ; «să nu distrugă această sĕmînță de viață păstrată și «adunată în scrierĭ; să cugete că această destrucțiune «este un fel de omucid, adese orĭ un martir; și când «persecuțiunea se întinde peste presa întreagă, devine «un măcel, ale căruĭ efecte nu se mărginesc numaĭ «la uciderea uneĭ simple vieți, dar lovesc chiar esența «rațiuneĭ, ast-fel în cât ea nu sugrumă o viață, ci o «imortalitate.»

De și glorificată ast-fel de Milton, presa avu însă nenumĕrate victime în Marea-Britaniă. Una din victimele sale cele maĭ celebre fu *Daniel de Foé*, autorul luĭ *Robinson Crusoe*. El combătu guvernul luĭ

Jacob II și contribui prin publicațiunile sale pline de putere și de talent a pregăti revoluțiunea de la 1688. Sub domnia regineĭ Ana, *de Foé* fu persecutat în modul cel maĭ barbar, condamnat la pilori și aruncat în închisoare de partidul tory; dar el nu se descuragiă și începu chiar în închisoarea de la Newgate o publicațiune periodică ce apărea de treĭ orĭ pe săptămână și pe care a dirigiat'o singur în timp de 9 anĭ (1706—1715).

Revista luĭ *Daniel Foe* este prima publicațiune periodică englesă.

Acest nobil esemplu fu imitat și de alțĭ bărbațĭ distinșĭ cum eraŭ Steele și Addison, publiciștĭ și oamenĭ politicĭ eminențĭ. Eĭ dirigează succesiv ziarele liberale *Tattler* (Vorbitorul), *Gardian* (Tutorul), și în fine *Spectatorul* — ziar cotidian. — Aceste publicațiunĭ sunt celebre în Anglia, și autorĭĭ lor trec, cu drept cuvênt, printre ceĭ maĭ renumițĭ apărătorĭ aĭ libertăților publice și aĭ preseĭ.

Partidul whig se servi cel d'întăiŭ de presă, această armă puternică, pentru a combate monarhia absolută, dominațiunea marilor proprietarĭ fonciarĭ și netoleranța bisericeĭ stabilite.

Aderenții partiduluĭ tory se serviră de presă, la rêndul lor. La 1726, Pultney și Bolingbroke fundară ziarul *Craftsman* (Lucrătorul) pentru a combate pe

ministrul Walpole, pe care Englezii l'aŭ numit *Părintele corupțiuneĭ.*

Bolingbroke a fost unul dintre ceĭ maĭ iluștri oamenĭ politicĭ și oratorĭ aĭ Angliei.

«Este imposibil, ḑice Chesterfield — fost ministru «și publicist engles — de a găsi culorĭ destul de viĭ «pentru a face portretul luĭ Bolingbroke.

«El este poate cel maĭ straniŭ exemplu al vio- «lenței pasiunilor, precum și al înălțimeĭ inteligenței, «unde poate atinge natura omenească.»

Reproducem aci o frumoasă pagină unde Bolingbroke arată ideia ce 'șĭ face de un rege patriot

«Restricțiunile necesare, ḑice publicistul engles, «pentru a conserva libertatea într'o monarhie pot fi «un frîŭ salutar pentru un prinț slab și nesocotit, dar «nu sunt indispensabile unuĭ bun prinț. Constituțiunea «noastră a atins aproape perfecțiunea necesară pen- «tru ca un rege — dacă este patriot în toată puterea «cuvêntuluĭ — să poată guverna cu înlesnire, siguranță, «onoare și demnitate. Ce admirabil rol poate avea «un asemenea prinț!

«Să-șĭ represinte cine-va, în adevĕr, scenele mă- «rețe ale domnieĭ unuĭ rege patriot. Ce poate fi maĭ «glorios, ce poate fi maĭ dulce de vĕḑut de cât un «rege asupra căruia se întorc toate privirile pline de «admirațiune și de iubire ! Un rege sub domnia căruia,

«ca subt aceea a luĭ Nerva, lumea să se mire de a «vedea douĕ elemente atât de străine şi de etero- «gene, cum sunt autoritatea şi libertatea, intim unite «şi atât de strîns legate împreună, încât să nu for- «meze decât o singură şi sublimă esenţă. Ce specta- «col maĭ răpitor şi maĭ demn de a represinta atri- «buţiunile providenţeĭ, decât un prinţ posedând o «putere fără marginĭ, care să nu fie nicĭ efectul usur- «paţiuneĭ nicĭ al tiranieĭ, ci emanaţiunea naturală a «stimeĭ, a încredereĭ şi a afecţiuneĭ, concesiunea vo- «luntară a poporuluĭ, care nu găseşte libertăţilor sale «un asil sigur decât puindu-le sub scutul Suveranuluĭ «sĕŭ. Numaĭ de un asemenea rege se poate ḑice:

. . . . . Volentes
Per populos dat jura, viamque efectuat Olympo.

«Nicĭ o dată nu s'ar vedea discordie saŭ res- «boaie civile sub scutul unuĭ asemenea rege. Din «contra, pacea şi liniştea ar domni în această feri- «cită ţară subt auspiciele concordieĭ; bucuria ar stră- «luci pe toate figurile, mulţumirea ar fi în toate ini- «mile; şi poporul liber, fără grijă şi fără temere, ar «fi fericit să-şĭ mărească patrimoniul sĕŭ individual şi «să umple tesaurul public. Navele sale acoperind mă- «rile ar merge până la extremităţile globuluĭ să caute «bogăţiĭ, în schimbul beneficielor ce procură industria

«și belele-arte, și drapelul național ar fi stimat și «respectat pretutindeni unde Oceanul desfășură valu-«rile sale, pretutindeni unde vênturile sbuciumă ele-«mentul teribil.»

Lupta cea mai crâncenă și cea din urmă susținută în Anglia pentru libertatea presei fu a diarelor *North-British* și *Public Advertiser* (1763—1770). Cel d'întâiu din aceste diare fu ars în public și directorul său Wilkes, de patru ori ales deputat și de patru ori respins de Camera Comunelor, fu, în fine, condemnat la doui ani de închisoare. Dar pe când el medita în temnița de la Newgate la deșertăciunile omenești, diarul *Public Advertiser* inunda Anglia cu epistolele politice ale lui Junius. Nici o dată, poate, în nici o limbă, pamfletul n'a ajuns la nivelul acestor epistole rămase clasice.

Am dori să reproducem aci mai multe din aceste admirabile epistole, dar nu ne permite cadrul studiului ce ne-am propus.

Causa libertății presei, apărată cu atâta energie și atâtea sacrificii, triumfă pentru tot-d'a-una.

La 1770, Wolfall, editorul diarului *Morning Advertiser,* dat în judecată și susținut de cei mai eminenți apărători ai libertăților publice, obținu o achitare, care avu un imens răsunet în tot regatul.

Wilkes eşi din închisoare. De astă dată, ḑiarul în Anglia era liber.

Printre ḑiarele publicate aḑĭ în Marea Britaniă cele maĭ însemnate, dacă nu ne înşelăm, sunt: *English Chronicle,* fondat la 1767 ; *Morning Chronicle,* 1769 ; *Morning-Post,* 1772 ; *Morning-Herald,* 1780 ; *Times,* 1788.

II.

Dacă din Anglia venim acum în Francia, şi examinăm soarta ḑiarelor înainte de 1789, asistăm la un spectacol cu totul diferit.

Se scie că, după învingerea şi nimicirea Frondeĭ de Mazarin, în 1653, Parlamentul şi nobleţea, în Francia, perdură, pentru un timp de treĭ cuarte de secol aproape, orĭ ce influenţă în guvern. Burghesia a căreĭ esistenţă data de curînd, fu mândră de a vedea pe feodalĭ, vechiĭ sĕĭ apăsătorĭ, supuşĭ ca şi dînsa egalităţeĭ, fie chiar egalitate în servitudine ; ea fu pentru cât-va timp încă favorabilă puterei absolute. Clerul era legat monarhieĭ prin declaraţiunea de la 1682. Poporul se compunea de ţĕranĭ pe carĭ *La Bruyère* ni-ĭ represinta ca pe nisce «animale sĕlbatece, cu«treerând ḑiua câmpiele, unde cultivaŭ pămîntul în «modul cel maĭ primitiv, şi retrăgêndu-se noaptea «în nisce miserabile bordee, unde se hrăneaŭ cu pâne «neagră, cu apă şi cu rădăcinĭ».

Libertatea politică dispărênd, libertatea religioasă ne esistând de fel, ḍiarul în Francia nu putea să aibă de cât un caracter esclusiv literar. Cum ar fi cutezat, în adevĕr, să discute cine-va valoarea uneĭ ideĭ, şi maĭ cu seamă a uneĭ ideĭ nuoĭ, într'un timp în care «ba-«calaureaţiĭ în medicină eraŭ expulsaţĭ pentru că sus-«ţineaŭ în tesele lor circulaţiunea sângeluĭ».

Ḍiarele francese sub marele rege Ludovic XIV se mărgineaŭ numaĭ a înregistra nuvelele Curţeĭ, ale Academieĭ, ale librărielor şi ale teatrelor. Cele maĭ vechĭ ḍiare francese sunt: *Gazeta Francieĭ*, fondată la 1631 de medicul *Théophraste Renaudot*, şi le *Journal des Savants*, fondat de *Denis de Sallo* 1665. Aceste douĕ esistă şi aḍĭ. Cel d'întăiŭ a dobândit de la începutul secoluluĭ nostru o importanţă considerabilă în presa politică legitimistă; cel de al doilea a devenit una din cele maĭ renumite publicaţiunĭ consacrate problemelor istorice, archeologice şi philologice.

Vine în urmă ḍiarul *le Mercure Galant*, fondat de *D. de Vizé* la 1672, şi care luă numele de *Mercure de France* la 1677; acest ḍiar avu ca principalĭ redactorĭ pe *Thomas Corneille* şi *Fontenelle*, douĕ din celebrităţile literare ale secoluluĭ. O discuţiune literară care ocupa atuncĭ toate spiritele de elită — lupta între ceĭ vechĭ şi ceĭ modernĭ — permise re-

dactorilor acestuĭ ḑiar de a-l scoate din letargia în care lînceḑea. Pentru prima oară în Francia polemica ridică glasul într'o publicaţiune periodică — polemică, este adevĕrat, iscată apropos de Homer şi de Pindar, şi care nu atingea întru nimic instituţiele stabilite, dar care nu era maĭ puţin ca un fel de gimnastică a peneĭ, un exerciţiŭ, în care limba francesă se mlădia şi se forma pentru luptele secoluluĭ al XVIII-lea.

Progresul preseĭ în Francia în secolul al XVIII-lea întîmpină marĭ dificultăţĭ. Pare lucru straniŭ de a vedea cine-va pe *Montesquieu* şi pe *Voltaire* chiar, vorbind de ḑiare şi de ḑiarişti cu acelaş dispreţ pe care 'l afectaŭ spiritele cele maĭ liberale ale secoluluĭ al XVII-lea, ca *Molière* şi *La Bruyère*; dar un examen maĭ amĕnunţit ne explică motivele ureĭ celor maĭ marĭ talente contra «gazetarilor linguşitorĭ şi imoralĭ».

Montesquieu găseşte că ḑiariştiĭ sunt «anoştĭ» şi adaogă: «eĭ nicĭ odată nu critică cărţile din care «fac necontenit extracte; şi în adevĕr, care este «omul destul de îndrăsneţ în cât să-şĭ facă ḑece saŭ «douĭ-spre-ḑece inamicĭ pe fie-care lună. Eĭ încep în«tăiŭ a lăuda materia tratată într'o carte, pe urmă «laudă pe autor, laude maĭ tot-d'a-una forţate, etc.» Aşa dar, la epoca publicăreĭ *Epistolelor Persane*, ḑiarul era încă esclusiv literar, incolor, lipsit de orĭ-ce

fel de demnitate și criticat cu dispreț de cele mai mari autorități literare.

Dar, deja la 1749, tot *Montesquieu* vorbește de presă pe un alt ton; el se plânge de «reaua credință a diariștilor, de violența și de perfidia criticelor lor». Era vorba că presa prin organul său, *Nuvelele Eclesiastice,* atacase cu violență opera lui *Montesquieu — l'Esprit des lois —* și tratase pe autorul său de «ateu». Presa începuse a interveni în doctrinele filosofice și religioase, adăstând momentul de a se arunca în luptele partidelor politice.

Toate diarele, în marea luptă care se desfășură la finele secolului al XVIII-lea, susțineau ideile trecutului. Cea mai celebră publicațiune periodică franceză, înainte de 1789, fu *l'Année Littéraire* unde *Fréron* luptă două-deci de ani, (1754—1776), contra lui *Voltaire,* a lui *Diderot, d'Alembert* și a armatei întregi a enciclopediștilor. *Fréron* era un om de talent, și lupta unui om contra unei legiuni este totd'a-una interesantă. Cu toate astea, el căd̦u sub loviturile lui *Voltaire,* și numele lui rămase nepopular ca și numele ori-căruia om care, chiar cu talent și cu bună credință, voește să silească curentul ideilor a retrograda.

Revoluțiunea cea mare se apropia; adevărate temperamente de diariști se arătau pe ici pe colea; dia-

riștĭ ĭără ḑiare cum era Chamfort, care împreună cu Rivarol fură inventatorii și, ca să ḑic așa, revelatorii aceluĭ curent ce se numesce aḑĭ în Francia *l'esprit du boulevard*. Censura devenea din ḑi în ḑi maĭ severă, cum se întâmplă maĭ tot-d'a-una în ajunul explosiunilor și deja la 1784 *Beaumarchais* punea în gura luĭ Figaro faimoasa tiradă: «Mi se spune că s'a «stabilit un sistem de libertate asupra vênḑăreĭ pro«ductelor care se întinde și asupra producțiunilor preseĭ «și că pe cât timp nu voiŭ vorbi în scrierile mele nicĭ «de autoritate, nicĭ de religiune, nicĭ de politică, nicĭ «de morală, nicĭ de funcționarĭ, nicĭ de corpurile acre«ditate, nicĭ de Operă, nicĭ de cele-l'alte teatre, nicĭ «de orĭ-ce ține la ceva, sunt liber a imprima tot . . . «subt inspecția a douĭ saŭ treĭ censorĭ.»

Libertatea, saŭ maĭ bine ḑis licența, în care alunecă presa a doua ḑi chiar după *14 Iuliŭ* profită maĭ mult cantităței de cât calităței ḑiarelor. Scrierile periodice ale epoceĭ revoluționare aŭ atins toate cestiunile, religioase, politice, sociale și internaționale; dar le-aŭ tratat toate din punctul de vedere exclusiv militant, din punctul de vedere al ataculuĭ și al apărăreĭ, iar nu al studiuluĭ și al discuțiuneĭ. Monarhistul *Pottier* fu tot atât de violent și de rea credință în ḑiarul sĕŭ *Actele Apostolilor*, ca și republicanul *Marat* în *Amicul*

Poporului și *Hebert* în *le Père-Duchêne*, două din cele mai sgomotoase ziare ale revoluțiunei.

Ziarele cele mai stimate, de și foarte violente, erau *le Journal de Paris*, în care scria *André Chénier*, și *le Vieux-Cordelier* unde *Camille Desmoulins* a lăsat pagine admirabile, consacrate ați ca clasice, precum sunt și epistolele lui *Junius*.

Cine nu cunoaște operile lui *André Chénier*; cine n'a citit ultima și admirabila sa poesie *la Jeune Captive!*

Asemenea oameni luptau și mureau pentru triumful adevĕrului și al libertăței. *Camille Desmoulins*, spăimîntat și desgustat de excesele teroarei tăcea des apel la clemența lui *Robespierre*; dar atât erau de violente pasiunile în acele timpuri și orbirea atât de mare, în cât chiar un apel la clemență era o crimă. Nu trecu mult timp și *Camille Desmoulins* fu acusat de monarhist, condamnat și executat ca trădător și inamic al republicei.

Iată una din paginile celebrului publicist care a atras asupra lui urgia comitetului revoluționar:

«Sunt oameni cari cred că libertatea, ca și co-
«pilăria, are nevoe de a trece prin lacrămi și suspine
«pentru a ajunge la vîrsta matură. Este din contra
«în natura libertăței că pentru a se bucura cine-va de
«dênsa să nu aibă de cât a o dori. Un popor este
«liber din momentul când el voește a fi liber; liber-

«tatea nu are nicĭ bătrâneţe, nicĭ copilărie, ea nu are «de cât o vîrstă: acea a forţeĭ şi a vigoareĭ... Liber- «tatea pe care o ador nu este o divinitate necunos- «cută. Noĭ combatem pentru a apĕra bunurile pe carĭ «ea le pune îndată în posesiunea acelor ce o invoacă. «Aceste bunurĭ sunt declaraţiunea drepturilor omuluĭ, «blândeţea maximelor republicane, fraternitatea, sfînta «egalitate, inviolabilitatea principielor. Libertatea este «fericirea, dreapta judecată, justiţia este sublima noas- «tră constituţiune».

«Voiţĭ să ador această libertate, să cad la pi- «cioarele eĭ şi să-mĭ vĕrs tot sângele pentru dênsa? «Deschideţĭ închisorile acelor două sute de miĭ de ce- «tăţenĭ pe carĭ îĭ numiţĭ suspecţĭ; căcĭ în declaraţiunea «drepturilor nu există case de suspiciune, nu sunt «decât case de arest. Bănuiala nu are închisoare, ci «acusator public.

«La acest cuvînt de comitet de clemenţă, ce pa- «triot nu se simte mişcat; căcĭ patriotismul este ple- «nitudinea tuturor virtuţilor, şi prin urmare nu poate «exista acolo unde nu este nicĭ umanitate, nicĭ filan- «tropie, ci numaĭ o inimă stearpă şi veştejită prin «egoism. Oh! scumpul meŭ Robespierre, ţie mĕ adre- «sez, tu ale căruĭ discursurĭ elocinte vor fi citite de «posteritate! Adu-ţĭ aminte de acele lecţiunĭ ale is- «torieĭ şi ale filosofiieĭ: amorul bineluĭ e maĭ tare şi

«mai durabil de cât temerea: admirațiunea și religiunea «atrag bine-faceri.»

* *
*

Vine primul imperiŭ: presa amuțește.

Francesii, după ce cunoscură toate escesele libertățeĭ, cunoscură, după expresiunea luĭ Tacit, și toate extremitățile servitudineĭ. Libertatea preseĭ fu suprimată ca și toate cele-l'alte libertățĭ.

Când Iliada Napoleoniană se sfîrși, și când omul destinuluĭ, după ce urmă calea dureroasă care, de la Moscova incendiată îl conduse la Leipzig, la Fontainebleau, în insula Elba, la Waterloo și până pe patul morțeĭ de la St. Helena, popoarele și regiĭ scăpațĭ de tirania imperială, resuflară, se redeșteptară și ridicară glasul, uniĭ în favoarea trecutuluĭ, alțiĭ conduși de ideile generoase ale viitoruluĭ.

Perioada monarhieĭ parlamentare de la 1815—1848, periodă care a determinat în Francia, nu o soluțiune, nicĭ chiar provisorie ca în Anglia, ci o simplă organisare legală a lupteĭ între partide, fu epoca apogeuluĭ preseĭ.

Ea fu tot de odată liberală și reservată, pasionată de multe orĭ, dar tot-d'a-una demnă, îndrăsnind tot, dar riscând tot, luptând cu o estremă energie când pentru inviolabilitatea preseĭ și a domiciliuluĭ, când

pentru dobândirea și conservarea puterii; persecutată adese ori, ea fu tot-d'a-una la înălțimea cestiunilor celor mai dificile pe cari le trata. Redactorii ziarelor *la Minerve*, *le Constitutionnel*, *le Temps*, *les Débats*, *la Gazette de France*, *le Siècle*, *le National*, etc. erau tot de o dată oameni de meditațiune, de discuțiune și de acțiune.

Istoria literaturei aceleĭ epoce va conține tot-d'a-una un important capitol consacrat ziariștilor, căci printre dînșii se aflau peste trei-deci de publiciști de prima ordine. Să cităm numai pe câți-va din colaboratorii ziarului *le Globe* (1825): *Pierre Dubois*, *Pierre Leroux*, *Sainte-Beuve*, *Victor Cousin*, *Charles de Rémusat*, *Duvergier de Hauranne*, *Duchâtel*, *Vitet*, *Villemain* etc. și din redactorii *Naționalului*: *Thiers*, *Mignet*, *Armand Carrel*, etc.

Goethe zicea, vorbind de redactorii *Globului*: «Acești bărbați sunt oameni de societate; limbagiul «lor este clar, precis, cutezător până la estrem. Când «critică, sunt delicați și cuviincioși, diferind cu totul «de oamenii de litere germani, cari cred că trebuie «să desprețuiască pe ori-cine nu cugetă ca dînșii; «consider acest ziar ca cel mai interesant al epocei «noastre, și mărturisesc că 'mi este indispensabil.»

Și peste câți-va ani el mai adăoga: «Ce oameni, «redactorii *Globului*! Cum devin din zi în zi mai

«marĭ, iar opera lor maĭ importantă! Toțĭ sunt pă-«trunșĭ de acelașĭ spirit într'un mod estraordinar. In «Germania, o asemenea publicațiune ar fi imposibilă.»

Revoluțiunea de la 1848 nu reproduce escesele ḑiarelor de la 1789—94, afară numaĭ de câte-va foĭ obscure și desprețuite; dar desorganisează partidele, și dă naștere uneĭ confusiunĭ de doctrine puțin favorabile desvoltăreĭ morale a preseĭ. Este însă imposibil de a nu admira neobosita activitate și transformațiunile multiple ale luĭ *Emile de Girardin*, polemica puternică dar paradoxală a luĭ *Proudhon*, romantismul republican al ḑiaruluĭ luĭ Victor Hugo, *l'Evénement*, redigiat cu o vervă incomparabilă de ceĭ douĭ fiĭ aĭ mareluĭ poet, și de *Auguste Vacquerie* și *Paul Meurice*.

Presa e din noŭ sugrumată la 1851. Al douilea imperiŭ însă, chiar în perioada sa autoritară, diferă mult de primul imperiŭ. Napoleon I suprima ḑiarele, Napoleon al treilea le tolera; el permitea chiar reapariținea ḑiarelor ireconciliabile, dar cu condițiune de a nu ataca forma guvernuluĭ, și maĭ cu seamă de a nu discuta origina sa.

Din această presiune resultă o acțiune escepțională: ḑiariștiĭ se aflaŭ într'o situațiune analogă cu cea descrisă de *Beaumarchais* la 1784; eĭ se siliaŭ să găsească mijloacele cele maĭ nemerite de a putea ḑice tot, espunêndu-se cât se putea maĭ puțin la

amenḍĭ și închisorĭ. Poporul se deprindea a citi printre rânḍurĭ și dobândea o fineță estraordinară prin acest esercițiŭ care 'ĭ oțelea și 'ĭ desvolta spiritul.

Tipul ḍiarelor liberale ale aceleĭ epoce a fost *le Courrier du Dimanche*, a căreĭ colecțiune este și astăḍĭ apreciată de spiritele rafinate. Modelul ḍiariș-tilor fu acel nenorocit *Prévost-Paradol* pe care o soartă geloasă 'l împinse a suprima prin sinucidere o viață în care nu cunoscuse de cât simpatiĭ, amicĭ și admiratorĭ.

Astăḍĭ Republica francesă acordă preseĭ cea maĭ completă libertate.

III.

Să arătăm acum în câte-va cuvinte origina și progresele ḍiaruluĭ în America; căcĭ moravurile preseĭ americane, în ceĭ din urmă douĕ-ḍecĭ de anĭ, aŭ avut o mare influență asupra preseĭ Europeĭ întregĭ.

Creatorul preseĭ în Statele-Unite fu Franklin; cel d'întăiŭ numĕr al ḍiaruluĭ sĕŭ, *Gazeta Pennsylvanieĭ*, apăru în Philadelphia la 1729. Chiar de la acea epocă, anterioară cu 47 de anĭ declarațiuneĭ independențeĭ, Franklin realisease idealul ḍiaruluĭ. El avea douĕ ca-lităț̆ĭ care se găsesc rare orĭ unite în acelașĭ om: spiritul de inițiativă, de invențiune, și spiritul practic

care tinde la realisarea imediată a unuĭ lucru recunoscut folositor.

Gazeta Pennsylvanieĭ era nu numaĭ un organ politic şi o tribună strălucită a partiduluĭ democratic, ci era tot de o dată şi cartea cea maĭ preţioasă unde se găsiaŭ o mulţime de scrieriĭ destinate a instrui şi a moralisa poporul.

Prin presă, care sub direcţiunea sa devenise o adevĕrată putere, el se maĭ silea a convinge pe concetăţeniĭ sĕĭ şi despre necesitatea îmbunătăţirilor materiale. Ast-fel Franklin reuşi a dota ţara luĭ — în mare parte numaĭ prin influenţa preseĭ — cu cele maĭ folositoare instituţiunĭ. Mulţumită admirabileĭ sale iniţiative, s'aŭ creat pe atuncĭ miliţiile naţionale, s'aŭ clădit spitaluriĭ şi nenumĕrate şcoliĭ, s'a pavat pentru prima oară oraşul Philadelphia; luĭ se datorează organisarea poliţieĭ urbane, formarea companieĭ de pompieriĭ, instituţiune pe care de la Americanĭ aŭ luat'o Engleziĭ, şi de la dênşiĭ toată Europa etc. etc.

Ar trebui volume întregĭ pentru a înregistra toate îmbunătăţirile materiale şi morale, datorite acestuĭ geniŭ bine-făcĕtor de care Turgot a ḑis:

«Eripit coelo fulmen sceptrumque tyrannis.»

Iată cum înţelegea Franklin rolul şi datoria preseĭ. El scria la 1757: «In direcţia ḑiaruluĭ meŭ mĕ si-

«leam mai cu seamă a esclude toate difamațiunile,
«toate atacurile personale. De cîte ori mi se cerea
«un asemenea act, și când autorul — după obiceĭ —
«invoca libertatea preseĭ, îĭ răspundeam că luasem
«față cu abonațiĭ meĭ angajamentul de a le procura
«o citire utilă și plăcută, și că nu pot fără de a co-
«mite o nedreptate manifestă, să umplu *diarul lor*
«cu certurĭ private carĭ nu'ĭ interesează întru nimic.»

Așa dar Franklin nu considera *Gazeta Pennsylvaniei* ca un diar al sĕŭ, de și el era tot o dată tipograful, proprietarul, directorul și principalul redactor al acestuĭ diar; el credea că un diarist e dator a procura abonaților sĕĭ o citire utilă și plăcută, și că o foae publică nu trebue să fie focarul intrigilor, urelor și rĕsbunărilor personale.

Ce admirabilă lecțiune dată diariștilor noștri contimporanĭ!

Perioada resbeluluĭ de independință fu mai cu seamă favorabilă pamfletuluĭ. Din 37 de diare carĭ se publicaŭ la 1776, 36 eraŭ hebdomadare; unul numaĭ, *The Advertiser*, apărea de treĭ orĭ pe sĕptĕmână. Cel maĭ renumit pamfletar al aceleĭ epoce fu *Thomas Paine*, autorul maĭ multor opere celebre, dintre carĭ *Drepturile Omuluĭ* și renumitul pamflet *Bunul Simț*.

Paine a visitat Francia la 1793, și convențiunea l'a onorat cu titlul de cetățean frances.

In anii din urmă ai secolului al XVIII-lea și în primii ani ai secolului al XIX-lea, presa degenerează, alunecă pe calea calomniilor și a trivialităților, și dovedește din nenorocire cât de puțini discipoli făcuse marele Franklin, și ce puțini imitatori lăsase în urmă-i.

Această stare a preseĭ a durat până la 1820, epocă în care amêndouĕ partidele regulat constituite, Democrații saŭ Centraliștĭ, și Republicanĭ saŭ Federaliștĭ, avură, în fine, organe carĭ represintaŭ douĕ moduri diferite de a înțelege guvernul republican. Douĕ ziare mai cu seamă contribuiră a ridica nivelul preseĭ americane: *Tribuna de New-York* și *New-York-Herald*.

Este sciut că acest din urmă ziar împreună cu *Times* din Londra sunt cele mai mari și mai bine organisate din toate ziarele din lume. Multe state micĭ n'aŭ budgetul luĭ *New-York-Herald*, nicĭ serviciul sĕŭ telegrafic și poștal.

Principiul fundamental al preseĭ americane, este *informațiunea:* informațiunĭ prin agenții telegrafice, prin corespondenți stabiliți în capitale și în toate orașele principale din lume, prin corespondenți estraordinarĭ trimeși în urma armatelor, pe orĭ unde se află beligeranți, și orĭ unde se petrece vre-un fapt menit a deveni un eveniment istoric.

Este imposibil de a descoperi un târguleț de o

sută de case în centrul Africeĭ, o planetă în sistemul solar, un microb într'un organ viețuitor, un tenor saŭ o balerină într'un teatru de la Moscova saŭ din Bucurescĭ, orĭ o inscripțiune asiriană oare-care, fără ca *New-York-Herald* să nu fie îndată informat. Dacă Anglia și Europa perd pe *Livingstone*, *New-York-Herald* este puterea care trimete pe *Stanley* să-l descopere, și *Stanley* 'l va descoperi viŭ saŭ mort.

Abonațiĭ acestuĭ interesant ḍiar maĭ aŭ și satisfacțiunea de a afla că cutare vapor a ajuns la San-Francisco la 27 Aprilie, la 6 ore de dimineață, și cutare alt la Bombay la 26, la 4 ore seara, că uleiul de rapiță este ferm pe cutare piață și că bumbacurile slăbesc pe cutare alta. Gladstone nu poate deschide gura, principele de Bismarck nu se poate mișca de la Varzin, Sultanul nu poate să aibă un guturaiŭ, nicĭ pe Președintele Paraguai-uluĭ să-l doară unde-va, fără ca *New-York-Herald* să nu știe de ce e vorba.

Trebue însă să recunoaștem că, deși adese orĭ prea exagerat, reportagiul ridicat ast-fel la înălțimea uneĭ instituțiunĭ, aduce marĭ serviciĭ intereselor publice și private, și ne presintă pe fie-care ḍi fotografia instantaneă, ca să ḍic așa, a istorieĭ noastre contimporane.

Am încercat în acest mic studiŭ a arăta, în treacăt, origina și transformarea preseĭ în Francia, în

Anglia și în Statele-Unite, acolo unde presa este astădĭ o adevĕrată putere. Am vĕdut, la început, ḑiarul mărginindu-se la modestul rol de simplă gazetă de informaţiunĭ ; maĭ târḑiŭ se schimbă în pamflet literar maĭ întăiŭ, și apoĭ sciinţific, filosofic și politic. In fine, ḑiarul devine cotidian, ajunge la cel maĭ mare grad de desvoltare și prin influenţa aburuluĭ și a electricităţeĭ care pun toate Statele în comunicaţiune imediată, ia forma ḑiarelor *New-York-Herald, le Temps* din Paris și *Neue-Freie-Presse* din Viena, și devine un fel de istorie ḑilnică a tuturor evenimentelor carĭ se petrec în lume.

IV.

Să aruncăm acum o privire asupra preseĭ române.

Citirea unuĭ ḑiar trebue să fie «utilă și plăcută», a ḑis Franklin încă de la începutul secoluluĭ al XVIII-lea.

Despre partea *plăcută* a ḑiarelor noastre n'avem nimic de ḑis : într'însele găsim romane-foiletoane, cronice, convorbirĭ literare, nuvele hazliĭ, — maĭ mult saŭ maĭ puţin — descripţiunĭ de baluri, de toalete de tot felul, până și *le mot de la fin*, întocmaĭ ca și în ḑiarele cele maĭ *bulvardiere* din Paris.

Cât pentru partea lor *utilă*, trebue să mărturi-

sim că există o diferință esențială între cea mai mare parte a presei noastre și presa celor-l'alte țări.

Fără să avem absurda pretențiune de a da lecțiuni cui-va, să examinăm și să vedem care — după părerea noastră — trebue să fie rolul presei la noi în țară.

Cititorii vor judeca și se vor pronunța între vederile noastre și ale contradictorilor noștri.

Intr'un Stat ca al nostru, a căreĭ neatârnare datează numaĭ de ierĭ — orĭ cât sunt de profunde rădăcinile naționalității noastre în trecut — cea d'întâiŭ datorie a omuluĭ care se află în contact cu opiniunea publică, și maĭ cu seamă a ziaristuluĭ, este de a se arăta apărător gelos, sentinelă vigilentă a independenței noastre naționale. Această datorie ne este impusă maĭ cu seamă nouĕ, Românilor, carĭ suntem înconjurați de vecinĭ puternicĭ și carĭ, chiar conservând cu vecinii noștri relațiunile cele maĭ amicale, ne putem afla la un moment dat implicați într'o conflagrațiune periculoasă și provocată de alții chiar la porțile noastre.

Ziaristul trebue să îndemne pe concetățenii sĕĭ a se feri de orĭ-ce imprudențe care ĭ-ar amesteca în conflicte exterioare, unde nu sunt angajate adevĕratele interese ale Statuluĭ; el trebue să lupte contra orĭ-căreĭ slăbiciuni care ar tinde să compromită si-

tuațiunea economică a țĕreĭ prin contracte saŭ conveńțiuńĭ oneroase cu străiniĭ. Dar nicĭ o dată nu trebue să împingă *patriotismul rĕŭ înțeles* până a cere să se închidă țara tutulor relațiunilor comerciale și economice cu străiniĭ : aceasta ar fi o greșală neiertată, un fapt nedemn de un popor civilisat.

Ḍiaristul trebue să supravegheze cu un ochiŭ atent imigrațiunea, infiltrațiunea populațiunilor de rasă străină, și maĭ cu seamă judaică, să apere cu pana sa integritatea teritoriuluĭ român — care poate fi amenințat și alt-fel de cât prin influența diplomațieĭ saŭ prin puterea baioneteĭ — și să facă pe toțĭ să înțeleagă că salutul Patrieĭ cere imperios ca România să fie a Românilor.

Dacă existența unuĭ Stat are nevoe de concursul și devotamentul tutulor fiilor sĕĭ, această necesitate apare într'un mod și maĭ evident la un popor ca al nostru, care se compune numaĭ din cincĭ milioane de locuitorĭ. Istoria — la ale căreĭ exemple trebue să revenim necontenit — ne arată că națiuńĭ mult maĭ marĭ, și care aŭ fost neînvinse secolĭ întregĭ, aŭ perit prin lupte sterile și prin neunire. Din norocire, instituțiunile noastre nu aŭ nicĭ un raport cu situațiunea vecheĭ Poloniĭ, la care facem alusiune.

Noĭ avem în mijlocul nostru semnul visibil al unităței Patrieĭ : Regatul constituțional, proclamat, sus-

ținut de toți Românii, și recunoscut de Europa întreagă.

Pentru ca însă instituțiunile noastre să fie respectate în afară, trebue să le respectăm mai întâiu noi înși-ne; trebue să înțelegem și să facem pe toți să înțeleagă că instituțiunea care represintă unitatea României, *Coroana*, trebue respectată mai nainte de toate, că persoana *Regelui* trebue pusă mai presus de ori-ce polemică, de ori-ce luptă de partide.

Presa trebue să caute a convinge pe acei dintre noi — care printr'o educațiune regretabilă saŭ prin tendințe nefericite — ar putea să mai conserve ceva regrete saŭ să mai hrănească ceva speranțe de Domnie, că trebue să renunțe pentru tot-d'a-una la ori-ce cugetare secretă în această privință.

Toți Românii, de ori-ce nuanță politică, trebue să fie pătrunși de acest adevĕr: că — mai cu seamă în situațiunea agitată în care se află astă-di Europa — *ori-ce atac dirigeat contra Coroanei, contra Monarhiei, este o violare flagrantă a Constituțiunei, care poate pune direct în cestiune esistența chiar a Statului Român.*

Pentru a interesa și a instrui pe cititor, diaristul trebue să se ferească pe cât se poate de a provoca personalități în cestiunile politice, economice și literare pe care le tratează; el este dator asemenea să refuze

de a deschide coloanele ḑiaruluĭ sĕŭ luptelor pasionate, certurilor triviale, și acusaṭiunilor adesea-orĭ calomnioase, de un caracter cu totul privat: alt-fel ḑiarul ar deveni un receptacol, un fel de biuroŭ central de calomniĭ și de difamaṭiunĭ, iar nu o operă instructivă și morală.

Critica trebue să fie imparṭială și demnă; prin violenṭă și injuriĭ, ḑiaristul nu va proba nicĭ o dată nimic alt de cât că este un om lipsit de educaṭiune intelectuală și morală, și nedemn de onoarea de a purta numele de publicist.

«Un bun critic, ḑice Voltaire, ar fi un artist care «ar avea multă sciinṭă și mult gust, fără prejudecăṭĭ «și fără invidie.»

«Critica, adaogă Villemain, trebue să știe a uni «puritatea stiluluĭ cu usul formelor cuviincioase; să ne «ferim, ḑice ilustrul publicist, de orgoliul nostru înainte «de a acusa pe altul de nedreptate; pasiunea orbește, «rătăcește mintea și ne ilusionează asupra noastră și «asupra celor-l'alṭĭ... Talentul e rar, vanitatea credulă, «gloria amăgitoare».

Publicistul este, în adevĕr, chiemat a forma educaṭiunea politică și morală a poporuluĭ; el nu va ajunge la acest fericit resultat de cât despreṭuind personalităṭile, competiṭiunile și rivalităṭile meschine și fixând toată atenṭiunea luĭ asupra studiuluĭ serios, asupra dis-

cuțiuneĭ liniștite și aprofundate a cestiunilor materiale, intelectuale și morale carĭ interesează pe concetățeniĭ sĕĭ.

In primul rang al acestor interese — la noĭ în țară — trebuesc puse: îmbunătățirea stăreĭ materiale și morale a populațiunilor noastre rurale; perfecționarea agriculturei, creșterea vitelor, esploatarea pădurilor și a minelor; complectarea mijloacelor de comunicațiune prin căĭ ferate, șosele și canalisarea rîurilor noastre principale. In această privință maĭ avem încă mult, foarte mult de făcut, pentru a pune solul român în stare de a produce toate bogățiile ce le conține în sînul sĕŭ.

In puntul de vedere industrial totul e încă de făcut, totul e de creat. Suntem, pentru maĭ toate productele manufacturare, tributarĭ străinilor, și chiar pentru unele producte ale căror materiĭ prime solul nostru le produce cu abundență.

Este de datoria preseĭ de a da tot concursul sĕŭ guvernelor noastre pentru a pune un capăt acesteĭ deplorabile situațiunĭ; ea trebue să caute a desvolta spiritul de asociațiune, de inițiativă, și a determina industriele acelea care sunt de natură a corespunde cu necesitățile cele maĭ generale și prin urmare cele maĭ productive.

In fine, presa nu trebue să uite că mijlocul cel maĭ fecund și cel maĭ sigur, dacă nu cel maĭ imediat,

de a mări avuția și puterea unei națiuni este desvoltarea instrucției publice.

Trebue dar să luptăm din toate puterile noastre pentru îmbunătățirea școalelor de toate gradele și a corpului nostru profesoral. Toate țările, și mai cu seamă Francia și Germania, sunt unanime a recunoaște inteligența și aptitudinea tinerimei române în studiele sale literare și sciințifice. Să ne silim cu toții a ridica nivelul studielor, ca să ajungem cu o zi mai înainte a procura tinerimei noastre mijloacele necesare de a dobândi instrucțiunea — în toate ramurile sale — la noi în țară. Acest resultat este de un interes capital în toate punctele de privire.

Să atragem dar atențiunea oamenilor noștri de Stat, guvernanților noștri, asupra necesității de a crea cât se poate mai multe școli organisate, mai cu seamă după tipul acelor ce se numesc *școli reale* în Germania, *colegii* sau *școli de învățământ primar superior* în Francia, și ale căror modele sunt în Paris: *Colegiul Chaptal*, *Școala Turgot* etc. Nici o instrucție nu poate fi mai profitabilă desvoltării noastre agricole și industriale, de cât aceea ce se dobândește în asemenea stabilimente.

Numai ridicând și discutând cestiuni de o asemenea natură, presa poate, după părerea noastră, să facă o operă sănătoasă, folositoare și adevărat patriotică.

Nu ne îndoim că toți concetățenii noștri bine cugetători vor recunoaște că, ast-fel înțeleasă, presa 'și conservă mai bine demnitatea ei, și aduce mai multe servicii țĕrei de cât prin violențe, ure și rĕsbunări personale.

CÂTE-VA ARTICOLE

Publicăm aci aceste articole pentru că credem că, prin gruparea lor înfățișează o stare de lucru care a început a se uita, că dau amănunte neșciute și că ajută ast-fel a fixa fisionomia unei situațiuni prin care am trecut, și în care multe din lucrurile ce le vedem acum îndeplinite și desăvîrșite erau în stare de proiecte și de concepțiuni nelămurite.

Domnule Redactor, [1])

Sentinela Română publică de vre-o cât-va timp articole nesubsemnate, d'o mare însemnătate, atât sub punctul de vedere al talentului, cât și al adevĕrului pătrundĕtor cu care tratează cestiunile cele mai grave. Într'unul din aceste articole, eminentele publicist, după ce aruncă asupra situațiunei noastre o privire desperată, face un călduros apel la junimea română, pe care o crede degenerată saŭ moartă, fiind-că nu

[1]) Epistolă către ziarul *Sentinela,* provocată de refusul Domnului Ministru Bosianu de a autorisa înființarea unui ziar.

dă nicĭ unul din acele semne de viață carĭ dovedesc, în ḑile nefericite, că inima patrieĭ tot maĭ bate unde-va.

Este adevĕrat că la noĭ se află, ca și la celel'alte popoare, o junime, și cea maĭ numeroasă poate, care nu se gândesce de cât la plăcerĭ epicuriane, despreţuind patriotismul, libertatea, viața morală și intelectuală ; dar este și o altă junime care meditează, lucrează și se prepară pentru ḑile fericite, convinsă că Dumneḑeŭ nu abandona de cât pe aceĭ ce se abandonă eĭ înși-ĭ.

Această junime, d-le redactor, simte maĭ mult de cât orĭ cine cât de dureroasă este situațiunea noastră actuală, și dacă printr'însa se află unĭĭ care, osteniți de un repaos nesuferit, încearcă de a face ceva pentru a ieși din inacțiune, întîmpină cele maĭ marĭ obstacole.

Sĕptămâna trecută, un om fără antecedente politice în presă, după o înțelegere prealabilă cu maĭ mulți junĭ inteligenți și onorabilĭ, se presintă la ministerul din întru, cerênd, în virtutea legiĭ, autorisațiunea de a funda un ḑiar sub titlul *Epoca*. — D. Bozianu, ministru constituțional, vechiul apărător al preseĭ, fiŭ al operilor sale, fiŭ al poporuluĭ și al libertățiĭ, omul pe care 'l credeam chiar personificarea independențiĭ spirituluĭ și al caracteruluĭ, d-l Bozianu, nesocotind legea în virtutea căreia 'ĭ s'a fost făcut

această cerere, nesocotind opiniunea publică fără motiv, fără nicĭ un fel de pretext chiar, a refusat această autorisațiune, și acest refus a fost făcut sub-semnatuluĭ.

Se pot găsi oamenĭ care să înțeleagă ca un guvern să suprime un ḑiar, chiar fără avertisment, aceasta depinde de punctul de vedere, unde se pune guvernul, care poate vedea în foaia supresă un delict saŭ un început de delict, dar a refusa fondarea unuĭ ḑiar fără motiv, pe câtă vreme legea este espresă, aceasta nu se poate înțelege.

Judece dar opiniunea publică, judece elocintele d-voastră, colaboratore, și în loc de a ne acusa d'o inacțiune silită, să continue maĭ bine a ne consola, a ne susține, precum profețiĭ consolaŭ și susțineaŭ pe fiiĭ luĭ Israel în timpiĭ durerosĭ de încercărĭ și suferințe. Și cu toțiĭ spre încurajare să ne aducem aminte de vechiul nostru proverb:

Apa trece, pietrele rĕmân!

Em. Kretzulescu.

(Sentinela română, 1865, No. 8, pag. 30.)

APROPO DE ATHENEUL ROMÂN

Satisfacțiunea generală ce s'a manifestat cu ocasiunea creațiuneĭ Atheneuluĭ român, compus de un numĕr, din nenorocire foarte mic, de persoane care se interesează la mișcarea literară și sciințifică în România, dovedește îndestul că fundatoriĭ acesteĭ asociațiunĭ aŭ rĕspuns la o necesitate morală a societățiĭ noastre.

Este dar important, după noĭ, a nu se da, de la originea sa chiar, o rea interpretațiune acesteĭ ideĭ fecunde, și de la care sîntem în drept de a aștepta resultatele cele maĭ fericite.

Acest scrupul ne-a venit citind, ḑilele trecute douĭ articolĭ asupra Atheneuluĭ, publicațĭ unul în Natura, cel-l-alt în foaia franceză, ḑisă *la Voix de la Roumanie*, și temêndu-ne ca aceste scrierĭ să nu dea loc la interpretațiunĭ eronate, am creḑut de a noastră

datorie ca membru al Atheneului să ne facem rezervele noastre personale.

Mai întâiŭ declarăm, în ceea ce ne privește, că n'am înțeles, nici o dată, a esclude dintr'această societate pe nimeni pentru opiniuni politice saŭ antecedente politice. Acest motiv de ostracism ni se pare tot atât de puțin valabil ca și acela al cetățeanului grec care cerea exilul lui Aristide, fiind-că îi se urîse tot auḍindu-i ḍicênd: Aristide cel just.

A esclude azi dintr'o societate literară pentru motiv politic, este a esclude mai pe toată lumea, căci toată lumea se ocupă, mai mult saŭ mai puțin, de politică. Politica, în secolul nostru, cu voie, fără voie, se cam introduce pretutindeni, în litere, în sciințe, în arte, în jurnale, la teatru, în saloane, în școale și în academii, în ori-ce loc în fine, unde cuvîntul care a fost dat omului spre a-și manifesta opiniunea, iar nu spre a'și disimula cugetarea, cum ḍic unii mici Machiaveli de astăḍi, poate instrui, reforma și moralisa.

Nu ni s'ar părea logic de a esclude oamenii politici dintr'o societate, în sînul căreia se află funcționari superiori, jurnaliști, etc. Saŭ atunci ar trebui să credem că unii oameni fac politică, cum făcea d. Jourdain prosă . . . pe neșciute.

Scopul principal al Atheneului fiind, cum o dovedește 1-ul articol al statutelor sale, de a forma o

școală de învețămînt mutual a junimeĭ studioase, ar fi fost puțin cuviincios pentru niște junĭ debutanțĭ a înscrie numele lor obscure alăturea cu numele ilustre a unor bărbațĭ, carĭ prin talent, prin studiĭ și experiență aŭ ajuns la apogeul reputațiuneĭ lor.

Este dar învederat că ideia membrilor acesteĭ societățĭ, carĭ ne-aŭ propus de a renunța la concursul somităților noastre literare și altele, nu a fost, nu a putut să fie o idee de exclusiune, ci un sentiment de delicateță, de modestie respectuoasă.

Să ne permită acum, d-l redactor al *Natureĭ*, care, după ce esclude, cu atâta autocrație, din Atheneŭ pe toate celebritățile noastre, anunță publiculuĭ că s'a primit și câțĭ-va *roșiĭ*, ca și cum ar vorbi de ceva animale curioase într'o grădină de aclimatațiune, să ne permită, ḑic, a-l întreba ce înțelege prin cuvîntul *roșiĭ*?

Dacă prin roșiĭ înțelege oamenĭĭ aceia care maĭ pot încă roși de tot ce e injust, înjositor, rușinos și laș, apoĭ cred că și d-sa e roșu și este mândru de a fi roșu.

Dacă înțelege prin *roșiĭ* oamenĭĭ aceia care roșesc de a sacrifica principiele lor interesuluĭ personal, care roșesc de a ascunde drapelul lor când trebue să'l desfășure și să drapeze cu dînsul, ca Cesar cu mantia sa, pentru a muri precum a viețuit, atuncĭ de

sigur și d-sa e roșu și trebue să fie mândru de a fi roșu.

Iar dacă înțelege prin *roșiĭ* fanaticĭ, capabilĭ de a realisa visul lor politic prin crime, prin foc și sânge,— dacă înțeleg prin *roșiĭ* aceĭ oamenĭ culpabilĭ, aceĭ furioșĭ neîmpăcațĭ care sacrifică tot pentru a sfărăma orĭ-ce obstacol și a ajunge cu orĭ-ce preț la realisarea utopiilor lor, — atuncĭ, încă o dată, ne permitem a întreba pe onor. redactor al Natureĭ, cum primește a face parte dintr'o societate în sînul căreia se află asemenea oamenĭ?

Cât pentru noĭ, sîntem siguri că fundatoriĭ Atheneuluĭ își vor face o datorie de a ruga pe veteraniĭ noștri, pe maeștri noștri veneraț de a accepta titlul de membriĭ onorarĭ aĭ societățiĭ noastre născênde, unde presența lor va fi un motiv puternic de nobilă emulațiune și o onoare care va asigura viitorul Atheneuluĭ Român consacrând primele sale încercărĭ.

Em. Kretzulescu.

(Sentinela română, 1865, No. 41, pag. 162.)

EPISTOLA DOMNULUĬ ESARCU

Deși nu avem nicĭ gustul nicĭ obiceiul de a face polemică cu nimenĭ, fiind însă că d. Esarcu ne maĭ provoacă încă o dată pe acest tărîm, ĭĭ vom rĕspunde, pentru ultima oară, în interesul presinte și viitor al Atheneuluĭ.

Replicând la modestele noastre observărĭ, d-l redactor al «Natureĭ» se armează cu douĕ numere ale jurnaluluĭ sĕŭ, ca să nu ḑicem cu toată colecțiunea; uită că noĭ nu ne-am ocupat decât de cele ḑise în No. 41 al aceleĭ foĭ, ne reproduce cu o complesanță cu totul părintească tot ce a scris asupra Atheneuluĭ, și, retrăgêndu-se în sistema sa de exclusiune ca într'o cetate cu pana în mână—, pană maĭ teribilă decât palosul Arhangeluluĭ, stă la ușa Atheneuluĭ și opreșce de a intra pe orĭ-ce ilustrațiune suspectă de politică saŭ chiar de literatură [1]).

[1]) Veḑĭ «Natura» No. 43.

În lipsa unor resoane logice și serioase, sciți ce sentiment inspiră juneluĭ naturalist o repulsiune așa de mare pentru somitățile de orĭ-ce natură? Frica! . . Frica de a reda Atheneuluĭ Român prada nu maĭ sciŭ căreĭ lighioane, care-'l face să tremure, cum tremură *Păsărica* poetuluĭ nostru Alexandri, când vede înălțându-se și planând d'asupră-ĭ înfiorătorul vultur cu ghiarele sale fatale.

Dacă, ceea-ce este imposibil, acea misterioasă putere ar fi guvernul nostru *constituțional*, frica d-luĭ Esarcu ar fi atuncĭ cu atât maĭ mult imaginară cu cât se crede generalmente, și maĭ cu seamă în sferele noastre guvernamentale, că d-sa nu prea desaprobă sistema guvernuluĭ actual, care-ĭ întoarce în încurageriĭ grațioase și binevoitoare moneta precioaseĭ sale simpatiĭ. Ar fi dar imposibil ca puterniciĭ de aḑĭ să pricinuiască o așa de mare mâhnire amiculuĭ lor, sdrobind cuibul literar pe care d-l redactor al Natureĭ a bine-voit a-'l lua supt a d-sale înaltă protecțiune [1]).

În orĭ-ce cas însă, și fiind-că nu scim ce se maĭ poate întîmpla, ne facem o datorie de a declara aci, odată pentru tot-d'a-una, că nu ne vom uni cu idea

---

[1]) Veḑĭ *Natura* No. 42, unde d. Esarcu — nu șcim pentru ce — vorbește în numele Atheneuluĭ: «Membriĭ Atheneuluĭ, cu cuvînt saŭ fără cuvînt, nu voesc (cu toată ardoarea lor juvenilă) a fi aruncați în Marea neagră . . .»

d-luĭ Esarcu, chiar de am fi singurĭ de opiniunea noastră.

Maĭ bine fără Atheneŭ, decât c'un Atheneŭ care găsesce de cuviință a respinge pe aceia care ar trebui să ocupe în sinul sĕŭ locurile de onoare, pe celebrităţile noastre, maeştri noştri, oamenii carĭ aŭ purtat şi poartă drapelul ideilor generoase, care ne-aŭ deşchis ochiĭ la lumina civilisaţiuneĭ, inima la amorul patrieĭ şi al libertăţiĭ.

Voeşcĭ, d-l meŭ, să scapĭ de influenţa ce uniĭ oamenĭ ar putea esercita asupra acesteĭ societăţĭ? Eĭ bine, aceasta este imposibil. Nicĭ într'o parte a lumeĭ junimea nu se desvoaltă fără de influenţa societăţiĭ în care trăeşce, fără de influenţa oamenilor iluştri, care sunt podoaba, cârma şi gloria omenireĭ.

Trebue prudenţă, ḑicĭ, în ḑiua de aḑĭ... adevĕrat; — dar nu prea multă. Şi aci, nu ne putem opri de a manifesta adîncă părere de rĕŭ cu care vedem o parte din junimea noastră, abia eşită de pe băncile şcoalelor, sacrificând tot pentru presinte, ca şi cum nu ar fi ea însăşĭ chiar via espresie a acestuĭ viitor.

Este poate *profitabil* de a ajunge de timpuriŭ la mărire şi la putere prin sacrificiul demnităţiĭ sale; dar, de sigur, este maĭ *onorabil* de a ajunge tîrḑiŭ, însă cu fruntea senină şi cu consciinţa nepătată.

D-l Esarcu apoĭ, urmând cu acea satisfacțiune, care-l caracterisă, califică de glumeață partea epistoleĭ noastre care ne-a determinat, maĭ cu osebire, a-ĭ rĕspunde, și termină cerêndu-ne, într'un chip cu totul *candid,* să rĕspundem noĭ la cestiunea ce-ĭ facem.

Ce este un *roșiu?*

Ne pare rĕŭ pentru d-l Esarcu, dar nu avem obiceiul de a ne însărcina cu definițiunea cuvintelor cu care nu ne servim, nu ne-am servit nicĭ-odată. Dacă nu e satisfăcut de esplicațiunile ce 'i-am dat în această privință, în *Sentinela* No. 41, atuncĭ îl angajăm să consulte dicționarele înainte de a se servi cu expresiunĭ pe care nu le cunoașce, saŭ nu are curagiul de a le defini.

A! domnul meŭ, nu va reuși, orĭ-cine s'ar încerca a esclude politica din Atheneŭ. Și, șciĭ, pentru ce? Pentru că maĭ toțĭ membriĭ acesteĭ societățĭ am făcut saŭ facem politică; — pentru că, chiar d-ta când aĭ vorbit în *Natura* No. 44 apropo de mâna omuluĭ ca organ de prehensiune și capacitate și ne-aĭ trimes, cu această ocasie, să visităm într'alte palate, pe acela al d-luĭ Librecht, aĭ făcut politică, și *ce politică* . . . Pentru că, în fine politica este inima, condițiunea supremă, *alpha* și *omega* al orĭ-căruĭ învĕțămînt serios, unde junimea care nu e încă molipsită de *ciocoism,* îșĭ poate manifesta sentimentele sale de libertate și de demnitate.

Nu mai sunt astă-di în țară nici *roșii* nici *albi* (admițênd ca aceste cuvinte să aibă un înțeles pentru d-ta). Ceea ce voesc Românii, nu este triumful cutăruĭ saŭ cutăruĭ partid, ci triumful tuturor, *domnia justițieĭ*, *domnia legilor*, *prosperitatea Națiunii*.

Și dacă, din nenorocire, există Români care să cugete alt-fel, fie mari saŭ mici, fie rădicați la culmea puteriĭ, saŭ umiliți, și târându-se ca nisce reptile prin antecamerile palatelor . . ., noĭ nu-i cunoascem, nu voim a-i cunoasce. Suntem destul de buni creștini, încât să credem că Dumnedeŭ nu va abandona nici-odată soarta *definitivă* a Românieĭ în mânile unor asemenea oameni.

Em. Kretzulescu.

(*Sentinella română*, No. 46, pag. 183 din anul 1865.)

Aceste doue articole din urmă aŭ fost inspirate de opunerea ce făceaŭ uniĭ membriĭ la intrarea mareluĭ nostru poet Eliade în Atheneŭ.

CORUPȚIUNEA [1])

D-luĭ Costa-Foru

Domnul meŭ,

Atras prin titlul *Corupțiunea*, și prin iscălitura D-voastră, am citit cu o vie curiositate articolul pe care l'ați publicat în unul din numerile trecute ale *Ordineĭ*, și mărturisesc că, de și am admirat facila abundență a verveĭ care vĕ caracteriză, am simțit însă o penibilă impresiune vĕdĕnd cât de ușor ați tratat un subiect

[1]) C. A. Rosetti a precedat în *Românul* acest studiŭ al d-luĭ Em. Kretzuleseu, cu rîndurile următoare:

«Publicăm maĭ la vale un articol sub titlu *Corupțiunea*, în forma uneĭ «epistole adresate Onor. D. G. Costa-Foru. Subiectul acesta fiind de cea maĭ «mare însemnătate, n'avem trebuință de a maĭ recomanda ḑisul articol; ne «mărginim numaĭ a spune că numele de Ilfovescu ascunde pe un om politic «stimat de toțĭ pentru nobilele sale sentimente și pentru moderațiunea opiniilor «sale. Ideile și stilul sînt demne de subiectul ce tratează, și mulțumim nobi- «luluĭ autor de preferință ce dă ḑiaruluĭ *Românul* pentru a combate *Corup- «țiunea.*»

atât de grav, atât de viŭ de actualitate, un subiect în fine care meditat, studiat, scris cum merita să fie de un om de valoarea d-voastră, ar fi putut să rĕmâe ca un act însemnat, ca o pagină elocintă de înaltă morală socială.

Acest act nu aţĭ voit a'l face, această pagină nu aţĭ voit a o scrie. Pentru ce? Aceasta este secretul d-voastră. Dar urmând astfel aţĭ dat drept de observaţiune celuĭ din urmă cititor al *Ordineĭ*, şi voĭ profita şi eŭ de acest drept, nu pentru simpla plăcere de a critica, ci pentru a încerca de a pune mâna pe rana adâncă pe care d-voastră nu aţĭ vĕdut-o, şi pentru a dovedi că facultatea de a improvisa nu este îndestulătoare acolo unde meditaţiunea este neapărat trebuincioasă.

Şi maĭ întâiŭ corupţiunea nu datează la noĭ de la naşterea partidelor, nicĭ nu provine direct de la dênsele; fie-care pagină a istorieĭ noastre naţionale dovedeşte neexactitatea acesteĭ aserţiunĭ. In genere partidele pot corupe ideile de patriotism, de solidaritate, de libertate, nicĭ odată însă nu pot corupe moravurile uneĭ ţĕrĭ.

Dovadă, străbuna noastră Roma, ale căreĭ moravurĭ, tără îndoeală, fură mult maĭ severe sub Republică, necontenit turburată de partide, decât sub monstruoasa tiranie a Imperiuluĭ.

Ca să ne mărginim însă la ceea ce ne privește partidele — care nu datează la noĭ de la Vodă-Cuza, cum ḍiceți, ci din ḍiua când străiniĭ aŭ pus piciorul pe pământul românesc, — aŭ menținut moravurile la înălțimea tendințelor naționale și aŭ creat maĭ toate actele cele marĭ de patriotism al căruĭ resultat a fost Unirea, coronată de suirea unuĭ principe regal pe tronul României.

Partidele și grupurile politice aŭ existat și vor exista tot-d'auna în toate țările civilisate.

Dar să revenim la corupțiune.

Treĭ lucruri — și mĕ mir cum aŭ scăpat atențiuneĭ d-voastră — aŭ produs la noĭ corupțiunea.

I. Impunitatea corupților ș'a coruptorilor.

II. Violațiunea legilor.

III. Furoarea luxuluĭ — și în genere vițiurile falseĭ civilisațiunĭ importate și triomfalmente stabilite la noĭ, fără ca adevĕrata civilisațiune să ne fi inițiat cel puțin, la luminele și la facerile sale de bine.

Am pus în capul acesteĭ treimĭ rĕŭ-făcătoare impunitatea materială și morală pentru că ea este isvorul rĕuluĭ, pentru că corupțiunea nu ș'ar face trebile așa de bine la noĭ dacă n'ar datora succesul sĕŭ impunității. — Impunitatea! ce încuragiare maĭ atrăgătoare s'ar putea oferi prevaricațiuneĭ, adulteruluĭ, furtuluĭ, desordineĭ și crimelor de tot felul!

De la impunitate, care este cea mai grea lovire adusă contractului social, provine violațiunea legilor. Acolo unde cea d'întâi nu există, abia găsim urmele celei de a doua. — O societate care nu respinge din sînul său pe oamenii corupți, care le întinde mâna, în care rĕul nu este pedepsit, și legile sînt călcate în picioare, alunecă fatalmente în desordine și se ruină; căci precum nu poate exista o armată fără disciplină, asemenea nu poate exista o societate fără legi observate cu rigoare.

Pentru a'mi complecta ideile, trebue să adaog și luxul. — În adevĕr luxul care s'a rĕspîndit atât de mult și care s'a înrădăcinat în țară, face, desface și preface tot după placul său. Ca să satisfacă capriciile sale nenumĕrate, întrebuințează ori ce mijloace, nimic nu'l costă, nimic nu'l oprește, nimic nu e sacru pentru dênsul; luxul pune cărți măsluite în mâna jucătorului, luxul pune în mâna femeei care mai șovăește încă între onoare și infamie, punga plină de aur cu care va plăti rochiile, mărgăritarele, briliantele, dantelele și echipagele după care nu mai poate, și care 'i sînt necesare pentru a atrage privirile și omagiile tutulor.

Luxul pune otravă în mâna moștenitorului nerăbdător. El dice negutătorului: înșală! — Judecătorului: ia cu amândouă mânile! — Prefectului: jefuește'ți districtul! — Perceptorului: percepe pentru tine! — Ca-

sieruluĭ: sparge casa! — Tênăruluĭ ambițios: fiĭ ciocoĭ! — Împrumutătoruluĭ: împrumută mereŭ și nu plăti nicĭ odată! — Bancheruluĭ: dă faliment!.. și nu vĕ temeți, nu vĕ temeți de nimic, *Impunitatea* vĕ este asigurată.

Este foarte mic numĕrul acelor care pot învinge aḑĭ atracțiunea infernală a luxuluĭ și a abusuluĭ.

Și într'o asemenea stare de lucruri, D-voastră, D-le Costa-Foru, reclamați indulgență pentru ceĭ slabĭ, pentru tinerĭ maĭ cu seamă, găsindu-le drept scuză necesitatea de a'și face o carieră!.. A D-l meŭ? Cum, D-voastră care fuserăți pînă maĭ erĭ prin Statele civilisate, D-voastră care știți cu ce laborioasă răbdare, cu ce înțeleaptă gradațiune, junimea cea maĭ distinsă trece de la stagiurĭ în funcțiunĭ inferioare, și nu ajunge decât la vêrsta matură, și adese orĭ la bătrânețe în funcțiunĭ superioare la care nicĭ nu s'ar uita cea maĭ mare parte din tineriĭ noștri, licențiațĭ din Paris saŭ doctorĭ din Germania, proaspăt eșițĭ din Facultate; D-voastră vechiŭ profesor, aprobați, cu toleranța D-voastră, această nerăbdare și neertată ambițiune care aruncă la noĭ atâțea tinerĭ plinĭ de viitor în cel maĭ umilitor ciocoism!

Nu faceți bine, D-le Costa-Foru. Nu e bine ca junimea studioasă, destinată a stârpi abusurile și corupțiunea trecutuluĭ să dobândească la noĭ dintr'odată cea ce nu se dobândește aiurea decât după anĭ întregĭ de

servicii, după dovezi irecusabile de capacitate și de onestitate.

Cu cât mĕ despart de D-voastră când, în asemenea materie manifestați slăbiciune pentru ceĭ slabĭ, cu atât mĕ bucur când vĕ vĕd felicitând pe ceĭ tarĭ, adică acel mic numĕr de tinerĭ pe care nimic nu a putut a'ĭ face să se înlăture câtuși de puțin din drumul principiilor și al onoareĭ; nu sînt decât o mână de oamenĭ adĭ, dar vor deveni, sînt sigur, în curênd o adevĕrată putere, împrejurul căreia se vor strânge ceĭ nouĭ veniți, cum se strâng într'o bătălie soldații împrejurul drapeluluĭ, și împreună vor combate și estermina corupțiunea.

Nu simpatisez maĭ puțin cu D-voastră când speraț, pentru îmbunătățirea moravurilor noastre, în înaltul esemplu dat cu toată autoritatea nașterii, a educațiuneĭ, și a ranguluĭ sĕŭ, de către Principele Domnitor.

Dacă acest esemplu nu a putut produce încă tot efectul dorit, dacă atât hoțiile private cât și publice nu sînt mult maĭ puțin numeroase decât înainte de 11 Fevruariŭ, dacă luxul umblă tot cu capul sus și cu obrazul spoit ca în trecut, dacă corupțiunea este tot atât de generală și de îndrăsneață, causa este că e maĭ lesne de a cădea în rĕŭ decât a se întoarce la bine, că pudoarea se urcă anevoe pe fruntea aceluia care a pierdut obiceiul de a roși, că onestitatea

intră cu greŭ în inima aceluia care a sdrobit termometrul conștiinței sale.

Impresiunea necesară s'a produs însă ; alarma s'a dat în câmpul corupțiuneĭ ș'a numerosuluĭ sĕŭ cortegiŭ. — Să se ție bine Domnitorul nostru, să rĕmâe neclintit în regala noblețĕ a caracteruluĭ sĕŭ, să întindă peste tot, și pretutindenĭ, puternica sa inițiativă, și monstrul pe care 'l combatem va fi de sigur învins.

Em. Kretzulescu *(Ilfovescu)*.

OPINIUNEA STRĂINILOR DESPRE NOĬ IN 1886

Epistolă către D-l V. C. Rosetti, directorul ḑiarului „Românul“ [1]

Domnul meŭ,

Ḑiarul «Românul» 'mĭ adresează cuvinte măgulitoare cu ocasiunea reîntoarcereĭ mele în ṭară. Vĕ sunt recunoscător pentru bunul suvenir ce aṭĭ păstrat unuia din ceĭ maĭ vechĭ amicĭ aĭ ilustruluĭ şi regretatuluĭ d-voastre părinte.

Sunteṭĭ bine informaṭĭ, domnul meŭ, afirmând că intenṭiunea mea este de a continua a'mĭ servi ṭara, nu atât, de sigur, pe cât aşĭ voi, dar pe cât îmĭ permit slabele mele mijloace.

S'a ḑis, cu drept cuvênt, că nu este de cât un mod de a'şĭ iubi cine-va patria, dar că sunt maĭ multe moduri de a o servi. Acela 'şĭ servă ṭara, în adevĕr,

---

[1]) Publicată în *Românul* din 11 Iunie 1886.

care o apără pe câmpul de resbel unde esistența națională este amenințată; asemenea 'și servă țara acela care, cu cuvêntul saŭ cu pana, luptă pentru unitatea și libertățile eĭ compromise. Artistul care desvoltă gustul frumosuluĭ, poetul care înalță inimele, savantul care descoperă, industriașul care aplică descoperirea savantuluĭ și crează nouĭ isvoare de producțiune și de schimb 'și servă asemenea țara lor. In fine și simplul muritor care nevoit fiind, ca mine, locuește mult timp în străinătate 'și poate încă servi țara, contribuind, în modesta sa sferă, a face ca străinĭ să cunoască, să respecte și să iubească poporul de care el este despărțit, dar căruia rĕmâne legat prin fibrele cele maĭ intime ale ființei sale.

Calea cea maĭ largă destinată luptelor politice este presa.

Presa este tribuna modernă de unde se rĕspândește lumina maĭ cu profusiune: ea ne pune în comunicațiune ḍilnică și directă cu concetățenĭ noștri; ea deșchide câmpul luptelor inteligenței: aci fie-care poate veni să desvolte teoriile sale politice, doctrinele sale sociale, și să comunice fructul studielor ș'al conchistelor sale pe câmpul fertil al sciințelor, al literaturei, ș'al frumoaselor arte. Presa, în fine, moralisează; ea înfierează corupțiunea, pune stavilă despotismuluĭ.

Când Emile de Girardin, unul din ceĭ maĭ marĭ

diariști ai secolului nostru, a susținut tesa neputinței presei, el inventa, de sigur, un paradox spre a putea apăra cu mai multă înlesnire libertățile necesare pe care imperiul le-a refusat atâta timp, pentru că ele erau poate necompatibile cu origina sa.

Din norocire, la noi, nu ne aflăm în situațiunea Franciei înainte de 1852. In România presa este liberă pentru că monarhia noastră constituțională are de origină, nu o lovitură de stat, ci întreaga aprobarea a națiunei, singura origină legitimă a libertăților publice.

Putem dar proclama la noi puterea și eficacitatea presei pe cât timp ea va fi morală, și va apăra cu sinceritate și energie instituțiunile noastre înăuntru, și în afară drepturile noastre față cu străinii.

Ce opinie au străinii de Români? mă întreabă mulți amici, cum întrebăm pe fie-care din noi când a trăit cât-va timp în străinătate.

In Europa Occidentală 'și dă lumea seamă într'un mod foarte esact de condițiunile actuale ale vieței noastre publice și în genere, suntem apreciați într'un mod cu totul măgulitor pentru noi. In urma viilor simpatii provocate prin perioada eroică a luptelor, și'a suferințelor noastre din trecut, a succes un sentiment de stimă sinceră pentru admirabilele progrese ce am realisat în timpii din urmă, și mai cu seamă pentru

calitățile solide de care juna noastră armată a dat probe în ultimul nostru resbel de independență.

Străinii mai aprecieză asemenea și concursul unanim al tuturor Românilor la stabilirea monarchiei noastre constituționale — de-și printre bărbații noștri cei mai eminenți erau unii al căror trecut nu era poate tocmai monarhic. — Ast-fel Manin în esil, Garibaldi în mijlocul triumfului, puneau și unul și altul independența Italiei supt scutul Casei de Savoia care a făcut unitatea peninsulei, de la Alpi până la marea Siciliei; înțelegând că pentru o națiune, cea ce importă mai înainte de toate, este de a esista, de a trăi prin propria 'i viață, și că prima condițiune de esistență națională — înaintea libertății chiar — este unitatea.

Oameni politici ca C. A. Rosetti, Ion Brătianu ș. a, nu erau poate monarhiști înfocați — precum nu erau nici Manin, nici Garibaldi, — și cu toate astea cine a putut pune vre o dată la îndoială sinceritatea lor către tronul ce au contribuit atât de mult a ridica și a consolida în România.

Considerațiunea de care ne bucurăm în străinătate a crescut și mai mult prin atitudinea înțeleaptă a României în mijlocul crisel or succesive care au sdruncinat Orientul. — Pe când alte state, unele mai vechi, altele mai june de cât noi, deveneau focare incendiare și amenințau pacea universală, Românii au dat un mare

esemplu de tact politic, de corecțiune și de rectitudine.

Dacă nu turburăm pacea altora este că la noĭ pacea interioară este completă; căcĭ deși esistă lupte de partide — ca și în țările cele maĭ civilisate — esistă însă și un perfect acord între toțĭ Românĭĭ pentru a apăra, cu orĭ-ce preț, naționalitatea și instituțiunile lor democratice.

Să căutăm dar, toțĭ oamenĭĭ bine cugetătorĭ, a consolida acest acord, luptând necontenit cu stăruință și cu lealitate pentru susținerea și desvoltarea resurselor noastre economice și a libertăților noastre publice.

Să fim convinșĭ că opiniunea publică care a dat atâta probe de sentimentele sale de dreptate, va face să triumfe, ca tot-d'a-una, causa acelor care luptă pentru binele și fericirea țărĭĭ.

Și să nu uităm vechia maximă:

Discordia ruină statele cele maĭ marĭ; concordia mărește pe cele maĭ micĭ.

Em. Kretzulescu.

TESAURUL DE LA HILDESHEIM [1])

(HANOVRA)

Domnule Președinte,

Obiectele de artă ce am onoarea de a oferi Atheneuluĭ nostru sunt reproducțiunea fidelă în argint Christofle a tesauruluĭ de la Hildesheim (Hanovra), găsit în vecinătatea acestuĭ oraș la 1868 și transportat la museul din Berlin.

Fără de a exagera valoarea acestuĭ tesaur, se poate afirma că este apreciat și admirat de toțĭ archeologiĭ Europeĭ.

S'a crezut un moment că aceste prețioase obiecte sunt din timpul renașterei, și s'a pronunțat chiar numele luĭ Benvenuto Cellini; după un examen însă maĭ serios, s'a constatat că ele n'aŭ putut fi lucrate de cât de artiștĭ greco-romanĭ.

---

[1]) Publicat în ziarul *Lupta* din 11 Februarie 1893.

Dar fiind că Hildesheim este situat în apropiere de Teutberg, celebra pădure unde Quintilius Varus fu învins cu faimoasele sale legiuni, sub domnia luĭ August, s'a presupus că acele obiecte puteaŭ face parte din serviciul de masă al generaluluĭ roman saŭ al luĭ Arminius, învingătorul sĕŭ.

Incă odată însă studiele aprofundate ale unor bărbaţi distinşi ca d-niĭ Froehner, Lenormant şi F. Wiesler dovedesc, într'un mod incontestabil, că tesaurul de la Hildesheim datează din cea maĭ glorioasă epocă a arteĭ greco-romane, epoca primilor împĕraţi.

Maĭ este necesar, d-le Preşedinte, a vĕ spune care a fost cugetarea mea făcênd acest modest dar Atheneuluĭ?

Ştiţi ca şi mine că unul din mijloacele cele maĭ sigure de a ajuta la propăşirea unuĭ Stat este ca fiecare să contribue, pe cât poate, la desvoltarea gustuluĭ şi pasiuneĭ producţiunilor inteligenţeĭ: arte, litere şi ştiinţe.

O naţiune maĭ poate avea, fără îndoeală, şi alte gloriĭ de cât ale activităţeĭ sale artistice şi industriale. Asemenea gloriĭ însă nu lipsesc Românilor, nicĭ gloria militară, atât de scump dobândită pe câmpul de resbel de la 1877, nicĭ onoarea de a figura printre naţiunile Europeĭ care posedă instituţiunile politice cele maĭ liberale.

Dar pe lângă resbel și politică, mai sunt și alte elemente care contribue la podoaba și la avuția unei națiuni.

Ast-fel sunt de exemplu producțiunile artelor care aŭ ocupat și ocupă încă primul rang printr'aceste elemente.

Aceste producțiuni se pot împărți în două categorii: acelea care sunt curat artistice și care n'aŭ alt obiect de cât de a deștepta în noi sentimentul frumosului — de exemplu un tabloŭ, o statue — și acelea care constitue diversele aplicațiuni ale arteĭ la industrie. Printr'aceste din urmă frumosul nu lipsește, dar este până la un punct oare-care subordonat utilității obiectuluĭ de artă. Ast-fel un vas de bĕut poate fi un obiect de artă admirabil, dar forma sa generală, și chiar ornamentele sale, sunt determinate prin destinațiunea ce i se atribue.

Tesaurul de la Hildesheim aparține acesteĭ categoriĭ de obiecte de artă, care aŭ un scop de utilitate practică.

Am crezut că aceste obiecte, pe lângă acelea ce posedă deja Atheneul și la care se vor mai adăogi și altele cu timpul, ar putea să formeze începutul uneĭ secțiuni a artelor aplicate la industrie.

Studiul unor asemenea obiecte, fie vechĭ saŭ moderne, poate inspira oamenilor de gust și artiștilor

ideea de a le reproduce, de a le imita, saŭ de a inventa ceva analog.

Nouĕ, nu ne lipseşte, nicĭ gustul, nicĭ imaginaţiunea. Ceea-ce ne lipseşte, poate, este o bună direcţiune dată activităţeĭ noastre, este aplicaţiunea, energia şi încurageareа. Toate acestea se dobândesc maĭ cu seamă prin studiul conştiinţios al modelelor, prin îndemnul şi emulaţiunea ce acest studiŭ provoacă în fiecare din noĭ, şi care ne împinge în virtutea instinctuluĭ de imitaţiune, atât de puternic în om, a reproduce ceea-ce avem maĭ adese-orĭ înaintea ochilor.

Dacă s'ar da o asemenea direcţiune unor spirite, le-ar fi mult maĭ folositoare de cât luptele adese-orĭ sterile ale politiceĭ, care consumă din nenorocire la noĭ atâtea inteligenţe distinse.

Când arta industrială este elegantă, curată şi nu se perde în vulgarităţĭ, este unul din cele maĭ demne obiecte ale activităţeĭ uneĭ naţiunĭ. Ea desvoltă spiritul de invenţiune, deşteaptă imaginaţiunea, perfecţionează gustul şi poate deveni un isvor de bogăţie pentru un Stat, cum este deja în Franţa şi în Austria.

Aşĭ fi fericit, domnule preşedinte, dacă aşĭ putea ajuta, fie în modul cel maĭ modest, Atheneul nostru a rĕspândi printre Românĭ gustul artelor aplicate la industrie.

Primiţĭ, domnule preşedinte, asigurarea înalteĭ mele consideraţii.

Em. Kretzulescu.

RAPORT

ASUPRA

EXPOSIŢIUNEI ROMÂNE DIN VIENA 1873

(Urmat de maĭ multe epistole ale miniştrilor austriacĭ)

RAPORTUL [1])

d-luĭ Comisar general al exposiţiuneĭ române din Viena către d-nul Ministru al agriculturei, comerciuluĭ şi lucrărilor publice

---

Domnule Ministru,

La 3 ale luneĭ curente, s'a închis esposiţiunea universală din Viena. Distribuţiunea recompenselor acordate espunenţilor din diversele secţiunĭ a coronat deja progresul şi perfecţiunile îndeplinite în diferitele ramurĭ ale artelor, industrieĭ şi comerciuluĭ, tutulor naţiunilor.

In curênd se va utilisa fructul studiilor ce fie-care a avut ocasiunea de a face, în mijlocul acestuĭ concurs al tutulor Statelor civilisate. Cred dar că a sosit momentul, D-le Ministru, de a vedea dacă am avut

---

[1]) Publicând acest raport, am dorit a arăta că România poate participa cu un adevĕrat succes la marile Exposiţiunĭ internaţionale, fără să fie nevoie de a cheltui milioane.

fericirea de a reuși, ca prin succesul expoșițiuneĭ noastre, să obținem și noĭ resultate folositóre pentru România.

Invitat de D-voastră prin nota No. 13,098, de la 1 Decembre 1872, de a aduna din toate districtele din țară diferitele obiecte destinate a figura la expoșițiunea noastră din Viena, vĕ aduceți aminte cu câte dificultăți am putut parveni a instala sub direcțiunea D-voastre, și după 3 lunĭ de o stăruință necontenită, expoșițiunea preparatorie de la hotelul «Herdan» al căreĭ scop era d'a vedea dacă aceste obiecte ne puteaŭ permite a figura într'un mod demn la expoșițiunea din Viena.

Când am avut fericirea de a constata, prin succesul acesteĭ micĭ exhibițiunĭ, că posedăm în adevĕr maĭ tot materialul necesar, atuncĭ numaĭ am putut respunde la încrederea ce mĭ-aț arătat și la onórea ce 'mĭ-a făcut Măria Sa Domnitorul însărcinându-mĕ, prin decretul No. 2,747 de la 14 Martie 1873, a organisa esposițiunea nóstră la Viena și a represinta România, ca comisar general, la acest mare concurs internațional.

Imĭ maĭ rĕmâneaŭ dar două lunĭ până la deschiderea oficială a expoșițiuneĭ fixată la 1 Maiŭ.

Vĕ mărturisesc, D-le Ministru, că numaĭ când am sosit la Viena, am putut întrevedea dificultățile sarcineĭ ce primisem; căcĭ cele-alte State, în urma invitațiuneĭ oficiale a guvernuluĭ austriac, lucraŭ cu stăruință de

aproape duoĭ anĭ, și în mare parte terminase organisarea secțiunilor lor respective.

Sarcina mea era cu atât maĭ dificilă cu cât știțĭ foarte bine că atât D. Aurelian, membru al juriuluĭ, cât și D. Polizu, secretarul comisiuneĭ, din causa diferitelor ocupațiunĭ ce aŭ avut în țară, nu s'aŭ putut presinta la postul D-lor, de cât atuncĭ când exposițiunea noastră era cu totul terminată. Cu toate acestea m'am pus îndată la lucru, înțelegênd necesitatea absolută ce avea România de a ocupa cu orĭ-ce preț un loc la această serbare universală a inteligințeĭ.

Sosind aicĭ târdiŭ, am întâmpinat nenumĕrate dificultățĭ. Nu se aflaŭ lucrătorĭ disponibilĭ, și când 'ĭ găsiam, trebuea să cedez la toate pretențiunile lor esagerate. Pe lângă aceasta, neavênd ocasiunea de a vedea eŭ însu-mĭ localul ce ne era destinat de direcțiunea generală, 'mĭ a fost imposibil de a 'mĭ face o idee exactă de modul de a 'l întrebuința. Ast-fel am putut observa, îndată ce am sosit aicĭ, că obiectele ce adunasem din țară eraŭ cu totul insuficiente pentru a putea organisa o exposițiune complectă. Timpul fiindu'mĭ limitat, am trămis îndată să caut un complement de obiecte, pe carĭ le-am obținut, grație energiculuĭ D-voastră concurs, și cu carĭ am putut îndeplini lacunele ce esistaŭ în secțiunea noastră. Primirea unor nouĭ obiecte a necesitat nouĭ cheltuelĭ de instalațiune, și modificărĭ

costisitoare, ocasionate prin o a doua clasificare și o nouă organisațiune.

Intr'un spațiŭ de 655 metri pătrați, am instalat productele a mai mult de 1,498 espunenți, și cată să adaog că nicĭ unul dintr'ênșiĭ, afară de D-niĭ Capșa și Bernath, nu'mĭ aŭ dat cel mai mic concurs, nicĭ n'a avut a face cea mai mică cheltueală de instalațiune; contrariŭ espositiunilor celor alte țĕrĭ, unde comisiunile nu făceaŭ alt de cât să dea fie-căruĭ espunent un loc determinat în galerie, și eĭ eraŭ datorĭ să facă toate cheltuelele de transport și instalațiune.

La noĭ totalitatea cheltuelelor colective a fost făcută de guvern și pusă în sarcina budgetuluĭ acordat comisiuneĭ. Diferința este enormă, căcĭ, după calcule aproximative, suma cheltuită de espunenți în mai toate secțiunile este cel puțin de 10 orĭ mai mare de cât acea acordată de diferitele guverne.

Cu toate acestea, după bilanțul ce am avut onoare de a vĕ supune, cheltuelele espositiuneĭ române din Viena nu vor trece peste suma de leĭ 337,856, banĭ 91.

Și această cifră ar fi putut fi mult maĭ mică, de nu am fi fost siliți să cumpărăm în țeară o mare parte din obiectele espuse, și de nu ar fi de notorietate publică că cheltuelile de orĭce natură, astădĭ în Viena, sunt maĭ marĭ de cât în orĭ-ce altă capitală din Europa.

Nu'mĭ aparține, D-le Ministru, să apreciez eŭ însu-mĭ resultatul silințelor mele. Opiniunea publică însă s'a pronunțat în astă privință, într'un mod astfel de simpatic, în cât demnitatea noastră națională poate fi creḍ pe deplin satisfăcută.

Presa vienesă ca și presa străină aŭ fost maĭ unanime a recunoasce foloasele ce ne va aduce esposițiunea noastră.

Altețele lor Domnul și Doamna, carĭ trecênd prin Viena, aŭ visitat de maĭ multe orĭ secțiunea română, aŭ bine-voit a'mĭ arĕta personal înalta Lor satisfacțiune pentru bunul resultat ce am avut fericirea de a obține.

Numeroasele persoane carĭ aŭ visitat esposițiunea noastră, dintre carĭ marĭ Suveranĭ aĭ Europeĭ, aŭ felicitat mult asemenea pe Românĭ de succesul ce aŭ obținut la acest mare concurs internațional.

D-voastră însuși, D-le Ministru, precum și maĭ mulțĭ din onorabiliĭ D-voastră colegĭ, carĭ aŭ venit în Viena, 'mĭ-ațĭ arĕtat asemenea deplina D-voastră satisfacțiune.

Toate aceste bine-voitoare apreciărĭ mĕ fac a crede că esposițiunea noastră a avut titlurĭ serioase pentru a merita buna reputațiune de care s'a bucurat.

In fine recompensele acordate espunenților românĭ de juriul internațional aŭ coronat într'un mod destul de eclatant succesul esposițiuneĭ române.

Cunoasceți, după lista ce vi s'a presintat de membrul juriului român, că espunenții noștri aŭ obținut în proporțiune un numĕr foarte însemnat de medalii și recompense, aproape întreit de cât la exposițiunea română din Paris.

Cu această ocasiune permiteți'mĭ, D-le Ministru, a vĕ alătura aci o listă de 16 persoane recompensate și carĭ din nebăgare de seamă aŭ fost omise în lista recompenselor făcută de D. Aurelian.

Adevĕrata cifră dar a recompenselor, adăogind și această listă suplementară de 16 espunenți omiși, este în realitate de 237.

Această cifră arată de ajuns progresul îndeplinit în ceĭ din urmă șeapte anĭ atât în perfecționarea agriculturei cât și a diverselor ramurĭ industriale carĭ tind la noĭ a lua din ḑi în ḑi o maĭ mare desvoltare.

Pentru a putea constata într'un mod și maĭ clar acest progres, am onoare, D-le Ministru, a vĕ face aci un tabloŭ comparativ al exposițiuneĭ române din Paris 1867 și a exposițiuneĭ actuale din Viena.

Exposițiunea română	Numĕrul espunenților	Recompense Medalii și diplome	CHELTUELI TOTALE
Viena	**1,498**	**237**	**337,856 91/100**
Paris	**1,062**	**85**	**560,931 52/100**

Iată, d-le Ministru, resultatul ce am putut obține potrivit cu mijloacele de carĭ am dispus.

Nu voesc să fac o comparațiune între situațiunea financiară a expositiuneĭ noastre și a celor-l'alte expositiunĭ ; dar ca să pot arĕta necesitatea în care ne am aflat de a atinge o cifră de cheltuelĭ care ar putea părea exagerată, de și am căutat a face toate economiile posibile, permiteți-mĭ a vĕ da aci oarecare cifre din budgetele maĭ multor State carĭ aŭ figurat la expositiunea universală.

STATELE	Primul budget	Budgetul suplimentar	Suma totală
	Francĭ		
Belgia	325,000	80,000	405,000
Germania	1,500,000	1,443,000	2,943,000
Elveția	400,000	40,000	440,000
Italia	500,000	200,000	700,000
Turcia	1,500,000	—	1,500,000
Danemarca . . .	700,000	—	700,000
Egiptul	1,200,000	—	1,200,000
Francia	1,000,000	500,000	1,500,000

Cât despre Austria, Reichsratul a pus la dispositiunea direcțiuneĭ generale a expositiuneĭ suma de 15,043,314 fiorinĭ, după cursul de astă-dĭ aproape 32,917,540 francĭ. Toate rețetele expositiuneĭ sunt în favoarea Statuluĭ, care va reintra ast-fel, în parte saŭ în totalitatea fondurilor ce a înaintat : pe lângă

aceasta, atât secțiunea austriacă cât și cea ungară aŭ budgetele lor separate.

Aruncând o privire asupra acestor cifre, veți putea observa mai întâiŭ, d-le Ministru, sumele enorme ce mai multe State aŭ fost silite să cheltuiască ; și apoi veți vedea că o mare parte din Statele Europei cele mai înaintate, deși aŭ avut timpul necesar pentru a prevedea și a combina toate cheltuelile ce aveaŭ a face, totuși n'aŭ putut fixa d'inainte sumele ce le-aŭ costat expozițiunile lor, și aŭ fost nevoite a cere mai târdiŭ credite suplimentare.

Dar, precum am avut onoarea a vĕ observa la început, de vom voi să avem o idee exactă de totalitatea cheltuelilor expoziției fie-căruĭ Stat, trebue să adoăgăm la cifrele votate de diferitele guverne, sumele cheltuite de fie-care expunent, carĭ sume adunate ar îndeci, cum am mai dis, budgetul fie-căruĭ din aceste State. Acest punct este cu totul important de a fi precisat, pentru că el distinge situațiunea celor-l'alte expoziției de a expoziției române, unde guvernul a trebuit să cheltuiască pentru toți expunenții.

Nu cred să mai fie necesar de a insista asupra importanței expozițiunilor universale ; «dacă aceste marĭ exhibițiunĭ industriale și artistice devin atât de dese», dice un economist distins, «dacă diferitele po-

poare se silesc a le organisa, unul după altul, causa este că pretutindenea s'aŭ înțeles avantagiele lor economice și morale. Experiența constată îndestul că ele aŭ determinat în condițiunile travaliuluĭ tutulor națiunilor, progrese și perfecțiunĭ necontestabile». Asemenea progrese, d-le Ministru, este de mare necesitate a le studia în fie-care ramură la noĭ în țară.

Pe d'oparte membrul juriuluĭ comisiunĭ române a avut ocasiunea de a'șĭ procura toate elementele necesare pentru a face, la cas când 'l veți cere, un studiŭ special asupra agriculturei și a diferitelor progrese economice îndeplinite în anĭ din urmă. Pe d'altă parte, se va face un studiŭ asupra belelor-arte, carĭ contribue atât de mult la desvoltarea civilisațiunĭ, și carĭ nu merită maĭ puțin a fi examinate de cât numeroasele producțiunĭ ale industrieĭ. La noĭ, unde gustul artelor a început a se răspândi, un studiŭ artistic și comparativ ne-ar putea pune în posițiune de a profita pe deplin de bine-facerile acesteĭ expositiunĭ și ar corespunde cu mișcarea artistică care s'a manifestat de curênd încă în România, prin organisarea societățiĭ amicilor belelor-arte.

Exista în sînul expositiunĭ un admirabil pavilion specialmente destinat belelor-arte : pictura și sculptura, și unde se află o mare colecțiune a capo-d'operilor din toate țările. Nu putea dar găsi cine-va o ocasiune

mai favorabilă pentru a face un studiŭ serios asupra diferitelor şcolĭ moderne carĭ figuraŭ aci într'un mod atât de strălucit.

O asemenea sarcină a primit D. pictor Stăncescu, care a fost în Viena şi care 'mĭ-a şi presintat deja un proiect al studiuluĭ sĕŭ pe care 'l-am aprobat din toate puncturile de privire.

In fine, un alt studiŭ ce vĕ trămit de aci asupra exposiţiunĭĭ generale, va putea da asemenea o mică idee despre importanţa şi avantagiele acesteĭ marĭ opere de progres.

Ast-fel, D-le Ministru, România va atinge scopul adevĕrat ce 'şĭ propun toate ţĕrile carĭ iaŭ parte la asemenea marĭ concursurĭ internaţionale, şi care este, creḑ, de a face mai întêiŭ cunoscute străinilor bogăţiile şi resursele de carĭ dispun fie-care dintr'ênsele, pentru a atrage capitalurile indispensabile la desvoltarea comerciuluĭ şi a industrieĭ, şi apoĭ de a dobêndi prin studiĭ serioase şi variate elementele necesarĭĭ pentru a putea fi puse în posiţiune de a profita de toate bine-facerile civilisaţiunĭĭ moderne.

Terminând, cred de datoria mea, D-le Ministru, de a vĕ arĕta aci recunoscinţa ce datorim atât direcţiunĭĭ generale a exposiţiunĭĭ, cât şi guvernuluĭ M. S. Imperatoruluĭ, care 'mĭ a acordat, în toate împre-

jurările, înaltul și bine voitorul lor concurs pentru îndeplinirea misiuniĭ mele.

Primiți, vĕ rog, D-le Ministru, asigurarea înalteĭ mele stime și considerațiunĭ.

Comisar general

Em. Kretzulescu.

Am onoare, D-le Ministru, de a vĕ alătura pe lângă acest raport și o listă de toate medaliile și diplomele acordate diferitelor secțiunĭ carĭ compuneaŭ exposițiunea universală.

No. de ordine	NAȚIUNILE	No. recompenselor
1	Austria	5991
2	Germania	5066
3	Francia	3142
4	Italia	1908
5	Ungaria	1604
6	Englitera (și Coloniile)	1157
7	Spania	1156
8	Rusia	1018
9	Belgia	723
10	Svițera	612
11	Suedia și Norvegia	534
12	Turcia	470
13	Portugalia	441
14	Statele-Unite (America de Nord)	411
15	Danemarca	309
16	Holanda	284

No. de ordine	NAȚIUNILE	No. recompenselor
17	România	237
18	Japonia	217
19	Brasilia	202
20	Grecia	183
21	China	118
22	Egiptul	75
23	America Centrală și meridională	44
24	Persia	29
25	Marocul, Tunisia și Tripoli	20
26	Madagascar, Haiti	10
27	Monaco	9
28	Insulele Sandwich	8
29	Siam	1
30	Turkestanu	1
31	Mexic	1

Vienne le 18 Décembre 1873.

Monsieur le Commissaire Général!

J'ai reçu avec grande satisfaction la lettre, que Vous avez bien voulu m'adresser sous le 6 de ce mois. Jes mettez-moi d'abord de Vous assurer combien j'ai regretté, d'avoir été privé par une absence en Bohême du plaisir de Vous voir chez moi et veuillez accepter, Monsieur, mes plus sincères remercîments, que j'ai l'honneur de Vous exprimer au nom du gouvernement impérial et royal de Sa Majesté Apostolique, pour les sympathiques paroles

que Vous avez bien voulu lui adresser dans la dite lettre

L'Autriche ne perdra jamais le souvenir de l'honneur qui lui a été accordé par la grande et toute particulière participation de la Roumanie à l'Exposition Universelle.

Permettez-moi aussi de Vous remercier Monsieur le Commissaire Général, pour le zèle tout extraordinaire avec lequel Vous et les autres membres de la Commission de la Roumanie avez arrangé une si remarquable et belle partie de l'exposition, démontrant le développement de l'industrie de Votre pays.

Veuillez agréer, Monsieur le Commissaire Général l'assurance de ma plus haute considération

Le Président du Conseil des Ministres

Prince Auersperg

(Prince Auersperg).

Monsieur le Commissaire Général

J'ai eu l'honneur de recevoir la lettre du 6 Decembre 1873 que Vous avez bien voulu m'adresser à Votre départ de Vienne. Je regrette vivement que mon absence de Vienne, à cette époque, ne m'ait pas permis de Vous féliciter de vive voix du brillant concours de la Roumanie à l'Exposition Universelle de Vienne.

Les efforts que la Roumanie a faits pour paraitre dignement au concours général des nations civilisées et qui lui ont valu de nombreuses distinctions de la part du jury international, auront, j'en suis convaincu,

une haute influence sur le développement de l'industrie et du commerce de ce riche pays.

En prenant par ces lignes congé de Vous, Monsieur le Commissaire général, je me fais un devoir de Vous féliciter personnellement de ces succès auxquels Vous avez eu une part importante en remplissant d'une manière si distinguée Votre tâche si difficile.

Je Vous prie de croire que je garderai le meilleur souvenir de ce temps qui me permit de faire Votre connaissance personnelle, et je saisis cette occasion pour Vous offrir, Monsieur le Commissaire général, les assurances de ma considération très distinguée. Bude, le 7 Janvier 1874.

)

Andrassy

(Comitele Andrássy, Ministrul Afacerilor Străine al Austro-Ungariei).

MINISTERUL AGRICULTUREI

No. 2011

A. M.

Traducere din limba germană.

Am onoare de a respunde la prea onorata D-v. scrisoare de la 6 curent că regret foarte mult c'am fost absent când mi-ați făcut onoarea de a mĕ visita înainte de a pleca din Viena.

Nu pot să mĕ opresc de a vĕ adresa cu ocasiunea aceasta felicitărĭ pentru partea așa de distinsă luată de România la Exposițiunea Universală din Viena, și datorită în prima linie solicitudineĭ D-v. neîncetate.

Mulțumindu-vĕ și pentru amicala bunavoință ce comisiunea română a arătat în multe rînduri Ministeruluĭ Agricultureĭ, semnez cu încredințarea considerațiuneĭ mele distinse,

al D-v. prea devotat

v. Chlumećky

Ministru al Agricultureĭ.

Viena, 11 Dec. 1873.

Domnuluĭ Em. Kretzulescu, Comisar General Român.

UNE LECTURE ANNOTÉE

DES

PENSÉES D'UNE REINE

LES PENSÉES D'UNE REINE

« Quand on voit le style naturel, on est tout étonné et ravi ; car on s'attendait à voir un auteur, et on trouve un homme. »

Ce mot de Pascal nous est revenu à la mémoire, en relisant les *Pensées d'une reine*.

Bien qu'elle écrive en prose et en vers, en français et en allemand, notre gracieuse Souveraine n'est cependant pas un auteur, on ne sent pas dans ce qu'elle écrit le métier, la marque de l'écrivain de profession. Carmen Sylva ne nous fait jamais oublier la femme et la Reine : le masque est assez transparent pour que le visage apparaisse, un visage qu'éclaire une âme vaillante et sincère.

Louis Ulbach, qui a offert les *Pensées d'une reine* au public français, a opposé la spontanéité d'où a jailli ce livre si intéressant à l'inspiration plus réfléchie et plus voulue de M-me Swetchine et de M-me d'Agoult.

Il est certain qu'entre Daniel Stern [1]) et la Reine Elisabeth, l'opposition des esprits et des caractères est aussi grande que possible. Mais parmi les femmes qui ont un nom dans la littérature française, il en est plusieurs qui, étant restées vraies, et ayant fait dans la vie autre chose que de prendre des attitudes et de s'y draper, offrent certains traits de ressemblance avec l'auteur des *Pensées d'une reine.*

Nous citerons M-me d'Epinay, l'amie de Rousseau, pour son mélange de sensibilité et d'esprit très hardi, très fin et très aiguisé ; M-me Desbordes-Valmore, pour la naïveté primesautière de ses poésies échappées d'un cœur maternel, qu'avait déchiré par deux fois la mort de deux filles ; M-me d'Ackermann, pour le sentiment profond et grave des problèmes soulevés par notre époque de crise morale et religieuse ; Eugénie de Guérin, malgré sa dévotion, et à cause de sa façon de voir et d'aimer la nature, à la fois très réelle et très idéale, très rustique et très noble ; enfin, dans son passé lointain, celle que ses contemporains ont nommé la Marguerite des Marguerites, la sœur de François I-er, Marguerite d'Angoulême, la perle des Valois, comme l'appelle Michelet, l'amie et la protectrice des lettrés de la Renaissance et des apô-

---

[1]) Pseudonyme sous lequel M-me d'Agoult s'est illustrée comme écrivain.

tres de la Réforme, qui fut reine et ne fut pas heureuse, qui fut mère et pleura près, du berceau de ses enfants morts, que l'esprit fit prosateur et la douleur poète.

Bien que les *Pensées d'une reine* n'aient pas plus de cent pages, il n'est guère de sujet qui n'y soit abordé, depuis l'amour et le mariage jusqu'à la politique, et le bonheur et le malheur, et la vie et la mort, et le devoir, et l'art, et l'amitié, et la vertu et l'orgueil, tout enfin, comme dans une conversation où tous les sujets sont effleurés, les plus légers comme les plus sérieux, et, qui, sans avoir rien approfondi, laisse après soi mille réflexions qu'elle a suggérées. — La Fontaine n'a-t-il pas dit:

> La bagatelle, la science,
> Les chimères, le rien, tout est bon; je soutiens
> Qu'il faut de tout aux entretiens.
>
> C'est un parterre où Flore épand ses biens.
> Sur différentes fleurs l'abeille s'y repose,
> Et fait du miel de toute chose.

Les pensées sur l'amour et le mariage nous ont frappé tout d'abord par l'absence complète d'hypocrisie; or, c'est peut-être en cette matière, plus souvent encore qu'en religion, que le mensonge prend le masque de la vérité, soit par l'affectation d'un faux

idéalisme, soit par l'étalage d'un désenchantement et d'un pessimisme de convention.

Nous avons noté quelques unes de ces pensées:

«La femme doit subir l'amour, souffrir pour enfanter, partager vos soucis, conduire votre maison, élever votre famille, être jolie et aimable par dessus le marché.»

«Que disiez-vous donc de sa fa blesse tout à l'heure?»

«La femme sauvage est une bête de somme; la femme turque, un animal de luxe; la femme européenne, une bête à deux fins.»

«En se donnant, la femme croit donner un monde, et l'homme croit avoir reçu un jouet; la femme croit avoir donné une éternité, et l'homme croit avoir accepté le plaisir d'un moment.»

M-me de Staël a dit aussi:

«L'amour est l'histoire de la vie des femmes, c'est un épisode dans celle des hommes.»

Et Proudhon, avec son irrévérence ordinaire, avait expliqué ce sérieux que la femme apporte dans l'amour, par cette raison que se serait la seule chose dont elle fut capable:

«Malgré tous les petits talents, dit-il, que nous lui reconnaissons, la femme n'a pas d'autre inclination, d'autre aptitude que l'amour.»

Cela est bien possible; mais lequel de ces deux

êtres est supérieur à l'autre, de celui qui, en se donnant, croit donner un monde et une éternité, ou de celui qui, s'appréciant sans doute à sa juste valeur, ne se croit fait que pour le plaisir d'une heure que donne à un enfant la possession d'un jouet? Lequel contient en soi le plus d'infini et de force créatrice?

Je continue ma lecture, et je note, en passant, ces traits d'un grand sens pratique:

«Méfiez-vous d'un homme qui a l'air de douter de votre bonheur en ménage.»

«La femme du monde reste difficilement la femme de son mari.»

On voit que l'auteur des *Pensées d'une reine* n'est pas loin de croire, avec Alexandre Dumas, qu'il n'y a guère que deux espèces de femmes, la femme du foyer et la femme de la rue.

Il est évident que la femme qui fuit son foyer et sa famille est une femme perdue; si elle ne l'est pas aujourd'hui, elle le sera demain.

«La coquetterie n'est pas toujours un appât; elle est quelquefois un bouclier.»

En effet, dans le siècle qu'on peut appeler par excellence celui de la galanterie, de l'élégance et de

la coquetterie, on sait avec quel art Françoise d'Aubigné, alors qu'elle s'appelait Madame Scarron, joua de cette arme défensive dans la société spirituelle, frivole et libertine où l'avait jetée son mariage, et que le bouclier de la coquetterie lui servit à couvrir sa jeunesse, sa beauté et sa pauvreté, jusqu'au jour où elle s'appela M-me de Maintenon et fut plus qu'une reine; confidente, conseillère et femme de Louis XIV.

«Une femme est lapidée pour une action que peut commettre un parfait honnête homme.»

Juvénal a dit:

«On pardonne tout au corbeau, la censure s'acharne sur les colombes.»

Mais cette apparente injustice ne vient-elle pas de ce que les corbeaux étant déjà noirs par eux-mêmes, les taches n'y paraissent point, tandis que la moindre souillure éclate sur la robe blanche de la colombe? Et en demandant à la femme plus de perfection qu'à lui-même, l'homme ne témoigne-t-il pas qu'il la juge d'une nature supérieure à la sienne?

C'est bien ainsi que l'entend notre auteur:

«C'est par égoïsme que les hommes ont fait les lois plus sévères pour les femmes, sans se douter que, par là, ils les élèvent au dessus d'eux.»

Il y a bien de la tristesse et une cruelle expérience de la vie dans la pensée suivante :

«Quel douloureux spectacle de voir l'enfant servir de refuge et de protection à la mère.»

Il nous semble que dans cette simple exclamation on pourrait trouver un sujet bien propre à tenter un auteur dramatique.

Les Tartufes des mœurs, les faux puritains, auront une belle occasion de se récrier, en lisant ceci:

«Les enfants de l'amour sont généralement beaux et intelligents. Quelle critique de nos ménages modèles!»

Mais l'observateur impartial pensera que celle qui a écrit ces lignes n'a nullement entendu attaquer le mariage, qu'elle a seulement vu et très bien vu quels tristes héritiers certains époux, d'ailleurs bien faits de corps et d'esprit, laissent après eux. C'est que ni leurs corps ni leurs âmes n'étaient faits pour se confondre : de là ces produits où manquent la force et l'harmonie.

Il y a du reste, dans cet admirable petit livre, bien des audaces de pensée qui ne veulent pas toujours être prises à la lettre. L'autre elle-même a écrit :

«Souvent la femme émet une opinion hardie ; mais elle recule épouvantée, si on la prend au mot.»

C'est à cette catégorie d'opinions hardies qu'appartient la maxime suivante :

«On pardonne à l'adultère, quand son bâtard est un génie.»

Nous goûtons, au contraire, sans réserve, cette pensée :

«Quand un homme aime avec un excès de passion ses enfants, soyez sûr qu'il n'est pas heureux. L'homme aime surtout la femme, la femme aime surtout les enfants.»

Il semble à première vue que cette observation soit en contradiction avec ce que nous avons lu plus haut, «*l'amour est l'histoire de la vie des femmes*». Mais cette contradiction n'est qu'apparente ; en effet, l'amour, c'est-à-dire l'amour de l'homme, est tout dans la vie pour la femme qui n'est pas encore mère, surtout pour celle qui ne le sera jamais ; quand la femme est mère, l'amour de l'enfant relègue au second plan toutes les autres amours, tandis que l'amour passionné de l'enfant n'est souvent pour l'homme qu'une consolation, c'est-à-dire un pis-aller.

«Les femmes combattent surtout dans leurs enfants les défauts de leur mari et ceux de sa famille.»

C'est tout simple, la femme ne veut pas que son fils lui cause les mêmes ennuis que son mari, et

que sa fille soit pour elle l'image vivante de sa belle-mère ; elle sait bien qu'elle souffrira également par son fils et par sa fille, mais elle aime mieux que ce soit d'une souffrance qui lui soit nouvelle.

«Les hommes étudient la femme comme ils étudient le baromètre ; mais ils ne comprennent jamais que le lendemain.»

En lisant cette pensée, nous avons entendu chanter dans notre mémoire ces vers de Victor Hugo :

Je ne vis qu'elle était belle
Qu'en sortant des grands bois sourds,
— Soit, n'y pensons plus, dit-elle,
Et depuis j'y pense toujours.

Un excellent conseil, et qui, s'il était suivi, rendrait inutile, dans bien des cas, la loi du divorce :

«Entre mari et femme, en devrait toujours se faire un brin de cour.»

C'est le contraire qui se pratique d'ordinaire. Avant le mariage les fleurs à pleines brassées ; après, le bois sec.

On ne se met plus en peine d'un bien qu'on croit tenir, on ne pense pas que ce bien est une personne, c'est-à-dire un être libre, et que la liberté ne s'enchaîne ni par la force, ni par la loi, mais seule-

ment par l'amour; un mot qui demande ce qu'on pourrait exiger, un regard qui sollicite un pardon dont on n'a pas besoin, un geste qui n'est aperçu que par celui ou celle qui a intérêt à le saisir au passage, enfin un rien, ce rien qui est tout, et qui fait que l'homme et la femme se persuadent qu'ils attendent toujours, l'un de l'autre, quelque chose de nouveau et qui dépend de leur bon plaisir.

Nous avons loué, en commençant, l'auteur des *Pensées d'une reine* de ne pas professer un pessimisme systématique, à la mode de Hartmann et de Schopenhauer, où l'on trouve toujours, à notre avis, tout autre chose que de la sincérité. On a vu cependant, par les citations que nous avons déjà faites, que ces pensées ne sont pas non plus empreintes d'un optimisme béatement aveugle. Le ton général qui y domine est celui d'une mélancolie, résultant non d'une nature portée à la rêverie stérile, mais d'une observation exacte des choses de la vie, et tempérée par une résignation toute stoïcienne:

«Il faut être très pieux, ou très philosophe; il faut dire: Seigneur, que ta volonté soit faite! ou: Nature, j'admets tes lois, même lorsqu'elles m'écrasent.»

Les pensées sur le bonheur et sur le malheur seront donc exemptes d'illusions, comme de révoltes

ou de faiblesses. La vie est vue telle qu'elle est, et cependant acceptée.

«Le bonheur, quand il est devant nous paraît si grand, qu'il touche au ciel. Pour passer sous notre porte, il se rapetisse tant, que bien souvent nous ne l'apercevons plus.»

«L'espérance est une fatigue qui aboutit à une déception.»

«Le bonheur est comme l'écho : il vous répond, mais il ne vient pas.»

Comme c'est vrai, et comme c'est bien dit!
Et ces pensées sur le deuil :

«Le calme que vous avez acquis est-il une preuve de force gagnée ou de faiblesse croissante ?»

«Vous en voulez au temps qui vous éloigne d'une perte cruelle ; il vous enlève ce qui vous restait : le droit de pleurer.»

On rencontre des réflexions tout-à-fait analogues dans les *Horizons prochains* et les *Horizons célestes* de Madame de Gasparin, celle-ci par exemple :

«Une chose semble horrible dans les pensées de deuil : se dire qu'elles pourront prendre fin, et le bien-être les remplacer ; que nous pourrons nous passer de ce qui était notre vie, qu'une petite existence vulgaire, avec les repas à la même heure et quantité de menues jouissances, viendra combler le vide qu'avait fait à notre cœur la disparition d'un mort bien-aimé, que s'il revenait, on ne saurait où le mettre.»

«La souffrance est notre plus fidèle amie.

«Elle revient toujours. Souvent elle change de robe et même de figure, mais nous la reconnaissons aisément à son étreinte cordiale et intime.»

Cette pensée rappelle à notre souvenir la *nuit de décembre* d'Alfred de Musset:

«Qui donc es-tu, visiteur solitaire,
Hôte assidu de mes douleurs ?
Qu'as-tu donc fait pour me suivre sur terre ?
Qui donc es-tu, qui donc es-tu, mon frère,
Qui n'apparais qu'au jour des pleurs ?»

Cette autre pensée nous a laissé longtemps rêveur, après l'avoir lue :

«A minuit, ce sont les gens joyeux qui passent dans la rue ; à quatre heures du matin, ce sont les malheureux ; peut-être entre minuit et quatre heures, le bonheur a-t-il passé à tire-d'aile !»

Il y a dans cette pensée, comme une vue rapide et nette des inégalités et des misères sociales, à laquelle succède une vision confuse d'un bonheur qui, s'il existe quelque part, n'existe qu'à la condition d'être ignoré.

Mais nous ne voulons pas transcrire les *Pensées d'une reine* en entier, et enlever à ce livre sa fleur de naïveté et de pureté, en l'alourdissant par nos

commentaires. Chacun, en les lisant, fera comme nous ses réflexions, sans que nous venions y substituer les nôtres, chacun s'y retrouvera soi-même, dans ses tristesses et dans ses doutes, dans ses relèvements et ses résolutions viriles, et y rencontrera tout ce qui rattache à la vie, le culte de la pensée, l'amour de la nature et de l'art, l'obéissance au devoir.

Et chacun, après l'avoir bien des fois fermé, et rouvert bien des fois comme nous, gardera de celle qui a trouvé, dans son cœur autant que dans son esprit, tant de pensées lumineuses et fortes, l'image d'une femme très hardie, parce qu'elle se sent irréprochable, et d'une Reine qui n'a demandé à une place qui la met hors de pair, que le droit d'être plus clairvoyante et plus indulgente, plus sincère et plus près de la nature, que ne le sont les esclaves de la convention et de la mode.

POÉSIES

DE

JULIE HASDEU

JULIE HASDEU

Jeunes gens, l'étincelle est morte dans votre âme,
Et vous ne sentez plus dans vos cœurs nulle flamme
Jeunes, — que dis-je, hélas ! enfants, vous êtes vieux.
Car vous n'avez aucun feu sacré dans vos yeux,
Car un sang froid circule en vos veines glacées,
Car aucun sentiment n'anime vos pensées !

C'est en ces termes que Julie Hasdeu, quelques mois avant sa mort, reprochait aux jeunes gens, ses contemporains, leur dédain de la poésie et leur indifférence pour les choses de l'esprit. Le reproche est-il mérité? Sans doute, la jeune génération en Roumanie, celle qui a aujourd'hui de vingt à trente ans, n'est inférieure ni par l'intelligence, ni par l'activité à celle qui prépara l'indépendance de notre cher pays en restaurant sa langue, et en lui donnant pour la première fois une littérature nationale. Mais cette intelligence et cette activité, multipliés par une instruc-

tion supérieure à celle des générations précédentes, quel emploi nos jeunes gens en font-ils? Où sont à l'heure présents nos poètes, nos historiens, nos grands publicistes? Ils sont morts, ou ils approchent des limites de la vieillesse. Les luttes stériles de la politique attirent seules aujourd'hui le jeune homme à peine sorti de nos écoles de Bucarest et de Iassi, des lycées et des Facultés de Paris, des gymnases, des Universités de l'Allemagne. La politique des partis, dans un pays où les partis ont moins de raison d'être que dans tout autre, consume les forces vives de notre jeunesse dans une agitation aussi dépourvue d'utilité pratique que dénuée du sentiment de l'idéal.

Mais, en même temps, un singulier phénomène apparaît, qui est pour les amis de la littérature roumaine une consolation, et qui devrait être pour nos jeunes gens un stimulant et un exemple. Tandis que les hommes se taisent ou n'ont plus de voix que pour de vaines disputes, les femmes ont recueilli l'héritage de la poésie, qui, sans elles, fût tombé en déshérence.

Ces femmes, vous les avez nommées avant moi.

D'abord l'auguste et gracieuse écrivain qui porte, dans la république des lettres, le nom désormais européen de Carmen Sylva; puis ces deux jeunes muses, dont l'une brille aujourd'hui de tout l'éclat de

ses vingt ans, et dont l'autre est morte, avant d'avoir achevé sa dix-huitième année, M-lle Hélène Vacaresco et M-lle Julie Hasdeu.

* *
*

Ce n'est pas à Bucarest qu'il est besoin de retracer la vie de l'auteur des *Bourgeons d'avril;* nous l'avons presque tous connue, et ceux mêmes, parmi nous, qui ne l'avaient jamais vue, ont pleuré à ses obsèques. Ce que nous voudrions tenter est bien moins l'étude d'une vie, où il n'y a rien à raconter que des études et des rêves brisés par la mort, que l'étude d'une âme, d'une âme d'enfant, de femme et d'artiste, qui achève son épanouissement, interrompu ici-bas, dans l'immortalité.

Il ne faut être grand psychologue pour pénétrer dans les replis les plus intimes de cette âme, où tout fut à la fois clair et vibrant, comme si elle eût été faite du plus pur cristal. Dans son œuvre où elle se reflète, tout est vérité, chasteté, limpidité. Chez elle, point de détours, point de réticences; telle nous l'avons connue, telle nous la retrouvons dans ses vers, douce et fière, sincère avec elle-même comme avec les autres, avec son beau regard de printemps si tôt estompé par les brumes de l'automne.

Cette enfant fut une savante, mais cette savante

est restée une enfant, même en devenant femme. Rester enfant, conserver le don du simple en acquérant les dons de la critique, n'est-ce pas la marque du génie, et ce qui le distingue du talent fait d'artifice et sentant le métier? n'est-ce pas surtout le signe auquel on reconnaît le poète, et qui nous permet de ne pas le confondre avec le versificateur?

A l'âge où tant de femmes «enferment leurs âmes dans un nœud de rubans», cette jeune fille écrivait et parlait quatre langues, le roumain, le français, l'anglais et l'allemand, avec une égale pureté, savait le grec et le latin, tenait à la Sorbonne deux conférences, l'une sur la logique de l'hypothèse, l'autre sur le 2-e livre d'Hérodote, connaissait à fond le matérialisme scientifique, et disait des matérialistes «qu'ils avaient raison quant à la matière, mais seulement quant à la matière». Savait-elle, en parlant ainsi, qu'elle donnait la formule de l'esprit cartésien, et que toute la philosophie de Descartes, mécanisme et spiritualisme, tenait dans ces deux lignes? Toute cette science a quelque chose d'effrayant, n'est-il pas vrai, chez une jeune fille de dix-huit ans? Et voilà les femmes savantes de Molière singulièrement dépassées. Et cependant notre poète fut tout le contraire d'une pédante. Les livres, au milieu desquels elle vivait, et où elle s'était fait, pour ainsi dire, une atmosphère artificielle,

l'enveloppaient sans l'écraser. Elle les avait tous digérés, se les était assimilés, et n'en était pas alourdie, conservant, sous ce poids qui eût écrasé tant d'autres, toute sa spontanéité, toute sa naïveté, toute sa fraicheur. Sa science ne lui a pas coûté autre chose que la vie

* *
*

La savante et l'enfant se retrouvent également à toutes les pages. Tandis qu'on reste étonné de l'étendue et de la variété des lectures qu'atteste la seule inspection des épigraphes empruntés aux poètes anciens, modernes et contemporains, de tous les pays et de toutes les langues, on est heureux de retrouver la jeune fille dans le goût presque enfantin que notre poète avait pour les Contes de fées, goût qu'elle proclame bien haut avec une ingénuité charmante.

On me demande pourquoi j'aime,
Comme une enfant, les contes bleus.
Car je prends un plaisir extrême
A tous les récits fabuleux.

J'aime à croire aux lutins, aux fées,
Aux gentils nains jaunes et verts,
Et j'entends leurs voix étouffées
Qui me gazouillent des concerts . . .

Et mon esprit qui vagabonde
Emplit d'êtres frais et mutins
Tous les recoins cachés du monde:
Partout des fées et des lutins.

Et je le déclare sans honte
Cela m'amuse énormément
De broder là dedans un conte,
Un conte naïf et charmant.

Et cette enfant qui s'amuse énormément aux récits de *Peau-d'Ane* et du *Petit Poucet,* emprunte les épigraphes de ses poèmes à Homère et à Anacréon, à Tibulle et à Properce, à Shakespeare et à Longfellow, à Dante et à Pétrarque, à Schiller, Lenau, Tiedge, Henri Heine, à Bertrand de Born et à Mistral, à tous les poètes français, depuis Ronsard et Remi Bellau jusqu'à André Chénier, Béranger, Lamartine, Alfred de Vigny, Alfred de Musset, Victor Hugo, Sully-Prudhomme.

Julie Hasdeu vivait, avons-nous dit, dans l'atmosphère artificielle répandue autour d'elle par ses poètes favoris. Ayant peu de goût pour le temps présent, sa pensée habitait volontiers dans le passé; c'est ainsi qu'elle s'était créé un moyen-âge un peu factice, et beaucoup plus voisin de celui des romans de la Table-Ronde que du Moyen-Age de l'Histoire.

Elle eût voulu, comme elle le dit elle-même, dans

les *Souhaits d'une vilaine,* être châtelaine en quelque noble manoir, aimée d'un vaillant chevalier qui ne l'aurait quittée que pour aller défendre les grandes causes dans les grandes batailles.

Mon nom serait sa devise,
Ecrite sur l'étendard
Qui flotte au gré de la brise
Sur le sommet du rempart.

Et dans l'horrible bataille
Au plus dangereux moment,
Il serait, sous la mitraille,
Le seul cri de ralliement...

Si son chevalier était tombé dans la mêlée, la face tournée vers l'ennemi comme Roland à Roncevaux, elle eût voulu comme la belle Aude, ne pas lui survivre.

Dans l'antique cathédrale,
Tous deux nous reposerions.
Sculptés sur la même dalle
Avec un sphinx à nos fronts.

On retrouve la même inspiration ou les mêmes tendances dans les pièces intitulées *les Contes bleus* (dont nous avons déja cité quelques vers), *Encore les contes à une fée, La muse et le poète* . . . Elle se plaint, qu'au siècle où nous sommes, les enfants eux-mêmes n'ajoutent plus foi à ces belles chimères; elle dit à la fée qui hante ses rêveries:

Alors tu viendras, blanche et diaphane
Railler avec moi ce siècle profane,
Où même l'enfant n'ajoute plus foi
Au charmant pays où j'erre avec toi.

Oui, pleurons ensemble, ô ma pauvre Fée,
Car pour moi du moins ta voix étouffée
Gazouille des chants encore adorés.
Mène-moi bien vite aux pays dorés,
Aux pays d'azur, afin que j'oublie
Nos bébés savants et notre folie!

Le moyen-âge imaginé par Julie Hasdeu est exactement celui des *Odes et Ballades* de Victor Hugo, et des poètes allemands de l'époque romantique, de Ludwig Tieck, Novalis, La Motte-Fouqué, Arnim, Brentano, Uhland. On ne sera donc pas étonné de la pitié qu'elle éprouve pour la fin tragique de cet infortuné Louis de Bavière, qui faisait tout éveillé les mêmes rêves que notre poète. Hâtons-nous de dire qu'il y avait entre le roi Louis et Julie Hasdeu cette différence que le premier prenait ses rêves pour la réalité, tandis que la seconde savait fort bien qu'elle rêvait. Quoiqu'il en soit, voici ce qu'elle écrivait le 30 juin 1886: «Le pauvre roi de Bavière, le voilà mort. Il avait de la poésie dans l'âme, et c'est pour cela que notre siècle l'a déclaré fou. La poésie! comme la Vénus de Flaubert, un doigt sur la bouche, elle

a replié ses ailes et s'est précipitée dans le gouffre, avec son dernier représentant, ce revenant des vieilles ballades, qui glissait de nuit, par les clairs de lune, sur les eaux dormantes de ses lacs, aux sons des lointaines mélodies de Wagner, ou qui courait à bride abattue, traîné par quatre chevaux, costumé en chevalier du Moyen-Age, à travers les antiques forêts de la Bavière. Va, dors en paix, pauvre jeune prince! Peut-être dans le monde où tu es maintenant, as-tu trouvé l'idéal dont ton cœur fut tourmenté pendant ta vie!»

Mais l'imagination de Julie Hasdeu ne s'arrête pas au pied du noir donjon, dans le verger féodal où chantent le rossignol et le troubadour sous les froids rayons de la lune. Puisque le moyen-âge est mort depuis longtemps, elle s'acommoderait volontiers d'un passé plus récent, de celui des salons du siècle dernier, et elle se consolerait de ne pas être une châtelaine du XIII-e siècle, si seulement elle pouvait être une marquise du temps où Watteau, Boucher et Lancret peignaient la nature vue à travers les décors de l'Opéra.

Cette fantaisie lui a inspiré trois de ses pièces les plus jolies, l'*Eventail,* le *Miroir* et *Souvenir*. Le premier de ces poèmes est un pur chef-d'œuvre. Ecoutez d'abord cette description de l'éventail lui-même :

C'est un mignon jouet du siècle des marquises,
Son brin d'ivoire est d'or et d'agathe incrusté.
Et sa feuille de gaze, aux peintures exquises,
Sur un beau sein d'albâtre a souvent palpité.

Boucher, peintre mignard de ces grâces légères,
Sur l'azur diaphane, a peint l'amour vainqueur,
Qui badine et folâtre autour de deux bergères,
Essayant, mais en vain, de leur percer le cœur.

L'enfant a son carquois et ses flèches cruelles.
Il rit, il sait que nul ne peut le désarmer,
Il offre ses cheveux aux caresses des belles,
Enchanté de se voir redouter, mais aimer.

Les bergères ont leurs toilettes des dimanches,
Les grands paniers bouffants gentiment retroussés,
L'étroit fichu jeté sur les épaules blanches,
Et les jupons de moire aux élégants plissés.

Et cette évocation des dames et des galanteries du vieux temps :

Le bruit des violons troublait ce doux silence.
Sur un air de Rameau que l'orchestre jouait,
Marquises et marquis saluaient en cadence,
Et la main dans la main dansaient le menuet.

L'Eventail oublié roulait sur la causeuse.
La marquise rentrait en carosse au logis.
Le lendemain matin, la charmante oublieuse
Le recevait des mains de l'amoureux marquis.

La belle minaudait, se mirait dans sa glace,
Et froissait l'éventail entre ses doigts nerveux.
Dieu ! qu'elle était jolie et qu'elle avait de grâce !
Et puis tout s'achevait par de tendres aveux.

Puis venaient les serments, les longues causeries,
Et les baisers furtifs, les joyeux rendez-vous.
L'éventail voyait tout : amours et bouderies,
Et, souvent, il devait cingler des doigts jaloux.

Aujourd'hui, si nous en croyons M-lle Hasdeu, tout est mort, les vaillantes amours des siècles chevaleresques, les gracieuses amourettes du siècle des paniers, de la poudre et des mouches. Notre époque est prosaïque, bourgeoise et plate.

Je vous ai dit, en commençant, de quel compliment elle saluait les jeunes gens, ses contemporains ; elle est encore moins satisfaite des femmes ! Ecoutez ce réquisitoire d'une âme naïve et un peu farouche contre la coquetterie banale et les mensonges du cœur :

LA FEMME

O cœur de femme ! énigme insondable et profonde !
Pétri de feu divin, mêlé de fange immonde,
Protée inexplicable et qu'on ne peut saisir,
Cœur vide, indifférent, ou gouffre de désir !
Femme, sous ta beauté, sous ton charmant sourire,
Que voiles-tu, dis-moi ? la honte ou le martyre ?

Derrière tes yeux clairs au regard enivré,
Puis-je lire, et savoir s'ils ont jamais pleuré ?
Ah ! tes yeux sont pervers, ton sourire est perfide ;
Sous le fard éclatant, tu dérobes ta ride,
Sous de savants chiffons, tu caches sans remords
Les défauts — et jusqu'aux agréments de ton corps !
Tout, tout est faux chez toi, faux clinquant et dorure :
Ta parole, ton air, et jusqu'à ta figure !
Ce qui n'est pas mensonge est par toi détesté :
Le mensonge voilà ta seule vérité !
Pour toi, tout est dehors, parade, afféterie ;
Ton savoir même, hélas ! n'est que coquetterie ;
Si ton esprit s'instruit, c'est pour pouvoir trôner ;
Il pose, il se pavane, il veut nous étonner
Et plaire !
Ah ! c'est surtout là ta vaine folie.
Plaire ! pour ce désir tu donnerais ta vie,
Tu donnerais tes biens, tes enfants, ton honneur :
Tout pour ce ridicule, misérable bonheur !
Oui, la coquetterie est tout ton caractère,
Elle est innée en toi : en vous — matrone austère,
En vous — fille du peuple au front plein de rougeur,
En vous, courtisane au regard sans pudeur.
Vous vivez pour cela, de cela, pauvres femmes,
Dans un nœud de rubans vous enfermez vos âmes !

On a peine à croire que ces vers amers et cruels aient été conçus par un poète de dix-sept ans ; mais on comprend fort bien qu'un poète féminin, seul ait pu les écrire. En effet, il n'y a qu'une femme qui

puisse reprocher à une autre femme le désir de plaire. La coquetterie d'une femme inspirera à un homme de la jalousie, si les manèges de la coquette s'adressent à un autre qu'à lui ; mais jamais l'homme ne médira de la coquetterie en elle-même, car le jour où la femme n'aurait plus ce désir de plaire, dont M-lle Hasdeu lui fait un crime, l'homme serait vraiment malheureux... Tout poète masculin qui commence son poème par maudire la coquette ou même l'infidèle, le finit en lui déclarant qu'il l'adore. Il s'écrie douloureusement comme un de ces poètes latins, que connaissait si bien M-lle Hasdeu :

Odi et amo, quare id faciam fortasse requiris :
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

«Je hais et j'aime : tu demanderas peut-être comment cela se fait : je n'en sais rien, mais je le sens et je souffre.»

Ou comme Alceste à Célimène :

Oui, je veux bien, perfide, oublier vos forfaits.
J'en saurai, dans mon âme, excuser tous les traits.
Et me les couvrirai du nom d'une faiblesse,
Où le vice du temps porte votre jeunesse.

Alceste les voit et les déteste, ces vices du temps, presque autant que M-lle Hasdeu ; mais il aime Célimène, malgré ses vices, parce qu'il est homme,

et M-lle Hasdeu traite Célimène en coupable indigne de pitié, parce qu'elle est femme. Et il en a toujours été ainsi depuis le temps des poètes sanscrits et hébreux, et il en sera toujours ainsi tant que les hommes seront flattés dans leur amour ou dans leur amour-propre par ce désir de plaire, qui est inné chez les femmes, et tant qu'une femme, particulièrement douée pour plaire aux hommes, paraîtra aux autres femmes une rivale, et sera bien près de leur paraître une ennemie.

Julie Hasdeu regrettait le passé, et n'avait pour le présent qu'un dédain assez voisin du dégoût. Nous aurons l'occasion de revenir, en terminant cette étude, sur ce mépris des choses réelles, des êtres et des objets de la vie de chaque jour, qui ne s'explique que trop facilement par le pressentiment que cette étrange jeune fille avait eu dès son enfance de sa mort prématurée. Ce qui nous étonne un peu plus, c'est que nous avons cherché en vain dans tout ce volume une aspiration vers l'avenir, un pressentiment d'une source nouvelle de poésie, qui pourrait jaillir de la science elle-même, d'un état social meilleur que l'état critique et véritablement anarchique dans lequel nous nous agitons. Cela est d'autant plus remarquable que le milieu où vivait M-lle Hasdeu aurait paru devoir développer en elle ces tendances, et que ses

admirations les plus vives sont pour ceux des poètes contemporains, chez lesquels cette foi dans l'avenir, cette espérance des jours meilleurs, cette affirmation de la vérité et de la justice, conçues comme devant être les deux muses des sociétés encore à naître, sont pour la première fois formulées : Sully Prudhomme et Victor Hugo. L'admiration que M-lle Hasdeu avait vouée à Victor Hugo était une sorte de culte. La lettre où elle raconte comment elle a appris la mort du poète de la *Légende des siècles* est un chef-d'œuvre d'éloquence naïve ; malheureusement elle est trop longue pour que nous puissions la citer, car nous en viendrions à lire ici le volume tout entier. Deux jours avant celui où Victor Hugo mourut, elle avait écrit des strophes où elle représentait la mort hésitant «devant cette couche sacrée». Ces strophes finissaient ainsi :

Car j'ai vraiment pitié de cette pauvre France,
Elle a bien des douleurs déjà. Et ce serait
Affreux de lui causer encore cette souffrance,
De la priver de toi. La mort en pleurerait.

M-lle Hasdeu aimait beaucoup la France. Son père lui même, dans l'avant-propos qu'il a écrit pour les *Bourgeons d'Avril* nous apprend qu'elle était «tellement Française par la tournure de son esprit et le

tempérament de son cœur que, longtemps avant son départ pour Paris, avant même d'avoir pu prévoir que c'est là qu'elle ferait ses études, dès l'âge de huit ans, en plein Bucarest, elle rêvait, elle pensait, elle écrivait en français.» Plus tard il semble que la France du midi, avec ses paysages aux arrêtes vives et aux couleurs nettement tranchées, l'ait particulièrement attirée. Elle avait commencé un drame en vers sur les *Camisards*, les héroïques révoltés des Cevennes. Elle cite volontiers Mistral, le poète de *Mireïo*.

Dans sa pièce intitulée *Avertissement*, elle s'adresse à quelque sœur de Mireille, comme si elle était elle-même née sur la lisière de la Crau ou sur les rives des eaux dormantes de la Camargue. Aux arènes d'Arles, la mort d'un taureau lui inspire des vers d'une allure superbe, auxquels elle donne pour épigraphe ce mot de Napoléon Ier : «Il faut vouloir vivre et savoir mourir», et qui rappellent par la fermeté de l'accent et le stoïcisme un peu farouche de la concision, *La mort du loup*, ce chef-d'œuvre d'Alfred de Vigny.

Son imagination aime donc à errer aux pays lointains où la portent ses pas, tantôt à Arles où les femmes sont brunes, tantôt aux bords du lac Léman, où les flots sont bleus, où les glaciers sont roses au soleil

couchant. Mais son cœur la ramène sans cesse vers la Roumanie, vers cette Roumanie «qu'elle aimait du seul amour dont elle pouvait aimer : amour grand et pur, amour qui transpire et même déborde dans presque tout ce qu'elle écrit». Ainsi que le fait remarquer M. Hasdeu, dans son avant-propos, cette jeune fille, Moldave par son père, Transylvaine par sa mère, et Valaque par le lieu de sa naissance, reflétait en elle la Dacie Trajane tout entière.

Tantôt, dans ses vers écrits dans une langue étrangère, elle reproduit les accents tendres et mélancoliques de la *Doina* nationale. Tantôt elle emprunte aux contes populaires de notre pays le refrain *Înșiră-te mărgărite*, pour en faire le motif principal d'une chanson française, où elle dit les tristesses et les regrets de l'exilée, de la Roumaine prisonnière sous un autre ciel. Ou bien encore elle invite sa Muse à couronner de roses ses cheveux bruns, pour chanter avec elle la terre qu'arrose le Danube bleu, le fleuve-roi, le fleuve immense, le pays des fières montagnes et des blondes campagnes, des claires fontaines et des fraîches vallées : la Roumanie !

Par delà nos origines latines, elle remonte jusqu'aux temps lointains de nos origines Daces, et c'est d'une voix presque virile, qu'elle évoque la mâle fierté des aïeux :

Laisse le vent courber tes seigles,
Mais toi, Dace, relève ton front.

Mais surtout elle trouve des accents d'une poésie vraiment suave et pénétrante, quand elle laisse sa pensée s'égarer vers les lieux chéris où s'écoula son enfance, du côté de la vieille église de Mihaï-Voda, au milieu des tombes du vieux cimetière.

Le couvent, dont j'aimais la ruine croulante,
Paraissait agrandi dans la nuit transparente,
Et les beaux levriers dormant, couchés en rond,
Sur le pavé, formaient comme des taches noires ;
Et le vent qui soufflait me contait des histoires,
Tandis qu'il soulevait mes cheveux sur mon front.
Ce vent subtil et frais, en agitant les arbres,
Jetait des pans ombrés sur les croix et les marbres
Dans le vieux cimetière où je jouais jadis.
Même dans les tombeaux, sous les graves yeuses.
Il consolait les morts et leurs âmes pieuses,
Tant il était léger, ce vent du Paradis.

Nous voudrions pouvoir lire ici toute la pièce dédiée «à Florica» et dont nous détachons au hasard quelques strophes :

Je l'aime bien, ce pauvre cimetière,
Qui fut témoin de nos ébats mutins.
Te souviens-tu de ces temps si lointains
Où nous faisions l'école buissonnière !

Nous aimions nous asseoir sur une pierre
Pour nous conter nos secrets enfantins :
Il nous plaisait, le triste cimetière.
Je vois encore la tombe abandonnée,
Le marbre, où nous cherchions à déchiffrer
Un nom perdu, qu'on a dû bien pleurer
Jadis, un nom de femme moissonnée
Comme une fleur, par la mort obstinée
Qui rit des maux qu'elle fait endurer...
Je la revois, la tombe abandonnée.

Il s'est enfui, comme un rêve ephémère
Notre bonheur, dans le passé lointain.
Qui peut savoir quand l'arrêt du destin
Réunira, dans notre vieux cimetière,
Nos cœurs longtemps séparés sur la terre,
Quand reluira pour nous, l'heureux matin
Qui s'est enfui comme un rêve éphémère.

Ce goût de la mort et des choses de la mort était inné chez cette jeune fille, très-saine, et même très robuste en apparence, jusqu'à l'année fatale où elle mourut. On sait qu'elle cachait ses manuscrits avec un soin jaloux, et sur l'un d'eux elle avait écrit : «Qui vous dévoilera devant leurs yeux ? La mort ! — 1886». Elle avait dix-sept ans, quand elle écrivait cela. Cependant, dans le cours de l'année précédente, 1885, l'image de la mort lui était apparue moins fré-

quemment, cachée à ses yeux par une autre image plus gracieuse, mais moins forte, celle de l'amour.

On suit avec un intérêt d'abord plein de charme et de douceur, puis inquiet, et enfin de plus en plus douloureux, le développement, l'évolution et les transformations du sentiment de l'amour dans cette âme enfantine et savante. Pour cela, il est nécessaire de relire les différentes pièces dont se composent les *Bourgeons d'avril*, dans l'ordre chronologique où elles ont été écrites. C'est ce que nous avons fait pour interroger cette âme, avec une curiosité mêlée de respect et de piété.

En 1885. — Julie Hasdeu est alors dans sa seizième année — l'amour lui apparait avec les couleurs riantes, les grâces légères de cet âge qui fut celui de la Juliette de Shakespeare. Elle chante l'éternel duo du *Valentin* et de la *Valentine*:

C'est du bon saint Valentin,
Aujourd'hui la fête aimée,
Le premier j'arrive enfin,
Sous ta fenêtre fermée...

Bonjour, mon beau Valentin,
La cloche sonne matine,
Vous réveillez bien matin
Votre alerte Valentine.

Ou bien encore le duo non moins vieux, et toujours jeune du grand *cousin* et de la petite *cousine*.

Cousine, cousine, cousine,
Laissez votre joli jardin,
Venez dans la forêt voisine.
—Allez y seul, mon beau cousin.

Ah! ma cousine, Ah! ma cousine,
Vous resterez seule au jardin!
J'irai dans la forête voisine.
—J'y vais avec vous, mon cousin.

Même note dans la sérénade:

Tout dans la nature,
La nuit et le jour,
Gazouille et murmure
Et chante: l'Amour!

L'amour est le seul bien réel sur cette terre, et le vrai chemin pour aller au ciel:

Un amour paisible
Dans un cœur sensible,
Un bonheur sans bruit,
C'est là qu'est la joie
Que Dieu nous envoie,
C'est le bien réel.
Aimons donc quand même,
Car c'est quand on aime,
Qu'on gagne le ciel!

Jésus lui-même l'a dit à Madeleine :

Il suffit, pour que je pardonne
Ce que les hommes ont blâmé,
Ainsi mon père me l'ordonne,
Que l'on ait une fois aimé.

Les petits poèmes qui appartiennent à cette heureuse année respirent une franche gaieté et la joie de vivre, par exemple ceux qui ont pour titre *Lisette*, *Certain âge*, *Je n'ose*. Si un peu de tristesse apparait dans les trois strophes intitulées *Pourquoi*, on sent que ce sont des larmes qui brillent à travers un sourire et qui seront bientôt séchées.

Le Nocturne, qui commence et finit par ces deux vers :

Etes-vous donc endormie
Quand la lune brille au ciel ?

est une délicieuse sérénade d'amour, dont la strophe dominante est celle-ci :

Puisque vous êtes si belle,
Puisque vos yeux sont si beaux,
Ne soyez pas plus cruelle,
Que les amoureux oiseaux.

C'est bien à cette partie de l'œuvre de Julie

Hasdeu que s'applique le titre de son livre: *Bourgeons d'Avril.*

Quand on arrive aux vers écrits en 1886, il semble qu'on passe brusquement d'une matinée de printemps au midi d'un jour d'été.

Cette année marque le complet épanouissement de notre poète, et pour ainsi dire, son maximum de production littéraire. *Etre oiseau, la Beauté, à Hébé, Dans le sentier noir*, pièces écrites de Janvier à Mai, servent pour ainsi dire de transition entre la première manière de Julie Hasdeu et la seconde. Cette seconde manière nous apparait dans toute son originalité et toute sa vigueur, dans les poèmes composés du mois du Juin au mois d'Août qui ont pour titres *Orto sole, Fin d'été, A une jeune fille, Le saule, Rêverie.* Déjà la pensée de la mort revient se mêler aux rêves d'amour et de bonheur.

A notre bonheur comme à notre amour,
Se mêle toujours l'arrière-pensée,
Que tout cela ne peut durer qu'un jour;
La mort brisant tout de sa main glacée.

Et voilà pourquoi, nous ne goûtons pas
De parfait plaisir, de parfaite ivresse;
Nous savons qu'il doit finir ici-bas,
Quelque franc, et doux, et pur, qu'il paraisse.

La même conception de la fragilité de nos amours a inspiré à une autre poète, française par son origine et par le lieu de sa naissance, allemande par son mariage et par son éducation philosophique, un de ses poèmes les plus achevés. Cette fin qui désespérait M-lle Julie Hasdeu, M-me Ackermann la regarde en face et en prend son parti. Ecoutez les paroles que l'auteur des *Poèmes philosophiques* place dans la bouche d'un amant :

Au courant de l'amour lorsque je m'abandonne,
Dans le torrent divin quand je plonge enivré,
Et presse éperdument sur mon sein qui frissone
Un être idolâtré,

Je sais que je n'étreins qu'une forme fragile,
Qu'elle peut à l'instant se glacer sous ma main,
Que ce cœur tout à moi, fait de flamme et d'argile
Sera cendre demain ;

Qu'il n'en sortira rien, rien, pas une étincelle
Qui s'élance et remonte à son foyer lointain.
Un peu de terre en hâte, une pierre qu'on scelle
Et tout est bien éteint.

Et l'on viendrait serein, à cette heure dernière
Quand des restes humains le souffle a déserté,
Devant ces froids débris, devant cette poussière
Parler d'éternité !

L'éternité ! Quelle est cette étrange menace ?
A l'amant qui gémit, sous son deuil écrasé,
Pourquoi jeter ce mot qui terrifie et glace
Un cœur déjà brisé.

Quoi ! le ciel, en dépit de la fosse profonde,
Sourirait à l'objet de mon amour jaloux ?
C'est assez d'un tombeau, je ne veux pas d'un monde
Se dressant entre nous.

En lisant ces vers et en les comparant à ceux de notre poète, il ne faut pas oublier que M-me Ackermann avait connu l'amour dans le mariage : elle avait été aimée. Julie Hasdeu était encore à ce moment si fortement indiqué par St. Augustin, quand il écrivait dans ses *Confessions :* «Je n'aimais pas encore, j'aimais à aimer, et je cherchais qui j'aimerais.» Contre la pensée de l'anéantissement, M-lle Hasdeu n'avait rien pour se fortifier, pas même un souvenir.

Dans les vers qu'elle adresse à une *Jeune fille* (Paris, Juin 1886), elle nous révèle, en l'attribuant à une autre, l'état de son âme déjà fort troublée.

Tu sembles toujours calme, et presque indifférente,
Pourtant j'ai lu dans ton âme chaude et vibrante ;
Dans ton regard un feu luit, étrange et sacré,
Car ton cœur a souffert, et tes yeux ont pleuré.
Parfois, j'y vois passer une humide étincelle,
Et la douleur que tu veux cacher se décèle.

De retour à Bucarest, au mois d'Avril de la même année, elle revoit son vieux cimetière, et elle se sent en harmonie avec le *Saule* géant, et plus que centenaire, qui chante sur les tombes:

Ah! j'aime la tristesse et la mélancolie,
Je l'écoute attentive, et souvent recueillie.
Et par les soirs calmants et tièdes de l'été,
J'admire ta sévère et douce majesté.
O vent! souffle toujours dans les branches soyeuses
Du saule qui gémit sur les tombes pieuses;
Répète-moi souvent ton chant qui fait songer,
Et souviens-toi des morts, vent rapide et léger.

C'est encore à Bucarest, et dans ce même été qu'elle écrit cette *Rêverie*, qui porte pour épigraphe un vers de Victor Hugo: «Nature au front serein, comme vous oubliez!»

Hélas, nous voyons les feuilles mourir,
Quand viennent la brume et la pâle automne.
Elles renaîtront, tout va refleurir,
Le printemps revient avec sa couronne.
Nous seuls périssons et nous sommes vieux,
Et jaloux de ta jeunesse éternelle,
Nature sereine au front radieux,
Nature toujours calme et solennelle!

C'est sans doute à l'hiver de 86—87 qu'appartient la pièce intitulée le *Chevalier et la mort*, fan-

taisie tendre et funèbre, où éclatent parfois des vers d'une superbe allure. Le comte Eudes est le plus vaillant chevalier de son temps, il a rempli le monde du bruit de ses exploits, mais il n'a jamais aimé. Il chevauche dans la nuit sombre et s'endort sur son destrier; tout à coup le cheval se cabre, le chevalier s'éveille et se trouve face à face avec un spectre qu'il se prépare à combattre. Le spectre lui apprend qu'il est la mort, et qu'il l'aurait peut-être épargné, s'il avait jamais aimé ; par une ironie cruelle, la mort lui montre une beauté qui lui avait été destinée s'il n'avait pas été insensible à l'amour: c'est ainsi que Méphistophélès évoque aux yeux du docteur Faust l'image de Marguerite.

Blanche, elle a la candeur des anges radieux,
Une douceur exquise éclate dans ses yeux,
Et son corps gracieux et délicat s'élance,
Svelte et pur comme un lys que la brise balance.
Le comte Eudes examine avec attention,
Il contemple ravi la douce vision,
Il l'admire, il s'émeut, et des larmes amères
Pour la première fois brillent sur ses paupières.
Vers elle, il tend ses bras, et tombant à genoux,
Il lui parle, et sa voix prend un ton triste et doux:
«Tu m'étais destinée, hélas! beauté céleste,
Et puisque je te perds, — que m'importe le reste!»
Mais elle disparaît bientôt à son regard.

Le comte vers la mort se tourne alors hagard :
«O mort ! saisis ta proie, allons, prends ta victime !
N'avoir personne aimé c'est le comble du crime !»
Ayant brisé sa lance et son haubert d'airain,
La mort au chevalier tendit alors la main,
Il la suivit au fond des profondeurs funèbres.
Le cheval hennissant resta dans les ténèbres.

Il ne semble pas que Julie Hasdeu ait été, jusqu'à la fin de sa trop courte vie, aussi insensible que le comte Eudes. Avant de clore ses yeux pour jamais, une image lui était certainement apparue ailleurs que dans un rêve.

C'est vers le printemps ou l'été de 1887, que notre poète sentit son cœur se troubler et se prendre. Mais l'amour qu'elle avait redouté ne fut pas clément pour elle. C'est aussi à partir de ce moment que sa mélancolie se change en tristesse, et sa rêverie en désespoir. Pendant cette année de crise, sa lyre reste muette jusqu'à l'automne ; puis, quand viennent les brumes d'octobre, elle recommence ses chants, qui n'expriment plus que sa lassitude de vivre. Elle écrit alors *Printemps et Automne, la Chimère, la Feuille.*

Pauvre feuille perdue ! Ah ! ton sort nous retrace
Notre propre destin, notre propre disgrâce :
Nous naissons, sans savoir où Dieu nous jettera.

Que sommes-nous. — Secret. Où courons-nous? Mystère.
Que deviendrons-nous en quittant cette terre?
Oh! nul jamais ne le saura.

Et que devient la feuille aux vents abandonnée?
A-t-elle comme nous, hélas! sa destinée?
Rien ne se perd, et rien ne meurt dans l'univers,
Nos âmes vont aux cieux, vivent dans les planètes;
Nos corps ne meurent pas, puisque de nos squelettes
Dieu fait les fleurs et les près verts.

Elle adresse à sa Muse un adieu prématuré, qui semble un prélude de ses adieux à la vie:

Lasse et pâle je sens ma jeunesse volage,
S'éloigner à grands pas, et, sans la retenir,
Je la laisse passer, n'ayant plus le courage,
Ni de la rappeler, ni de m'en souvenir.

Va donc ailleurs chercher une âme encore vibrante,
O muse que j'aimais et qui m'aimait jadis!
Pour ranimer l'éclat de ta flamme mourante
Comme à moi, chante-lui tes chants du paradis!

Ne me réveille plus par ton charme magique,
Laisse-moi mon sommeil troublé par tes baisers.
Je veux me replonger dans ma nuit léthargique,
Je veux laisser dormir mes pauvres sens lassés.

Jusqu'à ce que peut-être, un jour de délivrance,
Dieu prenant en pitié mon long affaissement
Et m'appelant, fera renaître l'espérance
Dans mon âme engourdie, et morne de tourment.

Oh! quand sa voix puissante aura parmi l'espace,
Crié mon nom avec un amour paternel,
Alors je cesserai sans doute d'être lasse
Et je m'éveillerai pour regarder le ciel!

Ses derniers chants sont datés de Paris et appartiennent au printemps de 1888. Elle écrit alors: *Sous les arceaux, la Mort, la Solitude.* Dans la première de ces pièces, qui porte pour épigraphe un vers de M. Sully Prudhomme: «On rêve à l'amour comme on rêve à la mort», Julie Hasdeu a la vision de deux amoureux qui marchent, les mains entrelacées et se parlant à voix basse, sous les arceaux d'un cloître en ruines:

Abrités par les murs bénis,
Où les moineaux avaient leurs nids,
Où se cachait mainte hirondelle,
Ces jeunes et joyeux amants
Se juraient, par mille serments
Un amour loyal et fidèle.

C'était par un beau jour de mai.
L'air était tiède, et parfumé
D'odeur d'aubépines, et de roses;
Et le soleil, de rayons d'or
Baignait le mystique décor,
Comme dans une apothéose...

Et les vieux tombeaux indulgents
Semblaient fêter les jeunes gens
Tandis que tout le monastère
S'animait soudain sous leurs pas,
Accompagnant leur voix tout bas
A la sourdine, avec mystère.

Comme si le divin amour
En traversant ce froid séjour
L'eût réchauffé de son coup d'aile,
Pour que le passé, triste et vieux,
Saluât le plus gai des dieux,
Dont la jeunesse est éternelle!

Dans la pièce intitulée *la Mort*, elle répète la profession de foi philosophique que nous avons déjà rencontrée dans *la Feuille :*

Je ne hais point la vie, et ne crains pas la mort.
Car la mort est féconde et source de lumière,
Ce n'est pas d'un sommeil éternel que s'endort
Le mourant qui s'affaisse en fermant sa paupière.

Mais l'âme prend sa course et dans un autre monde
Va dans de nouveaux corps tour à tour aborder,
Comme une coupe-fée où l'on boit à la ronde,
Dont chacun a sa part, sans jamais la vider.

La foi dans l'immortalité éclate en strophes où respire l'âme de Platon, dans les vers qui ont pour

titre *Solitude* et qui ont été écrits cinq mois avant la mort du poète :

Viens, mon âme, allons bien loin ;
Allons dans l'invisible espace,
Par où nul souffle humain ne passe
Où n'atteint pas humain besoin :
Allons-nous-en, mon âme, loin,
Et du monde, perdons la trace !

O mon âme, esprit noble et pur,
Dégage-toi de la matière,
Romps tes liens honteux, et fière,
Quitte le corps, séjour obscur,
Et vient dans l'éther, esprit pur,
Pour nous y baigner de lumière !

O viens ! ainsi nous jouirons
Du bonheur dans sa plénitude ;
Si la route nous semble rude,
A la fin nous arriverons ;
Et puis, là-haut, nous goûterons
Le silence et la solitude.

Hélas ! ineffable tourment !
Ame qui te sais immortelle,
Tu voudrais bien ouvrir ton aile,
Et t'élancer au firmament,
Mais tu ne peux — cruel tourment !
Te délivrer du corps rebelle !

En vain tu prends un fol essor,
Afin de rêver solitaire,
De rêver au problème austère
Comme un avare à son trésor ;
Le corps t'arrête en ton essor,
Et malgré toi t'attire à terre.

Mais patience ! il vient un jour,
Où l'âme n'est plus prisonnière,
Où, brisant ses entraves et fière.
Elle s'élance avec amour
Vers son aérien séjour.
Pour s'y noyer dans la lumière !

O mon âme ! ayons bon espoir :
Dieu sans doute a marqué notre heure ;
Jamais l'éternité ne leurre ;
Un beau jour amène un beau soir ;
O mon âme ! ayons bon espoir,
Car si tout passe, Dieu demeure.

Peu de jours après avoir écrit ces vers, Julie Hasdeu quittait la France pour rentrer à Bucarest, où elle devait mourir d'un mal étrange qui s'ignore d'abord soi-même, qui reste jusqu'à la fin ignoré des autres, et pour lequel la science n'a pas encore trouvé de remède, le mal de la pensée. Après l'épreuve douloureuse du rêve interrompu par le désespoir, Julie Hasdeu s'était repliée sur elle-même :

«La vie, écrivait-elle alors, est une rivière qu'on traverse à la nage; ceux qui arrivent le plus tôt à l'autre bord sont les plus heureux.» La vie l'avait trompée, elle ne pouvait respirer que du côté du ciel, et elle eût pu dire alors comme Valentine de Milan, veuve de son premier, de son unique amour: «Rien ne m'est plus, plus ne m'est rien.»

En huit années, depuis l'âge de dix ans où elle écrivait déjà en roumain et en français des contes et des vers, jusqu'à l'âge de dix-huit ans, où elle est morte, Julie Hasdeu avait vécu un siècle par le cerveau, et c'est bien à propos d'elle que l'on peut répéter un mot dont on a quelquefois abusé, pour des objets moins dignes «que la lame avait usé le fourreau». Un des initiateurs des sciences historiques dans la première moitié de ce siècle, Augustin Thierry, que ses laborieuses veillées avaient privé de la vue, écrivait quand il fut devenu vieux et aveugle: «Si comme je me plais à le croire, l'intérêt de la science est compté au nombres des grands intérêts nationaux, j'ai donné à mon pays tout ce que lui donne le soldat mutilé sur le champ de bataille.» Julie Hasdeu a sacrifié à la science, plus que ses yeux, sa vie elle-même, et a donné a son pays tout ce que lui donne le jeune soldat frappé à mort dans la mêlée.

En présence de ce sacrifice, nous pouvons ré-

péter en 1889 à la Jeunesse roumaine, ce qu'Augustin Thierry disait à la jeunesse française en 1840.

«Quelle que soit la destinée de ces travaux, cet exemple, je l'espère, ne sera pas perdu. Je voudrais qu'il servît à combattre l'espèce d'affaissement moral, qui est la maladie de la génération nouvelle; qu'il pût ramener dans le droit chemin de la vie quelqu'une de ces âmes énervées qui se plaignent de manquer de foi, qui ne savent où se prendre et vont, cherchant partout, sans le rencontrer nulle part, un objet de culte et de dévouement. Pourquoi se dire avec tant d'amertume que dans le monde, constitué comme il est, il n'y a pas d'air pour toutes les poitrines, pas d'emploi pour toutes les intelligences? L'étude sérieuse et calme n'est-elle pas là? et n'y-a-t-il pas en elle un refuge, une espérance, une carrière à la portée de chacun de nous? Avec elle on traverse les mauvais jours sans en sentir le poids, on se fait à soi-même sa destinée; on use noblement sa vie.»

C'est qu'en effet il n'importe guère que cette vie soit longue ou courte, mais il importe beaucoup qu'elle soit remplie. Tel meurt presque centenaire qui n'a point vécu, s'il a perdu ses jours dans l'oisiveté ou dans les agitations stériles, plus vides en-

core que l'oisiveté, qui a au moins cet avantage de nous laisser face à face avec nous-mêmes. Tel autre meurt avant vingt ans, tué d'une balle au front dans les combats de la liberté et de la patrie, ou brisé par l'amour, ou vaincu par sa propre pensée, qui a vécu une éternité dans une minute. Chacun de nous est un sculpteur qui a mission de ciseler sa statue pour son tombeau. Que cette statue soit celle d'un homme, d'un adolescent ou d'un vieillard, cela seul ne nous regarde point, c'est l'affaire d'un autre ; ce qui dépend de nous, c'est que cette statue soit belle, faite vraiment de main de maître, et digne d'attirer les regards, comme celle du doux poète pour qui la Roumanie aura toujours des fleurs et des larmes !

LES
ISRAÉLITES
EN ROUMANIE

Il n'est pas de question qui ait été plus souvent traitée que la question des Israélites en Roumanie.

On composerait une bibliothèque avec les volumes, les brochures, les mémoires qu'on a écrit sur ce sujet depuis dix ans.

Pourquoi revenir, après tant d'autres, sur une question qui a déjà fatigué l'attention de l'Europe occidentale ?

Pourquoi une brochure après tant de brochures ? Ne devons-nous pas craindre que tout ait été dit, et que la matière ne soit épuisée ?

Il nous a paru, au contraire, que le grand nombre des écrits publiés sur ce sujet n'avait pas détruit les causes d'erreur, et laissait encore obscur un problème qui ne présente aujourd'hui tant de difficultés, que parce que nos adversaires n'ont rien négligé pour les amonceler autour de lui.

Il nous a paru que l'opinion publique en Europe, un instant ameutée contre la Roumanie, commençait à rompre cette trame d'erreurs habilement

ourdies, dans laquelle on l'avait si savamment enveloppée.

L'auteur de ce travail a cru que le moment était opportun, qu'il fallait profiter de ce revirement d'opinion, qu'il était enfin possible de faire pénétrer le jour dans ce labyrinthe d'erreurs et de préjugés, où les adversaires de la nationalité roumaine se sont efforcés si longtemps de faire la nuit.

Ayant eu l'honneur de représenter autrefois le Gouvernement roumain à Paris, ayant toujours gardé avec la société française, depuis cette époque, des relations dont il s'honore, il croit connaître l'état de l'opinion en France ; il pense que cette opinion est favorable à la Roumanie, et que la France ne demande qu'à être éclairée et à voir disparaître jusqu'aux dernières traces de récents malentendus.

I.

Le traité de Berlin restera dans l'histoire comme l'acte diplomatique peut-être le plus important du dix-neuvième siècle, non pas tant par ce qu'il a établi, que par ce qu'il a indiqué et sous-entendu. Il a quelquefois prescrit, le plus souvent ébauché seulement, la solution de cette foule de question dont l'ensemble est connu sous le nom de Question d'Orient ; il a créé des Etats, délimité de nouvelles provinces, découpé des territoires, réparti les populations entre souverains, assigné leur tâche à chacune des grandes puissances intéressées, bouleversé la carte de l'empire ottoman, tranché souverainement les questions de race et de nationalité, enflammé les espérances des uns, réduit les aspirations des autres, fermé définitivement certaines questions, en a laissé d'autres pendantes et en a ouvert de nouvelles.

Si le traité de Berlin avait borné son œuvre au règlement de questions territoriales et administratives, il ne se distinguerait pas sensiblement des actes in-

ternationaux qui l'ont précédé. Mais les plénipotentiaires qui se sont réunis, le 13 juin 1878, dans la grande salle du palais Radziwil, à Berlin, ont agi, sous certains rapports en novateurs. Ils ne se sont pas contentés de trancher des questions considérées jusque-là comme d'un intérêt européen : questions de frontières, questions militaires, financières ou administratives. Ils ont estimé que certains principes sociaux dont l'application sincère n'a encore été faite que dans les plus civilisés des États de l'Occident, devaient devenir parties intégrantes du droit des gens.

Depuis des longues années, dans la plupart des traités, la liberté religieuse, l'égalité civile et politique, étaient considérées comme du ressort des législations particulières : chaque État réglait à sa guise, selon ses convenances, et trop souvent selon ses préjugés, ses mœurs, ses traditions, les conditions auxquelles il admettait telle ou telle catégorie de citoyens ou de sujets à participer aux avantages de la vie civile et politique. Il y avait là une sorte de tradition diplomatique.

Le traité de Berlin a dérogé à cette tradition. Sans qu'il y eût peut-être parti pris de la part de plusieurs d'entre eux à cet égard, les plénipotentiaires européens ont accompli en quelque sorte un acte révolutionnaire ; ils ont érigé en système, et c'est là

que se trouve l'innovation capitale introduite par eux, que l'égalité civile et politique, ainsi que la liberté religieuse, étaient autant de principes d'un intérêt international, et que tout Etat, aspirant à devenir un membre dela grande famille européenne, devait s'y soumettre.

Il n'est pas un esprit libéral en Europe qui ne soit prêt à applaudir à la généreuse initiative des membres du Congrès. On peut même affirmer, si paradoxal que cela semble, que ceux mêmes des gouvernements contre lesquels ces clauses paraissent dirigées auraient été les derniers, s'ils avaient eu voix délibérative au Congrès, à refuser leur consentement et leur approbation. Les principes proclamés dans le traité de Berlin ont un caractère trop généralement humain, pour n'être pas insérés dans ce code du droit des gens, que tous les peuples dignes de l'épithète de civilisés réclament comme leur patrimoine commun.

Mais ceci étant bien établi, n'est-il pas permis de demander si l'application des principes a été faite avec tout le discernement et toute la maturité que réclame l'importance de la matière ?

II.

Dès le début de ce travail nous nous trouvons en présence d'un grand obstacle, celui contre lequel

nous aurons le plus à lutter : l'Europe occidentale ne connaît que très imparfaitement la nation roumaine, son histoire, ses mœurs, ses institutions. C'est là ce que rend surtout notre tâche ardue. La presse contient d'ordinaire des informations précises sur les questions où les intérêts des grandes nations de l'Occident sont en jeu. Il n'en est pas de même en ce qui concerne les petits États de l'Orient de l'Europe. Quand il s'agit de ces derniers, le plus souvent des données vagues ou même complètement erronées, recueillies à la hâte et sans aucun esprit critique, encombrent les colonnes des journaux et, loin d'éclairer l'opinion publique, ne servent qu'à l'égarer.

L'ignorance des faits est un don du ciel qui permet à ceux qui s'y tiennent, d'agir avec résolution dans toutes les questions, de trouver simple ce qui est complexe, de trancher sans ménagement aucun, des nœuds qui voudraient être dénoués avec les précautions les plus délicates, enfin de marcher droit au but, sans se préoccuper des obstacles, puisqu'on ne les connaît pas.

Cette ignorance a donc de merveilleux avantages pour ceux dont elle simplifie l'œuvre, mais il faut avouer qu'elle a de terribles inconvénients pour celui qui en est la victime. La Roumanie ne sent que trop

aujourd'hui ce qu'il lui en coûte de ne pas être aussi connue que les pays du centre de l'Europe.

C'est ce qui explique comment, sans tenir compte suffisamment, ni du passé, ni du présent de ce peuple, l'Europe a compromis, sans nécessité bien grande, le gouvernement de Bucarest dans la question d'Orient, où, comme représentant d'une population de race latine, il pouvait refuser de prendre parti ; et quand le sang des fils de Trajan eût coulé, confondu avec le sang russe, au pied des remparts meurtriers de Plevna, les diplomates, réunis à Berlin, bien loin de récompenser la bravoure et le désintéressement des Roumains, leur ont enlevé la Bessarabie, c'est-à-dire une province purement roumaine, et leur ont donné comme compensation la Dobroudja, c'est-à-dire un territoire encore insalubre, une contrée peu productive où tout est à créer, et où l'élément musulman est une cause permanente de désorganisation.

Ce n'était pas encore assez, le Congrès de Berlin a cru devoir ajouter à cette mesure inattendue une leçon de philosophie, excellente en principe, nous l'avons déjà déclaré, mais qui, par malheur, a été appliquée aux faits d'une manière erronée.

Cette leçon de tolérance, d'égalité et de fraternité, donnée à la Roumanie par la Russie, la Turquie, l'Autriche, etc., est contenue dans l'art. 44, dont le

premier paragraphe est ainsi libellé: «En Roumanie, la distinction des croyances religieuses et des confessions ne pourra être opposée à personne comme un motif d'exclusion ou d'incapacité en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs ou l'exercice des différentes professions et industries, dans quelque localité que ce soit.»

Voilà qui est parfait ; mais voyons donc ce qu'il y a au fond de cette disposition contenue dans le traité.

Il y a une sommation en bonne forme adressée à la Roumanie d'avoir à modifier l'art. 7 de la Constitution de 1866, article ainsi conçu:

«La qualité de Roumain s'acquiert, se conserve et se perd d'après les règles déterminées par les lois civiles. *Les étrangers de rite chrétien* peuvent seuls obtenir la naturalisation.»

Par conséquent, en vertu de l'art. 7, le catholique romain, le luthérien, le calviniste, pouvaient obtenir l'indigénat aussi bien que le chrétien de rite orthodoxe.

Qui donc l'art. 7 excluait-il de l'indigénat? le musulman et le juif.

Quant au musulman, l'exclusion était toute platonique, attendu qu'il n'y a pas et qu'il n'y a jamais eu de Turcs qui aient établi leur demeure en Roumanie.

L'art. 7 était donc dirigé uniquement contre le juif. — Il nous est impossible de le nier; et l'art. 44 du traité de Berlin n'a pas d'autre objectif que de placer le juif de Roumanie sous la protection de l'Europe; il semble avoir été suggéré aux hautes puissances contractantes par l'influence de l'*Alliance israélite universelle.*

Nous croyons avoir posé la question avec netteté, en tout cas avec franchise; nous comptons apporter la même franchise dans la discussion qui va suivre. Les adversaires de la Roumanie s'enveloppent dans la phraséologie des lieux communs sonores et vides d'une fausse philanthropie; nous irons droit au fait, et nous dirons, sans phrases, ce qui est, et tout ce qui est.

III.

Mais, avant d'entrer dans le fond même du débat, il est une objection que nous sommes obligé de réfuter, car il est impossible qu'elle ne se présente pas immédiatement à l'esprit de nos adversaires, soit ignorants, soit malintentionnés.

La Roumanie, nous dira-t-on, n'est pas le seul État auquel le Congrès de Berlin ait cru devoir adresser ses hautes leçons de tolérance religieuse et d'égalité civile. Il a adressé les mêmes enseignements,

dans l'art. 5 aux Bulgares; dans les art. 20 et 62 aux Turcs; dans l'art. 27 aux Monténégrins; dans l'art 35 aux Serbes. D'où vient donc que ni la Turquie, ni la Serbie, ni la Bulgarie, ni la Monténégro, n'aient fait entendre aucun murmure de mécontentement, et que vous seuls, Roumains, vous protestiez contre les exigences les plus impérieuses du droit moderne?

Cela tient à ce qu'il n'y a aucune parité entre la situation de la Turquie, de la Serbie, de la Bulgarie, du Monténégro, et celle de la Roumanie par rapport à l'élément israélite, qui encore une fois est seul en cause.

Dans la Turquie d'Europe et la principauté de Bulgarie, il existe environ 100.000 Israélites pour dix millions d'habitants, soit un pour cent; en Serbie 1.200 Israélites seulement sur 1.200.000 habitants, soit un pour mille; dans le Monténégro la population juive se réduit à quelques individus; en Roumanie, sur cinq millions d'habitants, il y a actuellement plus de 400.000 juifs, c'est-à-dire plus de 1 pour 12, et le flot de l'invasion juive monte toujours; mais nous reviendrons plus loin sur cette considération.

Il faut d'ailleurs remarquer, quant à la principauté de Bulgarie, qu'en créant un nouvel État, l'Europe avait le droit et le devoir de lui imposer certaines maximes de gouvernement qui fussent de nature à

mettre immédiatement les institutions de la nouvelle principauté en harmonie avec le droit public européen ; et, quant à la Turquie, la tutelle exercée depuis un quart de siècle par l'Europe sur l'empire ottoman autorisait les plénipotentiaires du Congrès à lui rappeler que les préjugés d'un autre âge devaient définitivement disparaître de ses codes, si elle voulait sincèrement entrer dans le concert des nations civilisées, ou plutôt si elle voulait sérieusement subsister et durer.

La Roumanie se trouvait-elle dans une situation analogue à celle de la Bulgarie, à celle de l'empire turc ?

Non, l'État roumain n'a pas été créé au Congrès de Berlin, comme l'État bulgare ; il a recouvré en fait son autonomie depuis 1856, il possède depuis 1866, une constitution, et cette constitution est plus libérale que celle de la plupart des États dont les représentants ont signé l'acte du 18 juillet 1878. Que l'on compare les institutions roumaines, non pas aux institutions de la plupart des États limitrophes, Russie, Turquie, Serbie, Bulgarie, — car alors l'avantage en notre faveur, sous le rapport libéral, serait trop évident, — mais qu'on les compare même avec celles des États occidentaux qui passent avec raison pour marcher à la tête de la civilisation, et l'on verra que nous n'aurons pas à rougir de ce parallèle.

La presse est aussi libre en Roumanie qu'en Angleterre ; les droits de réunion et d'association s'y pratiquent aussi facilement qu'à Berne ou à Genève ; entre les citoyens de la principauté, il règne la même égalité devant la loi et devant l'impôt qu'entre les citoyens de la République française ; les lois électorales y sont au moins aussi libérales qu'en Italie ou en Belgique ; est-il besoin d'ajouter qu'il n'existe chez nous, ni aristocratie comme en Autriche, ni classe privilégiée comme en Allemagne ?

Peut-il donc être question, à propos de la Roumanie, de lui imposer les maximes d'un droit public qu'elle pratique avec beaucoup plus de fermeté que la plupart des États qui en réclament le respect ? Le Roumain a-t-il besoin de recevoir des leçons de civilisation, au même titre que certaines populations de l'Europe orientale, moins accessibles aux progrès modernes ?

On ne saurait nier tout cela. Nous entendons nos adversaires eux-mêmes avouer que la Roumanie est le pays le plus libre du monde, et reconnaître qu'elle est en Orient comme un spécimen des nations les plus civilisées de l'Occident ; mais ils ajoutent aussitôt : « Pourquoi persécutez-vous les Israélites ? » ce que veut dire : « Pourquoi n'accordez-vous pas en bloc l'indigénat à quatre cent mille étrangers dont la plupart

ne savent pas un mot de votre langue, et qui se soucient de votre patrie autant que l'ouvrier chinois de San-Francisco se soucie du pavillon étoilé des États-Unis ?»

Pourquoi ?

Nous allons essayer d'édifier complètement nos adversaires sur ce sujet; mais auparavant nous croyons devoir user d'un droit qui a toujours été considéré comme sacré pour les peuples comme pour les individus, quand ils ont été mis en cause ; du droit de la défense, en nous permettant de présenter avec déférence, mais aussi en toute liberté, quelques observations aux puissants signataires du traité de Berlin, et de leur demander en particulier si jamais, chez aucun peuple de l'Europe, on a mis en pratique, sur une grande échelle, la naturalisation en masse de populations venues récemment de l'étranger par centaines de mille ?

IV.

Lord Beaconsfield exige, au nom du Royaume-Uni des îles Britanniques, que les Israélites de Roumanie jouissent de tous les droits civils et politiques. Lord Beaconsfield est un diplomate de premier ordre. Sa clairvoyance est telle que, dès 1844, il indiquait, en ces termes, les dangers que l'influence croissante

des juifs faisait courir à l'équilibre européen: «Le monde est gouverné par de tout autres personnages que ne l'imaginent ceux dont l'œil ne plonge pas dans les coulisses. Cette diplomatie mystérieuse de la Russie, qui est la terreur de l'Europe occidentale, est organisée par les juifs, et ils en sont les principaux agents. Cette puissante révolution qui se prépare et se brasse en Allemagne, où de fait elle sera bientôt une seconde Réforme plus considérable que la première, cette révolution dont un soupçon de jour permet à peine aux yeux de la Grande-Bretagne de pénétrer les mystères, eh bien! sous quels auspices se développe-t-elle? Sous les auspices du juif, à qui, dans l'Allemagne, est échu le monopole presque complet de toutes les chaires professorales.»

Ainsi pensait en 1844 lord Beaconsfield, qui n'était alors que M. Disraëli, prédisant, à vingt-six ans de distance, l'immense explosion d'Allemagne, qui devait aboutir en janvier 1871 au couronnement de l'empereur Guillaume dans le palais de Louis XIV, selon les prédictions de ce pénétrant esprit, sous les auspices du juif! Aujourd'hui, lord Beaconsfield a donné à l'Angleterre l'île de Chypre, sans brûler une once de poudre, et, ce qui est plus étonnant, il a assuré à l'Empire des Indes, malgré la diplomatie russe, ses frontières scientifiques en plein Af-

ghanistan. Ces résultats grandioses de sa haute portée politique le mettent hors de pair parmi ses concitoyens. Mais que lord Beaconsfield veuille bien s'interroger lui-même, et faire un retour, par la pensée, vers le passé, et il reconnaîtra que M. Disraëli ne serait jamais devenu le premier ministre de la Reine, si son honorable père, Israélite de race et de religion, ne s'était pas converti au protestantisme. Qu'il songe que, dans la libre Angleterre, les Israélites, jusqu'en 1856, n'ont pu exercer les fonctions municipales, parce qu'ils ne pouvaient prêter serment sur les 39 articles ; que leurs écoles n'ont été assimilées à celles des dissidents, des *dissenters,* si odieux à l'Église établie, qu'en 1848 ; que jusqu'à cette époque les mariages entre Israélites n'étaient pas reconnus par le loi ; que M. Lionel de Rotschild a été élu onze ans de suite, de 1847 à 1858 député, par la Cité de Londres sans pouvoir occuper son siège aux Communes, parce qu'il ne pouvait, à cause de sa religion, se conformer à l'*Oath Act ;* qu'enfin, et c'est là ce qui importe le plus aujourd'hui encore, en 1879, les hautes charges du royaume, régent, chancelier, etc., sont interdites aux Israélites ! Et cependant, deux siècles se sont écoulés depuis la glorieuse révolution de 1688 ; et la Grande-Bretagne ne compte que 40.000 juifs, chiffre assurément peu in-

quiétant sur 24 millions d'habitants ; quant à l'Irlande, vu sa pauvreté, elle ne nourrit que 63 Israélites.

N'est-il point naturel de s'étonner que l'Angleterre ne donne point l'exemple des mesures législatives qu'elle voudrait imposer à d'autres peuples?

Quant à l'illustre président du Congrès, comme il est homme d'esprit, non moins que M. Disraëli, quoiqu'il n'ait jamais écrit ni *Sibylle,* ni *Tancrède,* et comme il aime fort à conter des anecdotes, nous nous permettrons de lui dire un apologue oriental, persuadé qu'il y prendra le même plaisir que le bon La Fontaine aux récits de Charles Perrault.

C'etait peu de mois avant la guerre de France. En ce temps-là vint, dit-on, à Paris un prince de l'Orient. Le consul de Prusse, reçu en audience par le prince, plaida avec chaleur auprès de lui la cause de ses coreligionnaires, les Israélites, méchamment persécutés dans la principauté de Son Altesse. Le prince l'écouta avec sa bienveillance accoutumée et lui dit en souriant: «Cher monsieur, pour vous prouver que je n'ai aucun préjugé contre les juifs, je m'invite moi-même à dîner chez vous, pour demain.» Le consul rougit, et, après un silence, dit au prince : «Altesse, depuis plusieurs années, je suis protestant ; car si j'étais resté Israélite, le gouvernement prussien ne m'eût jamais nommé consul.» Le prince, fort sé-

rieux d'ordinaire, faillit à ce coup perdre un peu de sa gravité.

Il est vrai que, dès 1848 (c'est-à-dire vingt et un ans avant cet entretien humoristique), les juifs ont été admis, en Prusse, à l'égalité civile et politique ; mais cette réforme a été proclamée au milieu des barricades de mars, et jamais peut-être un gouvernement régulier ne l'eût accomplie, s'il n'y eût été contraint par l'insurrection victorieuse. Et, toutefois, comme les mœurs sont toujours plus fortes que les lois, les Israélites ont pu conquérir des sièges au Reichstag et au Landtag, mais ils n'ont pu rompre la barrière qui les sépare de la société ; ils sont tout-puissants, en Prusse et en Allemagne, par la Banque, par la Bourse et par la Presse ; mais on ne peut s'empêcher de constater qu'il existe encore une grande réserve dans les relations intimes et sociales entre les adeptes des deux cultes. Il n'y a pas encore dix ans, un savant distingué, Jaffe, l'historien des papes, se donnait la mort, poussé au désespoir par les injustices et par les passe-droit dont il était la victime à cause de son origine israélite.

Au reste, M. de Bismarck, avec le grand sens pratique qui le caractérise toujours, a réservé très nettement, au sein même du Congrès, nous devons le reconnaître et en tenir le plus grand compte, les

droits de la Roumanie, en ce qui concerne le mode d'exécution de l'art. 44 du traité.

Cet article prescrit d'introduire dans notre constitution le principe portant que *la distinction de religion* ne formera pour personne, en Roumanie, un obstacle à l'acquisition et à l'exercice des droits civils et politiques. Mais il ne détermine nullement le mode de naturalisation des Israélites.

En effet, dans la séance du 10 juillet 1878, protocole 17 du Congrès, M. Desprez, second plénipotentiaire de France reconnaissait que la situation des Israélites en Roumanie est indéterminée, sous le rapport de la nationalité, et par conséquent que leur nationalité est en question. M. le comte de Launay, second plénipotentiaire d'Italie, proposa, d'autre part, que tous les Israélites de Roumanie qui n'appartenaient pas à une nationalité étrangère acquissent de plein droit la nationalité roumaine.

«C'était, dit M. Boeresco, dans un mémoire publié tout récemment, fixer le mode d'application du principe énoncé par l'art. 44. Le congrès, heureusement pour la Roumanie, se refusa à entrer dans cette voie, et le prince de Bismarck, en signalant les inconvenients qu'il y aurait à modifier les résolutions déjà adoptées, ajouta cette phrase remarquable :

«Il est nécessaire que le Congrès s'oppose à toute tentative de revenir sur le fond.»

Le fond de la question était donc déjà jugé et admis, quand M. de Launay proposa son amendement. Comment l'était-il ? Dans le sens, évidemment, de la rédaction de l'art. 44, qui est contraire à la suggestion faite par le second plénipotentiaire italien. On admettait, par conséquent, le principe sans admettre le mode d'exécution proposé, le choix de ce mode était laissé au pays intéressé.

En Autriche, les juifs n'ont été autorisés à posséder la terre qu'en 1860, et leur situation sociale, à l'heure actuelle, ne diffère pas sensiblement de celle de leurs correligionnaires allemands. Le comte Andrassy sait aussi bien que nous que, si la société juive, à Vienne comme à Pesth, lutte avec la vieille aristocratie autrichienne ou magyare, de luxe, de faste et même de fierté hautaine, elle n'en constitue pas moins un monde à part avec lequel le bourgeois de bonne race allemande, le propriétaire libre de la vallée de la Theiss, descendant légitime des compagnons d'Attila, ne veut ni frayer, ni avoir rien de commun.

On sait d'ailleurs que M. le comte Andrassy, grand chancelier de l'empire austro-hongrois, ne conteste nullement à la Roumanie le droit de régler le

mode de naturalisation des Israélites. Ce fait a été bien établi dans une déclaration faite devant la Chambre des députés de Roumanie par M. Jean Bratiano, président du conseil, le 9 mars 1879. M. Jean Bratiano s'est exprimé ainsi :

« On a encore dit que j'ai fait des promesses au comte Andrassy ; que j'ai pris envers lui des engagements dans la question israélite.

« Quiconque connait le comte Andrassy ne pourra croire qu'il ait jamais dit pareille chose. Ses adversaires même reconnaissent que c'est le plus parfait gentleman parmi les diplomates de l'Europe. M. le comte Andrassy nu peut pas affirmer ce qui n'est pas. Je ne me suis jamais entretenu avec lui de la question israélite, de façon à prendre des engagements envers lui. Au contraire, le comte Andrassy m'a dit un jour que, si certaines puissances ne tenaient pas compte des difficultés de la question israélite chez nous, lui qui, en qualité de voisin, connaît mieux les circonstances, il comprenait et appréciait ces difficultés. Je n'avais donc besoin de prendre aucun engagement, puisque le comte Andrassy était d'accord avec moi sur ces difficultés que présente la question israélite. »

M. Bratiano exprimait bien la pensée du comte Andrassy, puisque l'Autriche n'a fait aucune objection

quand il s'est agi de reconnaître immédiatement l'indépendance de notre pays.

En ce qui concerne l'Italie, d'ailleurs si sympathique aux Roumains, on peut regretter que ses représentants au Congrès aient peut-être trop vite oublié en cette circonstance que leur nation sortait à peine de la période d'enfantement, et que, dans Rome même, il existe encore un quartier qui porte le nom de Ghetto, où était confinée et entassée, il n'y a pas bien longues années encore, une population de véritables parias; si l'honorable M. Corti avait bien voulu, des rives de la Sprée, ramener un instant sa pensée vers les rives du Tibre, ce retour vers les choses de sa patrie l'eût sans doute plus indulgent pour les agissments d'une nation sœur, reconstituée d'hier, et qui n'a échappé qu'au prix de tant d'efforts et de sacrifices à la domination turque.

Il est juste cependant de reconnaître, et nous le constatons avec une vive satisfaction, qu'il y a aussi, en Italie, des hommes d'État éminents qui ont apprécié sainement la situation et qui se sont portés nos défenseurs. M. le marquis Pepoli, l'ami du roi Victor-Emmanuel et l'un des fondateurs de l'unité italienne, dans la séance du 17 février 1879, s'est exprimé en ces termes:

«Nous ne devons pas trop insister. La constitution

roumaine a des dispositions spéciales sur cette matière, laissons aux Roumains le temps de réformer la constitution. Ce n'est pas à nous à infliger un vote de défiance à ce peuple. On doit maintenant reconnaître la Roumanie. Il sera temps après de rompre les relations si elle n'applique pas le traité de Berlin. En exerçant une pression, nous rendrions plus difficile la tâche du prince Charles. La pression nous ferait perdre l'estime et la sympathie de la Roumanie.

«*La question des juifs n'est pas en Roumanie une question religieuse, c'est une question sociale. Les juifs en Roumanie sont envahisseurs. Les Roumains ne veulent pas être opprimés par eux. Les juifs appauvrissent la Roumanie par l'usure. Ils ne parlent même pas la langue roumaine.* Les Roumains sont cependant bien intentionnés à l'égard de l'émancipation. Nous ne devons pas nous défier des Roumains; nous devons imiter l'Autriche, qui a immédiatement reconnu la Roumanie.»

Il faut rendre cette justice au prince Gortchakoff que, dans les déliberations relatives à la question israélite, il a franchement répudié tout subterfuge, et que son langage a été parfaitement conforme à l'attitude réelle de son gouvernement envers les juifs.

Nous lisons dans le protocole n° 8: «Le prince Gortchakoff craint que la rédaction de cet article

(l'article 25, relatif à la Serbie) ne s'applique surtout aux Israélites... S'il ne s'agit que de la liberté religieuse, le prince Gortchakoff déclare qu'elle a toujours été appliquée en Russie! Il donne pour sa part, à ce principe, l'adhésion la plus complète, et serait prêt à l'entendre dans le sens le plus large. Mais s'il s'agit de droits civils et politiques, Son Altesse Sérénissime demande à ne pas confondre les Israélites de Berlin, de Paris, de Londres ou de Vienne, auxquels on ne saurait assurément refuser aucun droit politique et civil, avec les **juifs de la Serbie, de la Roumanie et de quelques provinces russes, qui sont, à son avis, un véritable fléau pour les populations indigènes.** — Le prince Gortchakoff rappelle qu'en Russie le gouvernement, dans certaines provinces, a dû, sous l'impulsion d'une nécessité absolue et justifiée par l'expérience, soumettre les Israélites à un régime exceptionnel pour sauvegarder les intérêts des populations.»

Quant à l'article 44, celui que nous touche directement, le chancelier russe a déclaré à deux reprises qu'il n'y adhérait que pour ne pas entraver l'œuvre du Congrès, «mais qu'il ne partageait pas sur ce point l'opinion émise dans le traité». Tel est bien le langage qui convenait au représentant d'un empire où deux millions d'Israélites ne participent que

très imparfaitement au droit commun, semblent quelquefois assimilés à des étrangers, bien qu'ils s'acquittent de toutes les charges imposées aux sujets du Czar, sont relégués et parqués dans les provinces méridionales et occidentales, dont ils ne peuvent sortir que difficilement, sont soumis à toute une série de lois gênantes et exceptionnelles, sont, en un mot, considérés, dans l'État aussi bien que dans la société, comme une race inférieure, bonne surtout à contribuer à la richesse matérielle de l'empire.

Il était impossible au représentant d'un peuple où existe encore un tel état de choses, de se poser en propagateur de l'égalité civile et politique de toutes les confessions vis-à-vis de la Roumanie, régie par la constitution libérale de 1866.

On comprend mieux, il faut l'avouer, que M. Waddington, représentant de la France, qui, depuis 1789, a proclamé toutes les libertés, ait choisi ce rôle. On pourrait même dire que les traditions de son pays, les maximes fondamentales de son gouvernement, l'obligeaient à parler ainsi qu'il l'a fait, mettant les principes de la liberté religieuse au-dessus de toute considération, même «*des difficultés locales qui existent en Roumanie*» (déclaration de M. Waddington, protocole n. 9).

En France, à l'heure où nous écrivons, les Israé-

lites sont entièrement confondus avec le reste de la nation, et rien, ni dans les mœurs, ni dans les lois, ne les distingue des autres citoyens. Mais combien a-t-il fallu de temps pour obtenir un tel résultat?

Pendant des siècles les juifs se sont vu refuser non seulement les droits civils et politiques, mais jusqu'au droit de vivre. L'histoire du long martyre de la population israélite en France fait frémir la conscience humaine. Enfin, la Révolution est venue: Mirabeau, le premier, fit entrer les juifs dans le droit commun. Mais il ne faut pas s'imaginer que, même après la transformation révolutionnaire, les préventions contre la race israélite aient disparu tout d'un coup. Les préjugés d'un peuple ne sont pas modifiés du jour au lendemain, même par une révolution aussi profonde que celle de 1789—1793.

Napoléon Ier avait à peine ceint son front de la couronne impériale, que la question israélite, déjà résolue dans le sens le plus libéral et le plus large par la Constituante, fut soulevée de nouveau, et qu'il dut s'appliquer à la résoudre. Il convoqua un congrès de rabbins, un sanhédrin, une sorte de *colloque*, comme on disait au seizième siècle en parlant des huguenots, pour savoir si certaines prescriptions de la loi talmudique n'étaient pas en contradiction avec le Code civil.

Bien que les réponses des rabbins eussent été satisfaisantes, un décret impérial de 1808 prescrivit contre les juifs des mesures analogues à celles dont on fait aujourd'hui un crime de lèse-civilisation à Roumanie.

Le texte de ce décret est tellement curieux que nous le citerons en entier malgré son étendue.

Le décret impérial déclarait :

«Que tous les engagements pour prêt, consentis au profit des juifs par des mineurs, des femmes, ou des militaires sans l'autorisation de leurs chefs, seraient nuls de plein droit.

«Que le paiement d'aucune lettre de change, billet, obligation ou promesse, souscrit par un non-commerçant au profit d'un juif, ne pourrait être exigé, sans que le porteur prouvât que la valeur en avait été fournie;

«Que les créances reconnues usuraires seraient annulées ;

«Que pour celles qui ne le seraient pas, les tribunaux étaient autorisés à accorder un délai ;

«Qu'il était défendu à tous juifs de se livrer au commerce sans prendre une patente, qui ne pourrait être accordée que sur des informations précises et des certificats constatant sa moralité ;

«Que tous actes de commerce faits par des juifs non patentés seraient nuls ;

«Que les hypothèques prises par eux en vertu d'une lettre de change étaient annulées;

«Que toute obligation consentie au profit d'un juif non patenté pouvait être revisée par les tribunaux; le débiteur était admis à prouver qu'il y avait usure;

«Qu'aucun juif non domicilié dans les départements du Haut-Rhin et du Bas-Rhin ne pourrait à l'avenir y prendre domicile;

«Qu'aucun juif ne pouvait être admis à prendre domicile dans d'autres départements qu'autant qu'il y aurait fait l'acquisition d'une propriété rurale et se livrerait à l'agriculture, sans se mêler d'aucun négoce ni trafic;

«Que ces dispositions étaient applicables à l'avenir comme au passé.»

Ces dispositions véritablement draconiennes restèrent, il est vrai, peu de temps en vigueur. Mais n'est-il pas intéressant de constater qu'à une époque où la France venait de proclamer les droits de l'homme et du citoyen et d'achever le Code civil, le plus illustre de ses représentants officiels, à cette époque, ait cru devoir mettre les Israélites hors du droit commun? Faut-il ajouter que, jusqu'en 1870, les juifs de l'Algérie, de la France africaine, se sont vu refuser l'indigénat, et qu'il a fallu la révolution du 4 septembre, et la

présence de M. Crémieux au Gouvernement pour leur donner les droits civils et politiques?

En outre, personne ne l'ignore, cette émancipation a rencontré de grandes difficultés. En 1870, 30.000 juifs y furent naturalisés en bloc, mais cette mesure amena une perturbation économique dans la colonie, et devint le principe, en 1871, d'une révolte des Arabes qui fit verser beaucoup de sang.

M. Thiers, chef du pouvoir exécutif, voulant remedier à cet état de choses, fit présenter, en août 1871, par M. Lambrecht, ministre de l'intérieur, un projet de loi dont l'objet était l'abrogation du décret d'émancipation de 1870.

Ce projet est précédé d'un exposé des motifs, où se trouvent réunies des considérations très puissantes que nous pouvons à notre tour invoquer après M. Thiers et tout son cabinet, pour préserver notre pays des inconvénients si graves d'une naturalisation en masse des Israélites qui habitent la Roumanie.

Il est dit dans cet exposé des motifs:

«Les juifs ont conservé les mœurs et les institutions traditionnelles qui ont permis à leur race de traverser les âges sans se confondre avec le reste de la population. Ils ne se regardent point comme faisant partie de la communauté politique. Ils restent en quelque sorte étrangers à cette communauté. On

ne saurait attendre d'eux des votes dictés par des considérations politiques ou par l'appréciation des intérêts municipaux. Ils forment, et continueront de former un corps à part, doué d'une existence propre. Ils porteront toujours d'un seul côté les forces dont ils disposent.

« Les Israélites, ajoute-t-on, ne se sont prêtés qu'avec une extrême répugnance au service militaire. Leur tempérament et leurs mœurs se refusent absolument à l'incorporation utile dans les rangs de notre armée. Ils sont incapables du service militaire, etc. »

On y trouve encore ces mots caractéristiques qui jettent un grand jour sur la question traitée dans le présent écrit:

« Les Israélites algériens, malgré leur nombre, n'ont jamais réclamé la naturalisation d'une manière collective. Il faut savoir attendre que le temps et les progrès de l'instruction la leur fassent désirer; elle ne doit leur être présentée que comme une *faveur individuelle*. La naturalisation en masse ne tend qu'à perpétuer les distinctions d'origine et à créer un instrument au service de passions et d'intérêts contre lesquels on ne saurait trop se prémunir. »

Après de telles expériences, la France elle même ne peut donc sans un excès de rigueur faire un crime à une nation dont l'autonomie est si récente, de n'a-

voir pas encore accompli, dans son sein, les réformes que le peuple, fils de 89, a mis quatre-vingts ans à compléter.

La France n'est pas le seul pays où il ait fallu revenir sur les mesures prises trop hâtivement pour l'émancipation des Israélites. On peut constater le même fait dans la plupart des États, en Angleterre en 1754, dans le grand-duché de Bade en 1810, en Prusse après 1812.

Ces faits suffisent, pour montrer que les hauts plénipotentiaires du Congrès de Berlin, en voulant contraindre l'État roumain à proclamer immédiatement toutes les libertés qui n'existent pas dans leurs propres pays ou qui n'y existent que d'hier, ont agi avec une précipitation dont ils ne prévoyaient pas assez les conséquences et les difficultés pratiques.

Tout esprit impartial ne peut s'empêcher de reconnaître et d'accorder que, dans tous les États de l'Europe, l'accession des Israélites à la plénitude des droits s'est effectuée progressivement, et non d'une manière brusque et instantanée.

Si, détournant les yeux des grandes puissances, nous reportons nos regards sur les États secondaires, nous reconnaîtrons que l'égalité civile et politique des juifs y est également un fait récent, ou même qu'elle n'y existe pas encore. En Suisse, il y a

quelques années à peine, certains cantons se refusaient à considérer les juifs comme les égaux des chrétiens ; ce n'est que tout récemment que les dernières dispositions restrictives ont disparu de toutes les législations cantonales.

La Suède est souvent citée, avec raison, comme un des pays les plus libres du monde et les plus éclairés ; et cependant, jusqu'en 1854, l'entrée même de royaume était interdite à tout individu professant la religion israélite, et cette interdiction a été maintenue en Norvège jusqu'en 1860.

La Hollande doit, pour une bonne part son illustration, aux maximes de tolérance qu'elle pratique depuis plus de deux siècles ; c'est elle qui avait ouvert un asile aux juifs chassés et traqués par le despotisme espagnol, et cependant elle ne leur a accordé l'émancipation complète qu'en 1814.

En Espagne, il a fallu le soulèvement de Cadix et la révolution de 1868, pour donner aux Israélites le libre exercice de leur culte et l'égalité civile.

Enfin, en Portugal, les juifs ne sont encore que tolérés, et ne jouissent même pas des droits civils.

Comment donc se fait-il que ces juifs du Portugal, que les juifs de la Russie, que ceux de la Suède et de la Norvège, où, malgré la loi, ils sont encore traités comme des parias, ne remplissent pas,

comme les juifs de Roumanie, les colonnes des journaux de l'Occident de leurs plaintes et de leurs malédictions ? Comment se fait-il que la diplomatie n'ait pas un regard de pitié pour eux ? Ne serait-ce point parce que la diplomatie, même lorsqu'elle invoque les grands principes de civilisation et d'humanité, n'aime à parler que lorsqu'elle est sûre d'être écoutée ; qu'en conséquence, elle est fort réservée dans ses conseils envers les forts, et qu'au contraire elle prodigue ses leçons aux faibles ?

L'Europe, faisant la leçon à la Russie, risquerait peut-être de s'entendre dire qu'elle se mêle de ce qui ne la regarde pas ; il est beaucoup plus commode et infiniment moins dangereux, comme le disait Chateaubriand, l'habile négociateur du Congrès de Vérone, protestant contre l'oppression des États faibles, de montrer ses sentiments de tolérance et de philanthropie aux dépens d'un petit peuple, qui se prête admirablement à une expérience *in anima vili*, sans péril pour ceux qui la font.

V.

Mais oublions ces considérations où l'on pourrait voir, contrairement à notre intention, la pensée de récriminer trop amèrement contre des puissances qui, en beaucoup d'autres circonstances, ont donné à la

Roumanie des preuves de leur bienveillance et de leur protection. Pour entrer dans le cœur même du sujet, disons que, si les juifs de Roumanie ont plus particulièrement attiré l'attention de l'Europe, ce n'est pas qu'ils soient moins bien traités dans notre pays que dans certains autres États, ce n'est pas qu'ils y soient exposés aux vexations de l'intolérance religieuse, c'est parce qu'ils y sont proportionnellement plus nombreux que dans aucune autre contrée de l'Europe, et que, sachant bien eux-mêmes qu'ils sont des étrangers sur le sol roumain, aucun scrupule ne les arrête pour invoquer en faveur de leur cause l'intervention de l'étranger.

Si l'on pèse bien ces deux propositions, on n'aura pas de peine à s'expliquer d'une part tout le bruit qui se fait dans la presse européenne à propos de cette question, et d'autre part la résistance unanime de la nation roumaine contre des réclamations qui, en théorie, sont tellement justes qu'il semble d'abord impossible qu'on puisse même les discuter.

Nous avons déjà prouvé que, parmi les États formés des débris de l'ancien empire ottoman, la Roumanie compte un Israélite pour douze habitants, tandis qu'ailleurs on en rencontre un pour mille. Achevons cette démonstration pour le reste de l'Europe : sur les 295 ou 300 millions d'habitants que

compte l'Europe, il y a environ 5 millions 340.000 Israélites. La Russie, où ils sont en plus grand nombre que partout ailleurs, en compte à elle seule 2 millions, 1 million dans les provinces polonaises, et le reste dans les provinces méridionales ; néanmoins ce chiffre considérable ne représente que la proportion de 29 pour mille dans l'empire du Czar, qui compte environ 80 millions de sujets.

Dans l'empire austre-hongrois, comme ils abondent en Galicie, en Bucovine dans certains districts orientaux et méridionaux de la Hongrie, la proportion est de 26 pour mille ; dans l'empire d'Allemagne, elle est seulement de 12 pour mille. Ces trois États sont ceux qui contiennent le plus d'Israélites, si l'on en excepte la république de Hambourg, qui sur mille citoyens n'en a pas moins de 41 qui professent la religion d'Israël. Partout ailleurs le nombre des juifs est tellement insignifiant, que même dans les pays où ils jouissent de tous les droits de citoyens d'un État libre, ils ne sauraient exercer aucune influence de nature à modifier le caractère national. Nous avons déjà dit qu'en Angleterre ils n'étaient que 46 milles ; en France, sans l'Algérie qui n'en a pas moins de 35 mille, et déduction faite de l'Alsace-Lorraine qui en comptait 41 milles, le recensement de 1872 n'enregistrait que 45 milles Israélites. En Hollande, nous

en recontrons 68 milles, en Suisse 7 milles, en Belgique 3 milles, en Sicile 1.836, en Norvège 24 seulement !

Il est évident que l'élément israélite, réduit à ces proportions, se perd dans la masse de la population, et que, bien loin d'influer sur cette masse, il s'y assimile d'autant plus vite qu'il jouit de plus de liberté et d'une égalité plus complète. Nous oserons même nous étonner que les nations de l'Europe occidentale aient tardé aussi longtemps à effacer de leur Code des prescriptions oppressives pour une race contre laquelle, en dehors du préjugé religieux, elles n'avaient aucun grief sérieux à alléguer. Ces hésitations, ces retards, s'expliqueraient beaucoup mieux, si, au lieu de 40 milles Israélites, la France, par exemple, en comptait 4 millions, c'est-à-dire, à peu près autant que la Roumanie proportionnellement. Peut-être, comme les libéraux roumains d'aujourd'hui, les révolutionnaires français du dernier siècle eussent-ils demandé à réfléchir avant de jeter brusquement dans leur organisation sociale un élément d'un poids aussi considérable et non encore assimilé.

En tout cas, nous avons fait remarquer que Napoléon Ier se hâta d'apporter des restrictions considérables, et fort étendues à l'émancipation des Israé-

lites, préparée pourtant en France par de longs siècles de civilisation.

On l'a déjà dit et on ne saurait trop le répéter : la Roumanie est en voie de devenir une nouvelle Palestine, si l'invasion juive se poursuit dans les mêmes conditions que pendant ces vingt-cinq dernières années.

En prenant la moyenne dans les chiffres donnés par les diverses statistiques, on peut évaluer à 400.000 environ le chiffre des Israélites qui, venus pour la plupart de la Podolie et de la Bessarabie, se sont répandus dans le pays et sourtout dans les plaines du Pruth et du Séret; et ce chiffre, en le supposant exact au moment où nous écrivons, ne fera que s'accroître; car, encore une fois, nous avons affaire ici à un véritable exode.

Il faut d'ailleurs le dire bien haut: ce chiffre énorme de 400.000 Israélites sur 5 millions d'habitants (un sur douze) ne donne encore qu'une idée peu exacte du danger que l'élément juif fait courir à la nationalité roumaine. Quand il s'agit de la question israélite en Roumanie, il est nécessaire de considérer les deux provinces séparément, car le péril dont nous parlons est fort inégal, selon qu'il s'agit de l'une ou de l'autre. C'est la Moldavie seule qu'on doit envisager, si l'on veut être juste, et ne pas com-

mettre une erreur regrettable qui empêcherait de bien apprécier la situation. En Valachie, il n'y a guère que 30 ou 35.000 Israélites et la Valachie est de beaucoup la plus peuplée des deux provinces : elle compte environ 3 millions d'habitants. La masse juive se trouve donc concentrée en Moldavie qui, sur 2 millions d'indigènes au plus, ne compte pas moins de 360 à 370.000 juifs. Le rapport entre l'élément israélite et l'élément roumain n'est donc plus représenté par 1 sur 12, mais bien réellement par 1 sur 5.

Dans les pays occidentaux, en France notamment, il est sans doute bien difficile de se faire une idée exacte de cet état de choses. Qu'on s'imagine des cantons ou même des arondissements entiers où les seuls Français seraient les sous-préfets, le juge de paix, les maires, les gendarmes et les gardes champêtres ; qu'on se représente la seconde ville du pays, Lyon par exemple, où les juifs comprendraient les quatre cinquièmes de la population totale, et l'on se rendra approximativement compte de ce qui existe en Moldavie et à Iassy, sa capitale.

Ces exodes successifs et pour ainsi dire continus des Israélites vers les plaines qui s'étendent entre le Pruth et le Milcov, quelle est donc la cause qui les produit ? Qui donc les amène en Roumanie, comme

dans un nouveau pays de Chanaan? Pourquoi leur flot se répand-il sans cesse sur un sol que leurs co-religionnaires, à l'étranger représentent comme une terre marâtre, et comme le théâtre des plus cruelles persécutions?

A priori, il est à présumer que, si les Israélites étaient aussi maltraités en Roumanie que le prétendent les revues et les journaux à leur dévotion, ils n'y viendraient pas en si grand nombre et avec tant d'empressement. C'est qu'en effet ce pays est vraiment pour eux une terre d'asile et de refuge; entassés par centaines de milles dans les districts méridionaux de la Russie, en Volhynie, en Podolie, en Bessarabie, ils y végètent misérablement, soumis aux lois restrictives dont parlait le prince Gortchakoff au Congrès de Berlin. Certes, nous sommes bien loin aujourd'hui des temps où l'on considérait à peine, dans cette contrée, les juifs comme des hommes, et S. M. Alexandre II ne permettrait jamais, dans son empire, rien qui ressemblât à une persécution religieuse; mais ce n'est pas manquer de respect au gouvernement impérial de Russie que de dire ce que tout le monde sait, que l'arbitraire des fonctionnaires inférieurs s'exerce souvent de la façon la plus capricieuse et la plus brutale, malgré les ordres du gouvernement et, qu'entre tous les sujets du Czar, les

juifs des provinces méridionales sont ceux qui ont le plus à souffrir de cet arbitraire administratif. Les seules lois qui leur soient constamment appliquées sont les lois fiscales et la loi militaire ; encore les premières ont-elles pour les Israélites des rigueurs exceptionnelles, et l'on sait que, par tout pays et dans tous les temps, la crainte des vexations qui lui ravissent son or est aussi vive chez le juif, que son aversion pour le métier des armes est profonde.

Quand l'impôt fait sentir son poids trop lourdement et que la misère devient trop pressante, quand la menace du service militaire est suspendue sur un trop grand nombre de têtes, le juif émigre chez le voisin.

Le voisin, c'est la Roumanie. Les Israélites y trouvent un champ fertile à exploiter. Les lois leur garantissent la sécurité individuelle, l'inviolabilité de leur domicile, le libre exercice de leur culte et de leur commerce. *Ubi bene, ibi patria.* Les Israélites se trouvent bien en Roumanie, donc ils y affluent, ils aiment à y sejourner. Aucun lien ne les rattachait au village russe qu'ils ont quitté et où ils ont tant souffert. La patrie du juif nomade de l'Orient, ce n'est pas le sol, c'est sa religion, l'ensemble de ses coutumes et de ses mœurs, et son commerce. Partout où, sans avoir à craindre ni les persécutions du

fanatisme, ni des exigences fiscales trop capricieuses ou trop oppressives, les juifs peuvent accomplir librement leurs rites traditionnels et se livrer à leur commerce favori, celui de l'argent, ils s'établissent, demeurent et multiplient.

Ils profitent donc largement de l'équitable et libérale législation roumaine, ils trafiquent, vendent le plus possible et achètent le moins possible; ils déploient, nous le reconnaissons volontiers, une grande activité commerciale et industrielle; mais comme dans les colonies chinoises du Pacifique, leur consommation représente toujours un chiffre presque insignifiant, si on le compare à ce qu'ils retirent de leur production.

On peut comparer, en effet, au point de vue économique, l'action des juifs sur la société en Roumanie à celle des Chinois dans la Californie, et cette comparaison est bien propre à faire comprendre le genre de péril que redoutent, sous ce rapport, les Roumains.

Voici quelques lignes du *Courrier des États-Unis* qui caractérisent nettement le mode d'action des coolies et la nature de dommage qu'ils causent à la population blanche :

«La question chinoise est une question de premier ordre pour les États de la côte du Pacifique,

où la population blanche est débordée, est menacée d'une submersion complète sous l'alluvion de la race jaune, qui gagne chaque jour du terrain. On connaît les plaintes du peuple de Californie, où les travailleurs blancs voient peu à peu leur échapper les travaux qui les font vivre, perpétuellement accaparés par ces étrangers vivant avec une parcimonie sordide, dont les maigres épargnes n'entrent même pas dans la masse du capital dont s'alimentent les affaires du pays, mais sont retirées de la circulation pour aller s'enfouir au fin fond de l'Asie.

« Aussi, la convention de San-Francisco a-t-elle appelé l'intervention du Congrès, pour mettre un terme à un état de choses qui menace les plus hauts intérêts de l'État. »

En résumé, fidèles à leur méthode commerciale, les Israélites de Roumanie, comme les Chinois de Californie, prennent le plus possible et rendent le moins qu'ils peuvent à leur patrie d'adoption, ou, pour parler plus exactement, au pays qu'ils habitent.

Nous touchons ici au coté le plus important de cette grave et difficile question.

VI.

Les publicistes qui ont ameuté l'opinion européenne contre la Roumanie et son gouvernement ont tous

pris pour mot d'ordre de représenter le juif russe ou polonais qui vient habiter la Roumanie comme un émigrant ordinaire, paisible, laborieux, soumis aux lois, dont le zèle et l'industrie enrichissent la patrie d'adoption et qui ne demande qu'à vivre sous le droit commun. A entendre ces publicistes, le gouvernement de Bucarest, bien loin d'entraver l'extension de l'élément israélite, devrait au contraire en favoriser le développement, lui livrer la terre, accorder avec enthousiasme à ces actifs ouvriers de la civilisation la jouissance de tous les droits civils et politiques.

Nous ne saurions admettre de pareilles vues ; mais avant d'opposer, à cette série d'assertions erronées, la réalité des faits, établissons encore une fois nettement à quel point nous sommes loin de confondre dans une égale réprobation les Israélites de Valachie et les hordes nomades campées en Moldavie.

Les juifs de Valachie, d'origine espagnole ou portugaise, ont su mériter l'estime et la sympathie de la nation roumaine.

Quand la Roumanie accomplit, elle aussi, sa révolution de la 1848, sa capitale, Bucarest, chosit pour maire un de ces Israélites M. Hillel : tant il est vrai que le prejugé religieux n'est pour rien dans la ré-

sistance légitime opposée aujourd'hui par la Chambre roumaine à certaines exigences des Israélites.

Les vérités que nous allons faire entendre ne s'appliquent donc qu'aux juifs de Moldavie, aux juifs Lekhs ou Polonais, ces nouveaux venus, pour la plupart complètement incultes.

Il est faux que ces émigrants soient des gens laborieux, paisibles et soumis aux lois.

Il est faux qu'ils concourent à la prospérité du pays.

Il est faux qu'ils ne demandent qu'à se mêler et qu'à se confondre avec nous, au point de s'identifier à l'élément indigène, comme cela est arrivé aux juifs de Paris, de Berlin et de Vienne.

Ce qui est vrai, c'est que, pour la plupart, les juifs de Moldavie sont profondément ignorants, superstitieux, paresseux, vagabonds, turbulents ; c'est qu'ils ne respectent les lois que lorsqu'ils ne peuvent pas faire autrement ; c'est qu'ils nuisent aux intérêts les plus chers de la Roumanie, à laquelle ils n'offrent trop souvent, en échange de l'hospitalité qu'elle leur accorde, que des injures et des calomnies.

Nous avons déjà cité l'opinion du prince Gortchakoff, sans doute plus compétent en cette matière que bien des journalistes occidentaux qui parlent de la Roumanie, sans même savoir exactement sur quel point de la carte il faut la chercher.

M. Ernest Desjardins, professeur de l'Université de France, membre de l'Institut, dans une brochure intitulée *les Israélites en Moldavie*, formule des conclusions identiques aux nôtres, et qu'un journal cité par les *Archives israélites*, résumait comme suit :

«Pour tout homme impartial qui lira cette brochure, il sera prouvé qu'en Roumanie les juifs sont plus de quatre cent mille ; qu'ils n'y sont établis que depuis un certain nombre d'années seulement ; qu'ils sont pour la plupart étrangers au pays de naissance *comme de volonté*, de mœurs, d'esprit et de langue, et qu'ils s'obstinent à demeurer tels ; qu'ils exploitent furieusement et par tout les moyens le pays qui leur donne l'hospitalité : qu'ils s'efforcent d'éluder toutes les lois qui les régissent et de se soustraire à toutes les obligations qu'elles imposent aux citoyens ; qu'ils sont ignorants, superstitieux, avares, menteurs, usuriers, fourbes et hideusement sales, d'où les craintes pour la santé publique dans les lieux où ils pullulent ; enfin que le motif religieux n'a aucune part dans les mesures prises par le gouvernement, ni dans l'hostilité que la population leur témoigne.»

Cette appréciation, si sévère, mais pourtant si juste, date déjà de dix ans. Venant d'un écrivain catholique, elle paraîtra peut-être suspecte. Nous préférons citer un journal dont on ne saurait récuser le

témoignage, un journal qui a été fondé avec le concours des Israélites et qui a obéi à leur inspiration ; un organe qui a toujours plaidé leur cause avec la plus grande chaleur. Nous voulons parler de *la Nouvelle Presse libre* de Vienne.

Voici ce que cette feuille disait dans son numéro du 6 juin 1879, il n'y a pas encore trois mois :

« On doit reconnaître que, dans la partie du territoire roumain qui avoisine l'empire des czars, l'élément juif ne se présente pas de telle sorte qu'il paraisse mûr et propre à une admission immédiate à tous les droits de citoyen. Si les députés de Moldavie se refusent avec la dernière énergie à ce que l'émancipation devienne un fait accompli, ils ont pour eux, sinon des raisons juridiques, du moins des raisons humainement bien compréhensibles, à savoir que le torrent de juifs russes et polonais qui a inondé le pays depuis 1836, ressemble plus *à l'eau sale dont on arrose les prairies*, qu'à l'onde limpide d'un ruisseau alpestre ; et, quand un orateur roumain, le prince D. Ghika, faisait ironiquement remarquer à la Chambre que la Roumanie n'hésiterait pas un seul instant à émanciper les juifs, si l'Angleterre, la France, l'Allemagne, qui demandent l'émancipation, voulaient échanger leurs juifs contre les siens, on peut affirmer qu'au point de vue de l'orateur, cette observa-

tion n'est pas absolument dénuée de fondement. L'aphorisme connu, d'après lequel un pays a les juifs qu'il mérite, aurait besoin avant tout, d'être démontré.»

Lorsque le plus influent des journaux autrichiens, un organe entièrement à la dévotion des banquiers israélites de Vienne, se résigne à de tels aveux, il est difficile d'admettre que les rapports d'observateurs, à coup sûr exempts de malveillance, et si admirablement placés pour bien voir, puissent être taxés d'exagération.

On a beaucop parlé de certains fais, sans doute infiniment regrettables, mais qui heureusement sont toujours restés isolés, et qui ont d'ailleurs toujours été exagérés. S'il y a eu, sur un point quelconque du territoire roumain, quelques violences exercées contre un petit nombre de juifs par une population que l'usure avait exaspérée, nous sommes les premiers à blâmer et à flétrir énergiquement de tels actes.

On nous permettra de rappeler à cette occasion, qu'en France, à la suite de la révolution de 1848, dans quelques localités de l'Alsace, les chrétiens se sont rués sur les juifs avec un tel emportement qu'on peut citer tel ou tel village dont la population israélite a dû émigrer en Suisse. Pourtant le fanatisme religieux n'avait aucune influence sur ce mouvement.

Le mécontentement arrivé jusqu'au paroxysme était provoqué uniquement par des causes de l'ordre économique.

Mais, tout en réprouvant les violences de quelque côté qu'elle viennent, nous ne pouvons nous empêcher de faire remarquer que le peuple roumain s'est toujours distingué par son esprit de tolérance. Nous en donnerons ici un exemple frappant.

L'incident sur lequel nous voulons appeler l'attention est consigné dans un rapport adressé, le 30 mai 1879, par un délégué du gouvernement, à M. le ministre de la justice.

Voici les faits que le rapport révèle.

Le 11 mai 1879, la ville de Jassy a été troublée par un rassemblement des plus tumultueux. Le rabin Sor venait de mourir. Plus de dix mille Israélites s'étaient réunis des divers quartiers de la ville et même des villages voisins. Cette foule s'était d'abord formée sans trop de confusion ; mai les superstitions les plus grossières sont entretenues par certains rabins au sein de ce peuple qu'ils disent la «nation choisie de l'Eternel», et le fanatisme ne devait pas tarder à produire ses fruits accoutumés, les vociférations haineuses, les désordres, les violences de tout genre.

Il paraît qu'au moment même où le cortège funèbre quittait la demeure du défunt, un mot d'ordre

singulier fut transmis de rang en rang ; il s'agissait d'empêcher qu'aucune femme se montrât sur le passage du corps. Bien qu'il ne se trouve ni dans l'Écriture, ni dans le Talmud, aucune prescription de ce genre, plusieurs sectes juives enseignent, dit-on, que la présence d'une femme devant le corps d'un rabin mort, suffit pour noircir l'âme de celui-ci.

Qu'une telle croyance existe ou non, le mot d'ordre n'en fut pas moins observé par les Israélites qui accompagnaient le corps du rabin Sor. Toutes les femmes qui se montrèrent aux fenêtres ou aux portes sur le passage du cortège furent injuriées, maltraitées, et parfois même foulées aux pieds. Cette foule grossière et fanatisée brutalisait d'ailleurs indistinctement les juives et les chrétiennes. Les Israélites qui précédaient le corps criaient : « Que les femmes se retirent ! » et celles qui n'obéissaient point à l'instant étaient frappées sans merci.

Le cortège ayant dû s'arrêter quelques minutes devant l'hôpital israélite, ces violences prirent un caractère plus grave encore. Des dames s'étant réunies à la porte de la cour d'une prêtre roumain, pour voir défiler cette bizarre procession de la journée, l'on vit alors se produire une scène de violence indescriptible, dans laquelle des femmes furent tellement maltraitées que l'une d'elles courut risque de la vie.

L'auteur de ce rapport, M. Poenarou-Bordea, qui avait été chargé par le ministre de la justice de faire une enquête sur cet incident, fut surpris de lire dans le journal l'*Estafette*, quelque-jours après, une lettre adressée à la rédaction, «dans laquelle un témoin oculaire affirmait que les malheureuses femmes qui se trouvaient dans la cour du prêtre avaient été les provocatrices de l'incident», en jetant de la poussière et des pierres sur la bière du mort.

M. Poenarou-Bordea a recherché l'auteur de l'article, un jeune Israélite, et, en l'interrogeant, a appris que ce prétendu témoin oculaire «n'avait pas assisté à la cérémonie funèbre, et que les faits qu'il avait constatés dans son article lui avaient été rapportés par d'autres personnes».

Ici, nous croyons devoir citer textuellement le rapport: »Je fis appeler de suite MM. Neuschotz, Daniel et Joseph Wexler, personnes notables auprès des quelles l'auteur de l'article soutenait avoir pris des informations. Eh bien, non seulement ces trois témoins invoqués n'avaient qu'une connaissance très imparfaite des diverses phases de l'incident, mais encore tous m'affirmèrent qu'ils n'avaient jamais donné au jeune Goldner de pareilles informations, qu'ils croyaient en tout cas absolument dépourvues de vérité. Le jeune Goldner, retranché dans ses derniers

arguments, me déclara lui-même que, s'il avait pris la détermination de publier de telles invraisemblances, c'était seulement pour contre-balancer les affirmations, que les autres journaux dirigeaient contre les Israélites.»

Après la lecture de ce document, il est difficile de prétendre que, le 11 Mai 1879, les Roumains fanatisés aient outrageusement provoqué les juifs, et que ceux-ci, en se livrant aux excès cidessus relatés, n'aient fait qu'user du droit de légitime défense.

Aussi les publicistes, qui d'ordinaire prennent avec tant de complaisance et d'empressement la défense des malheureux Israélites, si méchamment mis à mal par l'Holopherne roumain, se sont-ils bien gardés cette fois de se livrer à leurs amplifications ordinaires sur cet incident, qui n'a jamais été présenté au public européen que sous la forme un peu vague d'une dépêche télégraphique.

Mais, peut-être, verrons-nous reparaître, dans quelque brochure hébréophile, un récit des faits de Jassy, rédigé d'après les dépositions du *témoin oculaire* Goldner, ce bon jeune homme de tant de foi et de tant de véracité, le tout arrangé pour les besoins de la cause. C'est en partie pour empêcher cette publication *ad majorem gloriam* du Dieu d'Israël, que nous avons signalé, en passant, les faits dont on vient de lire le récit.

Le juif de ces contrées est ici saisi sur le vif ; on le voit agir et se mouvoir tel qu'il est dans le milieu roumain.

Il est bien évident, d'après ce récit, que l'Israélite établi en Roumanie ne ressemble en rien à son congénère d'Occident. Il n'a, pour ainsi dire, aucun trait commun avec le commerçant, le savant ou l'artiste d'origine israélite qui passe inaperçu dans les rues de Paris, de Berlin ou de Vienne, portant le même costume que ceux qui l'entourent, parlant le même langage, acceptant les mêmes mœurs et les mêmes idées, en un mot, ayant vraiment acquis la nationalité du peuple au milieu duquel il a été élevé, et dont il constitue une partie intégrante.

A Jassy, comme dans toutes les localités roumaines où l'élément juif est nombreux, nous trouvons, à côté de la population indigène et vivant sur le pays, une véritable tribu étrangère, séparée de l'élément roumain non seulement par la religion et la race, mais encore par la langue, les vêtements, les coutumes et les tendances.

Un jour une partie de cette tribu se met en mouvement ; dix mille Israélites aux cheveux graisseux et à longue robe, foule noire, hurlante, traversent en masses serrées les principales rues de Jassy ; aveuglés par le fanatisme, ils se conduisent comme en pays

conquis, attentent à la liberté individuelle de leurs hôtes, cassent les vitres, blessent des femmes et bravent la police. Les chefs et les notables ne disent pas un mot, ne font pas un geste pour arrêter les bandes de leurs coreligionnaires. Ils font insérer dans un journal à leur dévotion un récit mensonger destiné à déplacer les responsabilités.

L'habileté de la police a pu déjouer cette manœuvre. Mais combien de fois n'a-t-elle pas été tentée avec succès? Combien de fois les coreligionnaires des Israélites de Roumanie ont-ils usé du même procédé que le jeune Goldner, pour dénaturer les faits et calomnier le pays?

Les événements du 11 Mai nous montrent les juifs comme une population disciplinée, obéissant au mot d'ordre de ses chefs religieux qui représentent en même temps pour elle la seule autorité civile. Les tribus d'Israël sont toujours campées au milieu des Cananéens infidèles, avec lesquels elles ne doivent point se mêler.

En 1862, le gouvernement roumain a essayé de briser cette organisation des Israélites en communauté, religieuse d'apparence, politique en réalité. Mais il n'a pu y parvenir. Après comme avant, les juifs sont constitués en congrégations, véritables petits États au milieu de l'État roumain. Ce n'est pas la

loi civile qui régit cette masse ignorante et superstitieuse ; c'est la tradition talmudique interprétée par les rabins.

Maintenant, nous le demandons à tout Européen de bonne foi, si des provocations, pareilles à celles qui ont éclaté dans Jassy, s'étaient produites à Londres, à Paris, à Berlin, pense-t-on que les choses se fussent dénouées d'une manière aussi pacifique ? Pourait-on affirmer que le peuple de l'une ou de l'autre de ces capitales, provoqué par des bandes sans frein, menacé jusque dans ses foyers, voyant des femmes insultées, maltraitées et blessées par des étrangers, vociférant des cris rauques et inintelligibles, n'eût pas été pris d'un de ces accès de fureur qui ne sont pas inconnus au *mob* de Londres, à la *populace* de Paris, à la *nachthaube* de Berlin, et n'eût pas usé de représailles ?

Mais, en Roumanie, nous n'avons pas d'autre populace que la populace juive ; si des représailles n'ont pas eu lieu, c'est que, comme le disait, en 1861, une brochure publiée à Paris sous les auspices de l'Alliance israélite, «il n'est pas vrai que le paysan, dans les principautés, ait ni haine, ni mépris contre les Israélites ; bien au contraire, c'est un trait saillant dans le caractère du peuple roumain qu'il n'est nul-

lement fanatique: il ne connaît pas cette passion aveugle et meurtrière.

«Ces belles qualités, tout étranger qui a eu l'occasion de connaître le peuple roumain, les a maintes fois louées . . .» — (L'*Émancipation israélite en Roumanie,* Paris, 1861.)

De tout ce qui précède, il résulte que les communautés israélites en Roumanie forment un État dans l'État, au même titre que l'Internationale ou la Société de Jésus dans d'autres pays de l'Europe. La République française n'a pas cru déroger à ses principes de liberté et d'égalité en portant contre l'Internationale une véritable loi de proscription. Quant à la Société de Jésus, on sait que les cabinets de Paris, de Rome et de Berlin montrent envers elle des sentiments qui ne sont pas ceux de la tolérance. En nous défendant contre les communautés israélites, nous n'agissons pas d'une façon plus extraordinaire que ne le faisait le gouvernement allemand, lorsqu'avec l'appui du juif Lasker et de tous les libéraux et universitaires d'Allemagne, il organisait le Kulturkampf contre les sociétés catholiques et ultramontaines. Nous ne nous montrons pas moins libéraux que le cabinet de Paris, quand il attaque, dans des lois devenues nécessaires, les congrégations non autorisées, dont la conspiration permanente met en péril les institutions

de la France républicaine. Pour tout homme impartial, l'art. 7 que nous allons effacer de notre constitution de 1866 n'a pas plus été inspiré par les passions religieuses que l'art. 7 de la loi Ferry. Il a été dicté à nos législateurs par des préoccupations purement politiques, par une pensée de préservation sociale.

Cette organisation, moins théocratique et religieuse que talmudiste et civile, permet aux juifs d'échapper à l'influence du milieu où ils vivent et de garder en plein dix-neuvième siècle les préjugés, les mœurs du moyen âge. Avec un soin jaloux, les chefs empêchent tout contact avec le chrétien, objet de haine et de mépris. Enrôlé par la naissance et l'éducation dans la confrérie qui a ses écoles, ses asiles, ses hôpitaux particuliers, l'Israélite n'en peut plus sortir, à moins de quitter le pays ou de s'exposer à de terribles persécutions de la part de ses coreligionnaires, qui le traitent comme un véritable paria.

Dans la discussion qui a eu lieu en mars dernier à la Chambre des députés de Roumanie, M. Codrescou a raconté un fait très caractéristique qui nous servira d'exemple.

Un juif, Moïse Bacal Veinstein, cité comme témoin dans l'affaire de Darabani (cette affaire que les Israélites de la presse ont si longtemps et si habile-

ment exagérée), ayant déposé contre ses coreligionnaires, fut mis au ban de la congrégation et contraint de quitter la ville, de s'établir d'abord à Botochani, puis de se réfugier dans une autre localité. Moïse Bacal Veinstein avait refusé d'obéir au mot d'ordre qui était de répresenter la population israélite de Darabani comme persécutée par les Roumains; il avait eu le courage de dénoncer ses coreligionnaires comme de véritables provocateurs. Mal lui en prit.

Une excommunication formelle fut prononcée contre lui. Il n'est pas inutile de citer un passage de ce curieux document qui semble dater du moyen âge:

«Nous nous sommes assemblées, *nous commune de Botochani*, cinq cents personnes, pour maudire et excommunier cet infâme Moïse Bacal Veinstein: — que son nom disparaisse! — que tous les malédictions inscrites dans la Bible de Moïse planent sur lui, pour une créature qui s'éloigne du chemin de Dieu et ne cherche qu'à se satisfaire soi-même, il suffit que tout lui réussisse et elle ne s'occupe pas des siens. Il a commis ce grand crime, car il n'a pas craint Dieu et il nous a chargé méchamment.

«Frères, apprenez que, au son de la trompette, conformément à notre loi, nous l'avons excommunié; aussi est il interdit d'échanger un mot et d'habiter avec lui: il ne peut venir dans notre synagogue, car

il est indigne devant Dieu et devant les Hébreux, méprisez-le et haïssez-le, car il est excommunié».

N'est-ce pas là une preuve évidente que les Israélites ne reconnaissent aucun droit à la société civile du pays qu'ils habitent, lorsque les intérêts de leurs coreligionnaires sont en jeu?

VII.

Maintenant que nous avons fait connaître les faits et décrit la vraie situation des Israélites en Roumanie, quelle est notre conclusion?

D'abord, nous sommes dans la nécessité de déclarer, en toute sincérité, que les Roumains ne sauraient consentir, fût-ce au prix des plus grands sacrifices, à ce que notre pays latin devienne une moderne Palestine. Ils ont, dans un pays voisin, un exemple qui leur fait comprendre le péril qu'ils courent.

Dans la Bucovine, les juifs se sont rendus maîtres des élections et de tous les pouvoirs publics; naguère un Israélite était président de la Diète provinciale, tandis que l'archevêque ortodoxe n'en était que le vice-président. Nous nous souvenons du mal que fit à la Pologne la faiblesse du roi Casimir, lorsque, par amour pour une juive, il eut comblé les Israélites d'immunités et de privilèges. La Roumanie

est restée latine, depuis 1700 ans, à travers les invasions gothiques, avares, slaves; elle est restée latine sous les Turcs, sous le despotisme hypocrite et démoralisateur des princes Phanariotes; telle nous avons reçu la Roumanie de nos ancêtres, telle nous la transmettrons à nos descendants.

Est-ce à dire que nous prétendions qu'il n'y ait rien à faire? S'il est quelques-uns de nos concitoyens, en très petit nombre, qui ne sont peut-être pas très éloignés de cet avis, nous sommes heureux de pouvoir déclarer que tel n'est pas le sentiment général du pays. Il est prêt à consacrer tous les droits qui n'ont rien d'incompatible avec les intérêts et l'autonomie de la nation.

D'abord l'opinion publique s'est prononcée, aujourd'hui, de la manière la plus nette, dans le sens de la révision de l'art. 7 de la constitution de 1866, et le projet du gouvernement contient la déclaration bien explicite que les étrangers *de toutes les confessions* auront désormais la faculté d'obtenir l'indigénat.

Ainsi, le principe posé dans l'art. 44 du traité de Berlin se trouvera consacré par le pouvoir constituant, et inscrit dans le pacte fondamental de l'État.

Cette mesure générale apportera déjà une amélioration des plus importantes dans la situation des Israélites de Roumanie.

D'autres réformes qui n'embrasseront pas dès ce jour, l'ensemble de la population juive, devront, à notre avis, être réalisées en même temps.

Ces mesures législatives, résolument accomplies et dans le plus bref délai, seront de nature à démontrer à l'Europe notre bonne volonté, et à réduire au silence ceux de nos adversaires qui ne sont pas guidés uniquement par la haine et la mauvaise foi.

Il nous reste à indiquer sommairement celles de ces réformes qui ne seront appliquées d'abord qu'aux Israélites vraiment assimilés; avant de la faire, nous rappellerons nettement deux principes qui dominent, selon nous, la matière.

1. La question agraire, la question de l'acquisition de la propriété territoriale, la question de la possession d'une parcelle quelconque du territoire roumain, ne peut être séparée de la question de l'indigénat. Auront seuls de droit d'acquérir des terres ceux qui jouissent, en tant que citoyens roumains, de tous les droits civils et politiques.

2. L'étranger, à quelque religion qu'il appartienne, ne pourra acquérir la qualité de citoyen roumain qu'à deux conditions: il adressera au prince une demande personnelle de naturalisation; cette damande sera soumise aux Corps législatifs, et la naturalisation ne pourra être accordée qu'*individuel-*

lement et par un vote de l'Assemblée à la majorité des suffrages que la loi détermine.

Ces principes bien établis, nous rappellerons que, dans les travaux législatifs préparatoires de la loi de naturalisation, il s'est produit un amendament auquel, croyons-nous, le ministère aurait volontiers donné son adhésion, et qui a été présenté par M. Costinesco avec le haut appui de M. Rosetti, l'honorable président de la Chambre des députés. Nous exprimons le vœu que cet amendement soit adopté dans ses dispositions essentielles. Fidèle à son esprit humain et civilisateur, la Roumanie montrera ainsi une fois de plus sa ferme volonté de consacrer tous les droits sans distinction de race ni de culte.

Nous proposons, en conséquence, qu'on accorde immédiatement tous les droits civils et politiques aux Israélites dont l'assimilation peut être constatée par les faits énoncés dans les dispositions suivantes :

1. Ceux qui ont servi dans l'armée depuis l'application de la loi de recrutement de 1864 jusqu'à nos jours ;

2. Ceux qui ont fréquenté les écoles roumaines et obtenu le grade du baccalauréat ;

3. Ceux qui ont fait une dotation importante à un établissement d'instruction publique ou de bienfaisance ;

4. Ceux qui ont établi une industrie ou une fabrique importante sur le territoire, les fabriques d'eau-de-vie exceptées ;

5. Ceux qui ont écrit en langue roumaine un ouvrage scientifique ou littéraire.

Nous comptons sur le patriotisme de la Chambre qui vient de se réunir pour adopter ces réformes nécessaires. Mais nous le disons, dans toute la sincérité de notre conscience, et avec tout le respect que nous professons pour les cabinets européens, nous ne pensons pas qu'il soit possible, pour le moment, de pousser plus loin une transformation si désirable, mais qui ne peut porter tous ses fruits que si elle est préparée par une assimilation suffisante.

Et maintenant qu'il nous soit permis d'adresser un dernier appel à la haute impartialité de ces cabinets qui ont donné tant de fois à la Roumanie des preuves efficaces de leur bienveillance et de leur protection, et qui, dans la question qui nous occupe, ne sauraient, sans une flagrante injustice, montrer une rigueur excessive.

Il est impossible que ces cabinets exigent que l'État roumain se laisse engloutir par le flot, de jour plus envahissant, d'une population étrangère. Les puissances songeront que ce n'est pas seulement l'intérêt économique de notre pays qui est en jeu, qu'il ne

s'agit pas seulement pour les Roumains de se voir réduits à mourir de misère sur leur propre territoire dévorés par l'usure ; il s'agit de bien autre chose que de la question agraire, il s'agit de la nationalité elle-même, ce bien le plus précieux d'un peuple, à la conservation duquel il doit subordonner toute autre considération.

Certes, nous sommes prêts à faire les plus grands sacrifices pour prouver à l'Europe notre bonne volonté, pour obtenir de la France et de l'Allemagne, de l'Angletere et de l'Italie, cette reconnaissance qui nous a été déjà accordée par la Russie, l'Autriche et la Turquie, c'est-à-dire par les États limitrophes de la Roumanie qui sont par leur situation mieux placés pour bien connaître l'état intérieur du pays. Mais les nations de l'Occident ne peuvent mettre pour prix à la reconnaissance de notre indépendance l'adhésion de la Roumanie à toute une série de mesures qui auraient pour effet immédiat de rendre cette indépendance illusoire. On ne peut dire aux Roumains : nous ne reconnaîtrons votre nationalité qu'à la condition que vous mettiez vous-mêmes cette nationalité en péril.

Il est impossible que les cabinets de Londres, de Paris, de Rome et de Berlin ne reconnaissent pas eux-mêmes que le gouvernement de Bucharest, pré-

cisément parce qu'il est un gouvernement de coalition, représente exactement l'état de l'opinion publique en Roumanie. Ce gouvernement a présenté un programme qui proclame de la façon la plus éclatante la liberté de toutes les religions et l'égalité de tous les cultes, qui, effaçant les dispositions de l'art. 7 contraires à la lettre et à l'esprit du traité de Berlin, reconnaît pour les étrangers *de toutes les confessions*, la faculté d'obtenir l'indigénat. On ne saurait, en présence de ces faits indéniables, parler davantage de résistance aveugles, d'obstination imprudente et d'ingratitude envers les puissances protectrices. Nous avons, quant à nous, une confiance trop profonde dans les lumières des hommes d'État qui dirigent à cette heure la politique des nations de l'Occident, pour croire qu'ils persisteront dans la résolution de refuser au gouvernement de Bucarest, en ne reconnaissant pas l'indépendance du pays, l'appui dont il a besoin, pour mener à bonne fin une réforme difficile à laquelle travaillent tous les Roumains, avec tant de résolution et de sincérité.

LA SITUATION EN ROUMANIE

Réponse au «mémorial diplomatique»

Monsieur le Directeur, [1])

Je n'ai pu lire sans une certaine émotion la lettre d'un diplomate français anonyme, publiée dans le *Mémorial diplomatique* du 25 Octobre.

Cette lettre m'a paru blessante pour la nation roumaine et pour son souverain. Sans doute je n'ai pas mission de répondre officiellement aux attaques dirigées contre le gouvernement du roi Charles, mais j'ai eu autrefois l'honneur de représenter mon pays à Paris comme agent diplomatique, je suis resté un ami de la France, où j'ai continué à résider fréquemment. Ces titres suffisent, je crois, pour m'au-

[1]) Cette lettre a été adressée au «Mémorial diplomatique», en réponse à une étude sur la situation politique de la Roumanie, publiée dans le même journal le 25 Octobre 1890.

toriser à relever en mon nom personnel, des appréciations que je juge empreintes de partialité, et même d'injustice.

On prête à la Roumanie des alliances ou des velléités d'alliance qui auraient, dit-on, pour effet de rompre les liens d'amitié et de reconnaissance qui nous unissent à la France.

Nous ne voulons pas rappeler ici le droit absolu qui appartient à chaque État, petit ou grand, mais régulièrement constitué et reconnu par les puissances, de choisir ses alliances au mieux de ses intérêts. Ce droit a été maintes fois affirmé depuis dix ans, et n'a jamais pu être contesté : la nation à laquelle on le refuserait ne jouirait pas d'une indépendance véritable.

Sans insister sur ce point, nous préférons faire observer à l'auteur de la lettre que la Roumanie n'a donné aucun motif d'être accusée d'ingratitude envers la France. On parle d'adhésion à la triple alliance; mais cette adhésion n'a pu être prouvée d'aucune façon. Tous les pays faisant partie de la triple alliance l'ont proclamé hautement et même affecté de faire sonner très haut leur participation et, pour ainsi dire, de s'en vanter. On n'a jamais pu constater un acte ou une parole du gouvernement de Bucarest qui fût dans ce sens, qui autorisât et confirmât cette

supposition, sur laquelle le diplomate anonyme édifie son roman politique international.

On prête en outre, et tout aussi gratuitement, à notre pays des manœuvres tendant à troubler la paix européenne en provoquant une crise dans les États balkaniques; mais il nous semble, sans vanité exagérée, que la Roumanie ne saurait à aucun degré être mise en parallèle avec la Bulgarie. Celle-ci est dans une situation politique et économique telle qu'on pout se demander si une crise lui serait favorable ou nuisible. La Roumanie peut tout perdre dans un conflit international; et, fût-elle aux côtés du vainqueur, elle n'aurait pas grand'chose à y gagner. Pourquoi voudrait-on qu'elle allât de gaieté de cœur compromettre sa situation actuelle, qu'on ne peut sans injustice comparer à celle des autres petits États, ses voisins, pour se jeter dans une politique d'aventures?

La Roumanie est plus étendue qu'aucun de ces États; elle possède cinq millions d'habitants, plus de douze millions d'hectares (c'est-à-dire quatre fois l'étendue de la Belgique), un sol très fertile, des institutions qui en font un des pays les plus libres de l'Europe. Et elle irait risquer tout cela, ses libertés et son développement économique, dans une bagarre dont nul ne saurait prévoir l'issue! Personne ne le croira. Les Roumains ne demandent qu'une chose:

c'est de continuer à vivre indépendants et libres, et à mettre en valeur les ressources considérables, mais encore non utilisées, que leur offre leur territoire, sans faire parler d'eux. On à dit, non sans raison: «Heureux les peuples qui n'ont pas d'histoire!» La Roumanie ne se tiendrait nullement pour offensée d'être comptée parmi ces peuples-là. Sans doute dans notre pays, il y a des luttes de partis, luttes quelquefois très vives, telles qu'il en existe chez tous les peuples libres, sans en excepter la France; mais ces agitations ne sont qu'à la surface et n'empêchent pas que tous les Roumains ne soient unis dans le désir et la volonté de maintenir l'indépendance nationale, les libertés politiques, autant que cela dépendra d'eux, la paix européenne

Quant au roi Charles, auquel on prête gratuitement un rôle de vassal et un esprit de docilité et de dépendance envers autrui qui n'est pas dans son caractère, il aura accompli l'année prochaine la vingt-cinquième année de son règne. Ces vingt cinq années ont été pour la Roumanie une époque de développement régulier et fécond, de paix interrompue seulement par une guerre heureuse. On sait quel a été, sur les champs de bataille, le rôle personnel du roi. Il s'est montré, pour la Russie, un allié loyal, et a paru un chef militaire de premier ordre, en conduisant à la

victoire la jeune armée roumaine, qui est sortie triomphante de cette lutte sanglante, où elle s'était fait admirer par tous les hommes spéciaux.

L'Europe entière apprécie aujourd'hui à sa juste valeur cette armée, dirigée par des officiers sortis des Écoles spéciales de la France, de l'Allemagne et de la Belgique. Mais le roi Charles n'est pas seulement un militaire ; c'est un homme d'un esprit élevé, qui a mis toute son ambition, et consacré toutes ses forces à la constitution définitive d'une nationalité qui avait en elle-même tous les éléments de son développement, mais dont l'essor était entravé par des rivalités de famille, plus encore que par des luttes de partis et par des compétitions au trône. Dans cette œuvre, à coup sûr digne des plus nobles efforts, il a réussi au delà de toute espérance. Par son attitude dans les questions de politique intérieure, il a mérité d'être comparé au roi des Belges, qui passe à juste titre pour le modèle des souverains constitutionnels ; il a toujours laissé la nation se gouverner elle-même, sans jamais entraver les tendances, tantôt conservatrices, tantôt libérales, de ses représentants. Il a toujours respecté et fait respecter par les partis les libertés établies par la constitution, libertés aussi étendues dans notre pays que chez les peuples les plus libres de l'Europe.

Pendant ces vingt cinq années de régne, la Roumanie a complètement changé d'aspect ; l'agriculture a continué sa marche ascensionnelle, l'industrie et le commerce ont commencé à se développer et à compter pour quelque chose. La Roumanie s'est couverte de lignes de chemins de fer plus que suffisantes pour répondre à tous les besoins. On peut dire, en résumé, que, avec le concours des hommes politiques roumains, le roi Charles Ier a su faire d'une province, considérée comme faisant partie intégrante de l'Empire ottoman, un royaume indépendant, prospère et estimé de toute l'Europe.

Mais peut-être le correspondant diplomate qui parait connaître notre pays, nous accorde-t-il tout cela ; peut-être est-il disposé à reconnaître au roi de Roumanie toutes ces qualités, sous cette seule réserve que ce prince est un Hohenzollern, et par conséquent un Prussien et un instrument de la politique prussienne. Nous remarquons en effet, en relisant la lettre écrite de Constantinopole que son auteur ne trouve rien à reprocher au roi Charles, si ce n'est son origine. Cependant il n'est pas besoin de posséder des connaissances historiques très étendues pour savoir qu'un prince, quelle que soit son origine, oublie bien vite sa nationalité première pour ne considérer que les intérêts du peuple que les hasards de

la guerre ou les combinaisons de la diplomatie l'ont appelé à gouverner.

Bernadotte, sur le trône de Suède, s'est-il conduit en général français ou en monarque suédois ? Et plus loin dans le passé, le duc d'Anjou, petit-fils de Louis XIV, devenu roi d'Espagne, n'était il pas en guerre avec la France deux ans après le traité qui avait reconnu ses droits au trône ? L'Impératrice Catherine II était Allemande, or, une fois maîtresse du pouvoir par la mort de son mari Pierre III, a-t-elle servi sur le trône les intérêts de l'Allemagne ou ceux de la Russie ! Il semblerait en effet que notre roi fût le seul souverain qui ait une origine différente de celle du peuple sur lequel il règne. Les souverains de la Grèce, de la Suède, de la Belgique, de l'Angleterre, la régente d'Espagne, sont-ils donc originaires des pays qu'ils gouvernent ? Concluons en disant que le roi Charles de Hohenzollern a cessé d'être allemand du jour où il est devenu roi de Roumanie, et que son peuple, qui le voit chaque jour à l'œuvre, sait qu'en toute circonstance il ne prend jamais conseil que de son patriotisme roumain, qui seul inspire tous ses efforts et anime, pour ainsi dire, sa vie tout entière.

Nous osons donc vous prier, monsieur le Directeur, vous et vos honorables confrères de la presse, de vous montrer plus indulgents, c'est-à-dire plus

justes, que le correspondant anonyme, envers un pays qui a toujours témoigné à la France sa reconnaissance. Nous vous demandons de ne pas nous croire capables de manquer à notre propre dignité, en nous laissant entraîner dans une politique d'aventures. Nous vous demandons enfin de ne pas méconnaître l'esprit politique, l'intelligence élevée et la parfaite loyauté du roi Charles, qui a droit, non seulement à la gratitude du pays qu'il gouverne, mais à l'estime de tous ceux des étrangers qui connaissent la situation véritable de la Roumanie, et qui ne laissent pas égarer leur jugement par des terreurs réelles ou feintes et par les hallucinations d'un patriotisme ombrageux. Nous ajouterons même, comme conclusion à cette lettre, que le rôle de la Roumanie, étant donnés la situation actuelle, le caractère de son Souverain, l'expérience et la capacité des hommes politiques qui y dirigent les partis, est d'être en Orient, non pas un élément de désordre et de guerre, mais un facteur important d'apaisement et de conciliation.

J'espère, Monsieur le Directeur, connaissant l'impartialité de vos sentiments et l'intérêt que vous avez toujours accordé aux choses de l'Orient et particulièrement à la Roumanie, que vous voudrez bien accorder à cette réponse d'un Roumain, ami de la France, la grande publicité de votre estimable journal.

POLITICIENS

ET

HOMMES POLITIQUES

I. Le politicien

L'Humanité peut être divisée en trois classes : les hommes qui produisent, ceux qui détruisent, et les parasites.

Quand on parle des hommes qui produisent, on pense immédiatement, et avec raison, à toutes ces légions d'ouvriers qui par leur pénible travail, mettent en valeur le sol et le sous-sol, aux artisans, aux industriels, aux savants qui préparent la voie aux inventions utiles, aux inventeurs, enfin qui, dans leur lutte contre la matière, multiplient indéfiniment la puissance de l'homme, domptent, assainissent, disciplinent, ordonnent et distribuent les forces de la nature.

Les hommes qui détruisent appartiennent à une seule espèce, dite des guerriers ou des conquérants. Parmi ceux-ci les uns sont de purs destructeurs : ainsi les Attila, les Djenghiz-Khan, les Tamerlan. D'autres fondent en même temps qu'ils détruisent : ainsi, les César, les Charlemagne, les Napoléon. Mais le bien que font à l'humanité les plus grands génies militaires, est toujours mêlé de mal. La moisson qu'ils font lever, si riche qu'elle soit, est toujours arrosée de sang et de larmes.

Quant aux *parasites,* ils se subdivisent en un grand nombre de genres et d'espèces : la mauvaise herbe ne demande ni culture ni terrain favorable pour s'étendre et prospérer.

Une classification des parasites est bien difficile : il y a tant de manières différentes d'être inutile à ses semblables ! Je ne veux aujourd'hui vous entretenir que d'une seule espèce — et la pire peut-être, — celle des parasites politiques, que nous appelons communément *politiciens.*

J'entends par *politiciens* non pas tous ceux qui s'occupent de la politique, mais tous ceux qui ne s'occupent que de cela, et dans un but exclusif de vanité, de fortune ou d'influence personnelle. Il va de soi que celui qui prend part à la gestion des affaires publiques, en vue d'améliorer la situation éco-

nomique, intellectuelle et morale de ses concitoyens, n'est pas un politicien dans le sens défavorable du mot, puisqu'il est tout le contraire du parasite.

Le type du politicien n'est pas nouveau. Dans l'ancienne Grèce, il s'appelait le *Démagogue :* le mot désignait à Athènes celui qui favorisait ou provoquait les excès de la démocratie.

Platon, en vingt endroits de ses *Dialogues*, nous a tracé le portrait du démagogue de son temps, portrait qui n'a vraiment pas trop vieilli aujourd'hui, et dont les couleurs et les traits sont loin de paraître surannés. Dans le VIII-e Livre de *la République*, il le compare aux frêlons qui ne font pas du miel, mais qui sont toujours avides du miel d'autrui. Il ajoute que chez les jeunes gens qui s'adonnent au métier du démagogue, l'insolence est en honneur sous le nom de franc-parler, l'anarchie sous le nom de liberté, le libertinage et la prodigalité sous les noms de générosité et de magnificence, l'effronterie sous le nom de courage. Ils se font hommes d'État, dit-il encore, sans avoir rien étudié, montent à la tribune, parlent sans savoir ce qu'il disent, agissent, sans savoir ce qu'ils font.

Aristophane, en sa qualité d'auteur comique, ou plutôt satirique, renchérit encore sur le portrait peint par Platon.

Dans la pièce intitulée *les Chevaliers*, Démosthène cherche un démagogue qu'il puisse opposer au fameux Cléon. Il met la main sur un charcutier qui se récrie sur le rôle qu'on veut lui faire jouer. Ecoutez ce dialogue, et songez qu'il a été écrit en 425 avant l'ère chrétienne.

Le Charcutier. Dis-moi donc un peu comment un marchand de boudins peut devenir un grand homme ?

Démosthène. Mais c'est précisément pour cela. Tu seras grand parce que tu es un mauvais drôle sans vergogne, un enfant des halles.

Le Charcutier. Je ne me crois pas digne d'exercer le pouvoir.

Démosthène. Eh ! mon Dieu ! pourquoi ne t'en crois-tu pas digne ? Aurais-tu donc si bonne opinion de toi ? Voyons. Es-tu de naissance honnête ?

Le Charcutier. Non, par les Dieux, fort mauvaise.

Démosthène. Enfant gâté de la fortune, tout s'unit pour assurer ta grandeur.

Le Charcutier. Mais je n'ai pas reçu la moindre instruction. Je ne sais que lire, et encore assez mal.

Démosthène. Voilà ce qui peut te nuire, c'est de savoir presque lire. La démagogie ne veut pas d'un homme instruit ni honnête, il lui faut un ignorant et

un coquin. Mais ne laisse pas échapper ce don des Dieux que te promet l'oracle.

Le Charcutier. Les oracles m'appellent? ma foi, je ne comprends guère que je sois capable de gouverner le peuple.

Démosthène. Rien de plus simple. Continue ton métier. Brouille et pétris ensemble toutes les affaires de l'État, comme quand tu fais du boudin. Pour t'attacher le peuple, cuisine-lui toujours quelque ragoût qui lui plaise. Tu as du reste tout ce qui fait un démagogue: une voix terrible, une nature perverse, et le langage des halles. Tu réunis tout ce qu'il faut pour gouverner. Allons, prends une couronne, fais une libation au Dieu de la stupidité, et songe à lutter vigoureusement.

Aujourd'hui nous n'en sommes pas tout à fait aux marchands de boudins. Il faut reconnaître que la plupart de nos politiciens contemporains sont au moins bacheliers. Ajoutons que beaucoup d'entre eux seraient capables, s'ils voulaient s'en donner la peine, d'exercer une profession plus utile à l'État. Quel secret motif les a donc poussés à choisir ce métier, stérile pour tous, excepté pour celui qui l'exerce? Oserai-je dire toute la vérité sur ce sujet délicat et me permettre ainsi d'interroger les consciences, et, comme disent les Saintes-Écritures, de

sonder les reins de mes contemporains? Il se pourrait bien qu'on se fît politicien, surtout parce que cette profession est celle qui met le plus vite son homme en vue, et le mène le plus rapidement, sinon à la gloire, du moins à la notoriété.

Il faut dix ans, vingt ans d'études théoriques et pratiques pour faire un chimiste ou un ingénieur; on n'arrive guère, avant l'âge de quarante ans, à être un médecin, un peintre ou un sculpteur en renom; et même dans le métier de tailleur ou de cordonnier on ne doit pas parvenir du premier coup à trouver la coupe d'un pantalon ou à établir une bonne paire de bottes. Il en est tout autrement en politique. Une demi-douzaine d'articles de journal où les ministres soient simplement traités de misérables traîtres et d'infâmes voleurs, fera de celui qui les aura signés, un député dans six mois, et qui sait? peut-être un haut fonctionnaire, l'année prochaine. Remarquez d'ailleurs qu'il est parfaitement indifférent à notre brave politicien de s'occuper de questions administratives, économiques ou financières. N'est-il pas également propre à tout, puisqu'il n'est propre à rien?

Il est de ceux qui apaisent ou soulèvent les conflits internationaux en moins de temps qu'il n'en faut pour faire un brelan d'as, qui résolvent la ques-

tion sociale par une formule et tranchent les problèmes constitutionnels par un trait d'esprit.

Vous pouvez l'interroger *de omni re scibili et de quibusdam aliis*. Vous ne le trouverez jamais à court, ni embarrassé, ni irrésolu. L'hésitation est bonne pour les gens qui ont commis la sottise d'étudier une question ; car alors on aperçoit les divers côtés du problème, et le pour et le contre, et les objections et les réponses. Mais quand on n'a rien étudié, pourquoi hésiterait-on ? On n'a pas plus de raison de se décider pour la négative que pour l'affirmative. L'heureux politicien choisit donc avec une parfaite liberté d'esprit, suivant ses intérêts, suivant ses relations, quelque fois au hasard, à pile ou face. Et quand il a pris un parti, il s'y tient puisqu'il n'a aucun motif d'en changer, et il parle, et il agit, et il va droit devant lui, et il arrive ; et quand il est arrivé, quelque bonne opinion qu'il ait de lui-même, il est cependant stupéfait que cela n'ait pas été plus difficile que ça.

Voilà le *Politicien*. Il est de tous les âges, de tous les partis et de tous les pays.

II. L'homme politique

Tout différent du politicien est le véritable homme politique, celui qui est digne du nom d'homme d'État.

Celui-là s'est préparé de longue main à être utile à son pays, en passant sa jeunesse, non dans l'oisiveté ou dans les luttes stériles, mais dans des études spéciales : avant de parler et d'agir, il s'est appliqué à connaître les antécédents historiques, l'état social actuel, les ressources et les besoins du milieu dans lequel il est né, où il doit vivre et déployer son activité d'homme et de citoyen. Dès qu'il est entré dans la vie publique, il a compris la politique non comme le plus court chemin pour parvenir aux honneurs et aux richesses, mais comme la science qui se propose de régler de la manière la plus équitable les rapports de l'État et des individus. Il a appris à subordonner son propre intérêt à l'intérêt de tous, et à n'avoir en vue, dans toutes les questions particulières, que le bien général. Sans doute il appartient à un parti ; car il ne peut faire autrement, puisque, dans tous les pays libres, dès qu'on touche à la politique, on est d'office inscrit dans tel ou tel parti. Mais l'esprit de secte ou de coterie ne l'aveugle jamais au point de sacrifier le salut du pays aux passions d'un groupe, à ses rancunes ou à ses ambitions.

Ce salut est l'objectif qu'il ne perd jamais de vue, et il comprend que, pour atteindre ce but supérieur, deux conditions sont nécessaires : d'abord tenir le plus grand compte des relations extérieures de

l'État qu'on aspire à diriger, et, en second lieu, apporter dans les débats de la politique intérieure le véritable esprit de discussion qui, en produisant la clarté, amène les concessions réciproques, et non l'esprit d'intransigeance qui aboutit à ajourner indéfiniment la solution de toutes les questions, réduites à n'être plus que des questions personnelles.

Il est surtout pénétré de ces deux vérités, s'il appartient à un petit pays jeune comme le nôtre. Il sait qu'une nation de cinq millions d'âmes, placée entre deux empires également formidables, ne doit se proposer rien autre chose dans ses rapports avec les grandes puissances que le maintien de son indépendance et l'intégrité de son territoire ; qu'elle doit imposer le respect aux autres peuples, non par le déploiement d'une force qu'elle ne possède pas, du moins au même degré que ses puissants voisins, mais par son attitude faite de prudence et de dignité. Il sait, cet homme politique, si différent du politicien d'intrigues et d'aventures, que dans un État de récente formation, il ne peut exister des partis constitués à l'état d'antagonisme permanent, comme il en existe chez les nations qui ont derrière elles un long passé et les traditions des luttes historiques.

Il n'ignore pas, d'ailleurs, que même dans les pays occidentaux, les hommes d'État les plus émi-

nents et qui ont le mieux mérité de leurs concitoyens, sont ceux qui ont su se plier, malgré leurs préférences personnelles, soit aux réformes, soit aux résistance nécessaires. C'est ainsi qu'en Angleterre la plupart des réformes, longtemps et impérieusement réclamées par les Whigs, ont été réalisées par un cabinet Tory, et qu'en France, après la révolution de 1830, le cabinet libéral de Casimir Périer a été et reste encore aujourd'hui comme le type des gouvernements de résistance.

Si cet homme politique, dont nous essayons d'esquisser le portrait, se trouve placé dans l'opposition, il ne pense pas qu'il soit de son devoir d'insulter et d'avilir tous les pouvoirs publics pour cette seule raison que ce n'est pas lui qui les détient pour le moment ; mais il comprend que, dans l'opposition comme dans le gouvernement, on peut travailler au bien général, en donnant l'exemple du respect des lois et en ne perdant jamais de vue ce principe essentiel du régime parlementaire que l'opposition doit se considérer elle-même comme un instrument de contrôle, comme un frein ou comme un aiguillon, et jamais comme une embuscade.

S'il arrive au pouvoir, si la confiance des Chambres et du Souverain le place à la tête du gouvernement, il s'entoure d'hommes capables et d'utiles

auxiliaires, et non de créatures, qui n'auraient d'autre mérite que leur extrême souplesse et leur docilité. Il sait distinguer le financier et le diplomate, le légiste et l'administrateur, et il met chacun dans le poste où il peut rendre le plus de services à l'État. Le véritable homme de gouvernement fait respecter les institutions de son pays, et il commence par les respecter lui-même ; il maintient les prérogatives de la Couronne, aussi bien que les droits du Parlement ; mais pour cela, il est bon qu'il n'ait pas donné l'exemple d'avilir le prestige de la Royauté au temps où il était dans l'opposition ; il est nécessaire qu'il ait toujours compris que ce prestige est une garantie pour tous, libéraux et conservateurs, parce qu'il est le signe visible et le palladium de l'indépendance nationale. Enfin, de même qu'il s'est montré respectueux de la légalité et modéré dans l'attaque, quand il était hors du gouvernement, il fait preuve de ce même esprit de mesure et de tact quand il dispose de tous les rouages de l'administration, qu'il tient dans sa main la majorité des Chambres et peut compter sur les services d'une presse dévouée.

Aux fonctionnaires, il recommande d'éviter les excès de zèle ; il est, pour la majorité parlementaire, un guide prudent, toujours prêt à la retenir plutôt qu'à l'exciter ; car il n'ignore pas que rien ne sert

mieux les intérêts de la minorité que les violences d'une majorité résolue à se montrer plus ministérielle qu'un ministre, qu'elle entraîne en pensant le soutenir. Quant à la presse, le plus grand service qu'il lui demande, c'est de ne pas le compromettre ; bien loin de lâcher les journaux, dont il peut disposer contre ses adversaires, il réfrène l'ardeur des publicistes qui, se sentant irresponsables, ne sont que trop enclins à des excès de langage et à des violences de polémique dont toute la responsabilité retombe sur le Cabinet qui souffre d'être ainsi défendu.

En un mot, au pouvoir, hors du pouvoir, au le gouvernement ou dans l'opposition, libéral ou conservateur, ou sous quelque dénomination nouvelle que vous vouliez le désigner, l'homme politique digne de ce nom n'est pas autre chose qu'un bon serviteur de l'État. Pour servir la cause publique, il est prêt à tous les sacrifices, même à celui de sa popularité. Savoir être impopulaire à propos, est, à coup sûr, la plus grande preuve de patriotisme qui puisse donner un homme d'État.

«Je voudrais vous plaire, citoyens, disait un orateur dans le Forum romain, mais je préfère vous sauver.» Fut-il jamais un homme public aussi impopulaire que M. de Bismarck l'était à Berlin, en 1863, alors qu'il forgeait, pour ainsi dire, les armes qui

devaient donner à l'Allemagne son unité et préparer sa grandeur ? Les deux hommes politiques les plus remarquables qui se soient élevés en France depuis un quart de siècle, sont assurément Thiers et Gambetta. Or, l'un et l'autre ont-ils craint de compromettre leur popularité, le premier en s'opposant, en juillet 1870, à cette déclaration de guerre qui devait être si funeste à la France, le second en se séparant, après la victoire de la république, des éléments anarchistes dont il avait été obligé, à une autre époque, de subir l'alliance ? Tous ces hommes, grands à différents degrés, ont mérité ainsi la reconnaissance de leur pays, ce qui vaut mieux que de conquérir, par des moyens blâmables, une popularité éphémère, bientôt suivie d'un éternel oubli.

UNE LETTRE

À M. Georges Em. Lahovary, directeur de „l'Indépendance Roumaine"

Cher ami,

Dans les différents entretiens que nous avons eu ensemble depuis mon récent retour dans le pays, vous m'avez témoigné le désir de connaître mon opinion sur notre situation politique actuelle, et vous avez eu l'amabilité de m'ouvrir, à cet effet, les colonnes de votre journal.

Je me rends avec plaisir à votre appel, et j'espère que vous ne m'en voudrez pas, si le résultat de mes observations m'inspire quelque sévérité pour certaines manières de comprendre chez nous les affaires, d'en raisonner et de les juger.

Trente ans à peine se sont écoulés, vous le savez comme moi, depuis le temps où la Roumanie

était une des contrées les moins favorisées, au double point de vue de l'indépendance nationale et des libertés constitutionnelles.

C'était à l'époque où le prince Stirbey disait: «La Roumanie est destinée à être toujours humble.» *România e menită a fi în veci smerită.*

Et le prince régnant qui parlait ainsi était un des hommes les plus éclairés de son temps et un administrateur de premier ordre; ce n'était pas le manque de patriotisme qui lui inspirait ces tristes paroles, mais la considération de la situation précaire où se trouvait la Roumanie placée entre trois grands empires.

Depuis le jour où le prince Stirbey tenait un pareil langage nous avons fait bien du chemin. Déjà, sous Alexandre Jean Couza, nous avons connu les bienfaits d'une constitution libérale, et l'histoire ne sera pas assez ingrate pour ne pas reconnaître tout ce que notre pays doit à ce prince; mais elle dira aussi que c'est sous le roi Charles que la Roumanie est arrivé à la plénitude de ses libertés.

Or, je vois avec peine que ces libertés, plus considérables que celles dont jouissent la plupart des États de l'Europe, ne paraissent pas encore suffisantes à quelques-uns de nos politiciens. — La somme de libertés qui suffit à la France, à la Suisse, à l'An-

gleterre, à la Belgique, leur paraît indigne de la Roumanie.

Tout ce qui a été fait jusqu'ici, tous les progrès, accomplis presque miraculeusement depuis 1859, ne comptent pour rien à leurs yeux; ils ne sauraient être contents, si chaque jour n'amène avec lui une liberté nouvelle. Ils se préoccupent d'ailleurs fort peu de savoir si le pays est en état de supporter les secousses périodiques qu'ils entendent lui imprimer.

Le jeu des partis, la facilité avec laquelle — les intrigues politiques aidant — on arrive chez nous à de hautes dignités, font germer les rêves les plus ambitieux dans les cervelles les plus étroites.

De là les luttes irréfléchies et passionnées, si funestes aux intérêts du pays où les partis se divisent et se subdivisent à l'infini, aussi impuissants que nuisibles. — Et il est bien entendu que le moindre de nos groupes est persuadé que la Roumanie lui doit son salut.

On va même quelquefois jusqu'à attribuer à un seul homme la régénération de la patrie.

C'est ainsi que nous avons entendu M. Kogalniceano dire en plein Parlement et répéter, hier encore, dans une réunion publique, que M. J. Bratiano était l'auteur de l'indépendance et de la royauté.

M. Kogalniceano a manqué d'exactitude dans son

langage, lorsqu'il a représenté l'indépendance et la royauté comme l'œuvre personnelle de M. J. Bratiano. — Nous sommes convaincus que M. Bratiano lui-même, dont les grands actes politiques sont du domaine de l'histoire, est le premier à répudier des éloges aussi exagérés.

M. Bratiano sait mieux que personne que notre situation politique, nos libertés si étendues, les garanties de notre indépendance sont dues, dans leurs origines, à cette pléiade de chefs, de patriotes illustres dont il fut lui-même le plus marquant, et qui, par leur admirable dévouement et par un travail incessant de plus d'un demi-siècle, ont réussi à éclairer l'opinion européenne sur notre pays, à nous rendre une langue nationale, à créer chez nous le besoin de l'indépendance et le sentiment de la liberté.

Le mérite d'avoir pris l'initiative de notre participation à la guerre Turco-Russe, à laquelle nous devons l'indépendance et la royauté, apartient en principe à trois hommes: au roi Charles, à J. Bratiano et à C. A. Rosetti, qui a toujours été si patriotiquement et si lumineusement inspiré, et que l'on oublie malheureusement trop vite.

Mais il faut reconnaître que ces grands événements n'auraient pas été réalisables, si nos hommes politiques, depuis 1859 jusqu'à nos jours, parmi les-

quels il y a eu, et il y a encore des capacités de premier ordre, n'y avaient puissamment contribué.

Enfin, si l'honneur d'avoir tout préparé et d'avoir commencé cette grande œuvre de l'affranchissement national appartient aux hommes de 1848, il n'est que juste de proclamer — et MM. Bratiano et Kogalniceano le reconnaitront avec moi — que le mérite d'avoir achevé et d'avoir affermi et consolidé cette œuvre revient surtout au Roi Charles. Le Roi est certes pour beaucoup, non-seulement dans la mise en œuvre de nos libertés, mais aussi dans l'affermissement de notre indépendance.

Si nous avons échappé aux crises périodiques qui ont agité successivement les petits états voisins du nôtre, ne le devons-nous pas en grande partie, à la bravoure de notre Roi sur les champs de bataille, à sa sagesse pendant la paix, à sa pratique sincère du régime constitutionnel, à ses relations personnelles avec les grandes puissances européennes?

L'esprit de parti peut méconnaître ou oublier de tels services, mais l'histoire est là pour les enregistrer.

Il me semble que des hommes de la valeur de M. Kogalniceano auraient mieux à faire que de mettre l'histoire contemporaine au service des intérêts d'un parti ou d'un groupe. C'est à ces hommes qui ont connu le passé de la Roumanie, ou qui ont eu le bon-

heur de vivre assez longtemps pour voir l'état présent, qu'il appartiendrait de faire entendre aux jeunes générations le langage salutaire de l'expérience et de la raison.

Ils pourraient dire, par exemple, à cette jeunesse impatiente qui réclame chaque jour plus de libertés que n'en possèdent les états les plus avancés de l'Europe, que de pareilles prétentions risquent de nous compromettre aux yeux de ces mêmes états, et de provoquer à l'étranger quelques sourires, même chez les plus sincères amis de la Roumanie.

Ils pourraient lui rappeler que la Roumanie est un pays de peu d'étendue et d'une population bien faible, en comparaison de celle des grands Empires dont elle est entourée; que dans le cas d'une conflagration qui mettrait aux prises ses puissants voisins, elle ne pourrait éviter les périls les plus graves et peut-être les plus mortels, qu'en méritant l'estime de l'Europe par sa bonne tenue politique, et aussi par son activité tournée vers le développement de ses ressources économiques, encore bien faibles aujourd'hui.

Ces hommes qui, ayant beaucoup vécu et beaucoup vu, doivent avoir beaucoup appris, auraient encore à dire à nos politiciens que s'il est quelques fois nécessaire à un état de formation récente, d'em-

prunter la plupart de ses institutions et même ses mœurs publiques à l'étranger, il peut en résulter pour lui un penchant à tout copier, et que ce penchant n'est pas sans avoir de graves inconvénients ; que par exemple, nous n'avons aucun profit à suivre la France dans les excès de ses luttes politiques intérieures.

On veut absolument qu'il y ait en Roumanie, des partis, calqués sur ceux qui existent et se combattent au sein de la République française. Mais qui ne voit qu'en France, ces partis, bien qu'étant un mal, sont un mal nécessaire, puisqu'ils sont le résultat fatal d'un très long développement historique : chacun des partis français représente un ou plusieurs siècles de l'histoire de France. Peut-il en être de même chez nous, alors que nous n'existons comme nation libre que depuis une trentaine d'années ?

Sans doute, on recontre en Roumanie, comme dans tous les pays arrivés à une certaine culture intellectuelle et morale, des hommes qui sont plus particulièrement frappés de la nécessité de ne pas briser le lien qui rattache le présent aux traditions du passé, tandis que d'autres ne voient dans le présent que leurs rêves d'avenir. Appelez les premiers conservateurs, si vous le voulez, et les seconds libéraux, progressistes ou radicaux. Mais ce ne sont pas là des

partis politiques, au sens que ce mot a en France, en Belgique et en Angleterre ; ce sont tout au plus des groupes d'hommes, divisés par leur tempérament plutôt que par leurs traditions, et dont les uns veulent peut-être aller trop vite, et les autres pas assez.

Mais puisqu'il nous faut absolument des partis politiques, il me semble que ce qui rendrait encore le plus de services à notre pays ce serait de chercher à réunir en deux grands partis, un parti *libéral* et un parti *conservateur*, selon leurs opinions, tous les hommes modérés, éclairés et désintéressés de nos différents groupes, afin qu'ils puissent apporter le tribut de leurs lumières et de leur dévouement au bien public.

Si maintenant nous considérons ce qui se passe dans la presse, croit-on qu'il y ait profit et honneur pour nous à imiter les écarts de langage et de conduite d'une partie de la presse française ? Sans doute il y a, sur les bords de la Seine, des journaux qui vivent de diffamations et de calomnies, de scandales et d'injures, mais ceux de nos publicistes qui se laissent entraîner par ces tristes exemples, oublient trop qu'il existe en France, et surtout à Paris, des journaux sérieux qui ont le respect d'eux-mêmes et de leurs lecteurs, et qui représentent une partie notable de l'activité intelectuelle du pays ; et que peut-

être il serait plus méritoire de chercher ses inspirations et ses modèles dans les journaux où l'on pense et où l'on travaille, que dans la presse où l'on hurle et où l'on éclabousse les passants.

Mais je me vois obligé, cher ami, de finir cette lettre déjà trop longue. D'après tout ce qui précède, on aura facilement deviné quelle est ma conclusion.

Il me semble que les efforts de nos hommes politiques doivent tendre à bien appliquer, à faire pénétrer dans nos mœurs, à mettre en œuvre nos institutions et nos lois suffisamment libérales, plutôt qu'à s'épuiser en querelles interminables qui tendent à nous compromettre et à nous faire passer aux yeux de l'Europe et à nos propres yeux comme indignes des libertés dont nous jouissons.

Il me semble encore qu'une partie de notre jeunesse, si ardente et si bien douée, aurait mieux à faire qu'à se complaire, elle aussi, à des luttes stériles, tristes imitations de ce qui se passe à l'étranger, et qu'elle emploierait plus utilement son activité, soit sur le terrain économique, dans le développement de notre agriculture et de notre industrie naissante, soit dans la sphère des lettres, des arts et des sciences.

Enfin, ce que nous devons tous souhaiter pour notre pays, c'est moins de politiciens et plus de travailleurs, moins d'efforts dépensés en pure perte, et plus de résultats.

NOTE CIRCULAIRE

de l'Agent de Roumanie à Paris aux Ambassadeurs des Puissances garantes [1])

« Voici le texte de la note qui a été adressée le 26 mars courant à M. le Ministre des Affaires Étrangères de France, aux ambassadeurs des autres puissances garantes et à celui de la Sublime Porte, par M. Kretzoulesco, Agent de Roumanie à Paris, et de laquelle plusieurs journaux ont donné une analyse sommaire.

Le troisième paragraphe, qui concerne plus particulièrement la France, ne se lit que dans la copie de la note adressée à M. le Marquis de Moustier. »

Paris, 12 Mars 1868.

Monsieur,

Le Gouvernement de S. A. le prince Charles de Roumanie, voulant ne laisser subsister aucun doute

---

[1]) Reproduit d'après le *Mémorial Diplomatique* du 26 Mars 1868.

sur le caractère de sa politique et sur ses loyales intentions, m'a chargé de donner l'assurance à Votre Excellence qu'il n'a jamais cessé un seul instant d'être animé du désir le plus vif et le plus sincère de ne fournir aux puissances qui ont garanti l'autonomie de la Roumanie aucun motif légitime de trouble ou d'inquiétude.

Au moment où il n'est plus possible de douter de la complète fausseté des allégations auxquelles il vient d'être en butte au sujet de ce qui a été appelé le mouvement Bulgaro-Serbe sur le Danube, le Gouvernement Roumain a cru opportun de renouveler cette déclaration, faite plusieurs fois déjà dans d'autres circonstances. Il saisit donc cette occasion pour rappeler sa ferme résolution de vivre avec les États de l'Europe dans des relations de bonne amitié et de cordiale entente. En maintenant cette ligne politique, dont il ne s'est jamais écarté, il se montre fidèle au sentiment de reconnaissance que commandent la position respective de ces États et les services que la Roumanie en a reçus.

[La France, qui a tant fait pour la Roumanie, a des droits particuliers à cette reconnaissance. Ces droits, le Gouvernement du Prince Charles est jaloux de ne les jamais méconnaître; il vient de les proclamer du haut de la tribune par l'organe de son

Ministère, et bien qu'il puisse paraître superflu, après cette déclaration solennelle, d'affirmer encore une fois la profonde sympathie qui unit la Roumanie à la France et au Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur, je crois cependant devoir le faire, dans l'espoir de dissiper les appréhensions fâcheuses que des rapports malveillants et lointains avaient pû faire concevoir à Votre Excellence.]

Le Gouvernement de Son Altesse n'a jamais songé à troubler la paix en Orient. Il n'aspire qu'à réorganiser intérieurement le pays ; c'est vers ce but que se concentrent ses efforts, et c'est avec satisfaction qu'il porte à la connaissance des puissances garantes que la nation tout entière, dans ce qu'elle a de viril et de sain, seconde ce mouvement de rénovation.

Cet heureux concours du souverain et du peuple dans une action commune, est devenu la base d'une prospérité et d'une stabilité dont les Puissances garantes elles-mêmes ne pourront manquer d'apprécier les féconds et durables résultats.

Le vote de désapprobation que le Sénat a émis naguère contre le ministre de la Justice dans une circonstance tout à fait particulière, ne diminue en rien l'autorité morale et la force du Gouvernement. La Chambre continue à lui donner son concours et à

lui témoigner sa gratitude pour les réformes utiles dont il a pris l'initiative ; le Prince et le ministère ont un appui plus puissant encore: celui de l'opinion publique.

On peut le dire: ce vote du Sénat, qui n'a passé qu'à une majorité de 3 voix et sur une question tout-à-fait spéciale, celle de la réorganisation de la Cour de cassation, n'a nullement atteint le Gouvernement ; car, aussitôt, la Chambre lui a donné un vote de confiance à une majorité de 84 voix contre 32.

Je m'arrête un instant sur ces détails, afin que Votre Excellence ne se méprenne pas sur le peu de portée de cette manifestation. Le Gouvernement ne s'en est point ému et n'a point fait usage de la faculté, que lui confère la Constitution, de dissoudre le corps où elle s'est produite.

Il est encore un autre fait que des rapports visiblement empreints de malveillance ont voulu présenter sous un jour défavorable ; c'est la mission Roumaine à Saint-Pétersbourg. Les bruits répandus à cet égard sont également une manœuvre des ennemis du Gouvernement Roumain, laquelle ne saurait échapper même à l'oeil le moins exercé. Cette mission n'a nullement le but politique qu'on veut lui prêter. Ce se-

rait en vain qu'on s'efforcerait d'en dénaturer le vrai caractère ; il est trop facile de le rétablir.

M. M. Cantacuzène et Melchisédec ont été envoyés à Saint-Pétersbourg au même titre que M. Démètre Bratiano l'a été à Vienne. Ils sont chargés de traiter avec le Gouvernement russe, comme M. D. Bratiano est chargé de le faire avec le Gouvernement autrichien, de la juridiction consulaire, des services postaux ou télégraphiques, et enfin de certains impôts relatifs aux commerçants étrangers. Ces mêmes questions doivent être l'objet de démarches analogues auprès des autres Puissances garantes.

Espérant, Monsieur, que les assurances que j'ai l'honneur de vous donner seront accueillies par votre Gouvernement avec autant de satisfaction que j'éprouve de plaisir à vous les transmettre, je prie Votre Excellence d'agréer l'expression de mes sentiments de très haute considération.

(signé) **Em. Kretzoulesco.**

DES SERVICES RÉCIPROQUES

QUE PEUVENT SE RENDRE

LE COMMERCE ET LA SCIENCE

(Conférence tenue au Congrès international de géographie commerciale, tenue à Bruxelles en 1879).

Messieurs, [1])

J'ai déjà eu l'honneur, comme membre de la seconde section du Congrès International, de remettre à Mr. le Président de cette section, un mémoire sur la situation de la Roumanie considérée au point de vue de la Géographie commerciale et industrielle.

Aujourd'hui, prenant pour thème une des questions proposées par le Congrès, je viens, à titre de membre de la 5e section, vous demander, Messieurs, la permission de vous soumettre un essai sur «les services réciproques que peuvent se rendre le Commerce et la Science».

C'est avec raison, selon moi, qu'en donnant à ce sujet une place dans son programme, la Commission d'initiative a pensé que les questions de ce genre, malgré leur caractère essentiellement théorique, sont toujours opportunes, puisqu'elles ont pour objet les principes mêmes d'où découle tout le développement du commerce, de l'industrie, de l'économie sociale. Je serai heureux, si j'ai pu traiter utilement ce

[1]) Cette conférence a été reproduite dans le *Bull. de la Soc. géographique roumaine.* III-e année, 1882, pages 113 et suivantes.

sujet que la Commission a soumis à nos études, et si, par le faible concours que j'apporte aux travaux du Congrès, j'ai pu vous donner l'assurance que, quoique nouvel État, la Roumanie indépendante ne s'intéresse pas pour cela moins que les autres nations, aux travaux scientifiques qui ont pour but: Le progrès matériel, intelectuel et moral de la grande famille Européenne.

Messieurs,

Si l'on voulait caractériser notre époque par une formule, on pourrait dire que nous sommes arrivés à l'âge scientifique et industriel de l'humanité.

Quant on se reporte au commencement de notre siècle, on est frappé d'admiration au spectacle des progrès accomplis par la science et par l'industrie.

C'est de là que datent l'achèvement de la mécanique céleste, l'invention des machines à vapeur, la découverte de la théorie de la lumière, la création de la chimie inorganique et de la chimie organique, la constitution de la biologie, qui devait bientôt trouver sa base inébranlable et sa vraie méthode dans la physiologie expérimentale.

Dans le domaine industriel, deux faits capitaux se sont produits; l'homme a conquis l'espace par la

locomotive, il a conquis le temps par le télégraphe; maître de l'espace et du temps, il a transformé l'univers.

A la place de ces misérables industries, qui, à la fin du siècle dernier [1]) étaient éparses çà et là dans les différents pays de l'Europe, il a créé ces magnifiques et grandioses Cités industrielles de l'Angleterre, des États-Unis, de la Belgique et de la France. Il a soumis à ses lois la matière, comme il avait soumis le temps et l'espace, et de tant d'objets qui semblaient jusqu'alors ne pouvoir servir qu'à la satisfaction d'une vaine curiosité, il a su, par son activité, faire jaillir une source féconde et inattendue de richesses et d'utilité.

Ce phénomène n'a rien qui doive nous étonner. Il suffit de l'analyser, de rechercher quelles sont les conditions psychologiques de la science et les conditions psychologiques de l'industrie pour en trouver l'explication.

Cette explication éclate immédiatement aux yeux de l'observateur attentif. La science et l'industrie sont animées d'un même esprit, de l'esprit de recherche mis au service de deux des besoins les plus essentiels de la nature humaine, besoins bien distincts et cependant également légitimes: la science applique

[1]) C'est-à-dire du 18e.

l'esprit de recherche à la découverte du vrai; l'industrie l'applique à l'invention de l'utile.

C'est la recherche du vrai qui pousse l'astronome à fouiller les cieux, armé de son télescope; c'est la recherche du vrai qui penche le biologiste sur le cadavre, pour y saisir dans la mort les secrets de la vie; c'est la recherche du vrai qui envoya John Franklin mourir au pôle Nord, Crocé et Spinelli mourir aux limites de l'atmosphère terrestre.

C'est d'autre part, la recherche de l'utile qui pousse l'industriel à transformer son matériel quand ce matériel ne repond plus aux besoins des générations nouvelles, à varier et à perfectionner ses modes de fabrication pour produire plus vite, de meilleure qualité et à meilleur marché.

Mais l'utile est fondé sur le vrai; le vrai théorique n'est souvent que de l'utile à longue échéance; telle vérité scientifique dont nous n'apercevons pas l'application immédiate peut trouver cette application à une époque postérieure.

Rappelons ici la belle parole d'un philosophe moderne: «C'est aux travaux des anciens sur les sec-«tions coniques que le navigateur moderne doit de «savoir se diriger en mer sans le secours des étoi-«les».

De ce développement simultané de la science

et de l'industrie, il serait déjà possible de conclure qu'elles se sont prêtées l'une à l'autre un mutuel concours.

Mais cette vue générale ne suffit pas. Il convient d'entrer dans le détail des faits pour prouver, par des exemples, que l'industrie est née de la science, et que les progrès de celle-ci sont la condition essentielle de l'existence et du perfectionnement de celle-là. Il y a plus de 20 siècles, l'illustre Archimède découvre le principe qui porte son nom. «Tout corps plongé «dans un liquide subit une poussée verticale de bas «en haut, égale au poids du liquide déplacé.»

C'est sur ce principe, étendu à tous les corps fluides, liquides ou gazeux, qu'a été établie l'invention des aérostats qui donnera quelque jour, aux hommes, un nouveau moyen de communication.

Torricelli étudie la pesanteur de l'air et des gaz et découvre le baromètre qui est aujourd'hui la base d'une science protectrice de l'agriculture, la météorologie.

En 1653, Pascal invente la presse hydraulique qui est usitée sous des formes perfectionnées dans un si grand nombre d'industries.

Sans les travaux de Denis Papin et de James Watt, Stephenson aurait-il pu construire sa locomotive et créer l'industrie des chemins de fer, devenue au-

jourd'hui le véhicule de toutes les autres industries ?

Nicéphore Niepce cherche à résoudre un problème d'optique théorique : il veut fixer les images de la Chambre obscure et c'est dans ces tentatives qu'il découvre l'industrie photographique.

Ce sont les travaux théoriques de Gay-Lussac sur la distillation du bois qui ont permis à l'ingénieur Philippe Lebon de produire en 1796, le gaz d'éclairage.

L'acide stéarique a été découvert par Chevreul, et cette découverte est l'origine de la fabrication de la bougie qui a pris aujourd'hui en Europe un développement si considérable. Rappellerons-nous les travaux de Mr. Wurtz et de ses élèves sur les produits organiques de l'alcool, qui ont fourni de si nombreuses et de si brillantes couleurs à l'industrie de la teinture. Énumérer chacun des corps chimiques jusqu'ici définis, c'est énumérer autant d'industries, car il n'en est pas un qui ne soit la raison d'être, ou l'instrument principal d'une industrie. Parlerons-nous du Télégraphe, de la Galvanoplastie, du traitement des maladies nerveuses par l'électricité, nous devons tous ces merveilleux résultats à la pile de Volta, aux études sur le magnétisme du physicien Oersted et à la découverte des propriétés du fer doux aimanté par l'illustre Arago.

Ce sont ces mêmes découvertes qui sont sur le

point de nous donner l'éclairage constant à la lumière électrique. Quel secours l'étude de la géologie n'a-t-elle pas apporté à l'exploitation des bassins houillers ? peut-on croire que la science géologique qui ne possède encore d'une manière complète que la connaissance de quelques contrées de l'Europe et de l'Amérique ait dit son dernier mot, quant à ce magnifique inventaire des richesses du sous-sol terrestre ?

La botanique appliquée à l'étude des arbres a permis l'exploitation industrielle des forêts, et substitué un système rationnel de coupes aux dévastations d'autrefois.

L'anatomie générale et la chimie organique sont les bases de la zootechnie, c'est-à-dire de ce grand art de l'élevage et de l'acclimatation des animaux utiles à l'homme, art qui a fait tant de progrès dans ces derniers temps, et qui intéresse à un si haut point l'alimentation publique.

Si nous entrons dans le domaine des sciences sociales, le phénomène reste le même : le crédit moderne qui a permis à l'industrie et au commerce de prendre les développements prodigieux dont je parlais plus haut est dû aux travaux des économistes du 18e et du 19e siècle.

C'est la démographie qui fournit au commerçant,

à l'industriel, les renseignements dont ils ont besoin; c'est la démographie qui leur montre d'où ils peuvent tirer la matière première nécessaire à leur fabrication, dans quelle région ils doivent de préférence établir les centres de production, dans quel pays ils peuvent le plus utilement exporter et vendre leurs produits fabriqués.

On le voit, il n'est pas une des branches de l'activité industrielle et commerciale où la science ne joue un rôle, et un rôle capital.

C'est là une vérité qu'il convenait de rappeler, car de nos jours on semble parfois tenté de l'oublier.

Le développement scientifique et industriel du commencement de ce siècle n'a pu se faire, que grâce à une forme particulière de la division du travail, par la spécialisation des fonctions.

Mais cette spécialisation, condition essentielle du progrès des connaissances humaines n'est pas sans offrir quelques dangers.

Il arrive que l'homme livré à une seule nature d'occupations se laisse aller à méconnaître et à dédaigner tout ce qui ne s'y rattache pas d'une façon immédiate.

A force de voir moins loin, son jugement finit par être moins juste. C'est surtout chez certains hom-

mes de négoce et d'industrie que ce défaut se fait sentir.

L'importance et la nature des intérêts qu'ils ont à défendre, la multitude des opérations engagées simultanément et qu'il s'agit de mener toutes à bonne fin, prédisposent les personnes dont je parle à s'absorber dans une seule espèce de préoccupation, à conduire leur esprit dans une direction unique, à ne considérer que le bénéfice immédiat de l'opération, sans tenir un compte suffisant des conditions dans lesquelles elle doit se faire.

Les exemples donnés plus haut montrent cependant que l'homme de négoce aurait tort de se désintéresser des progrès de la science, puisqu'en somme c'est la science qui a fondé l'industrie, et que c'est la science qui alimente son développement, et qui est la condition de tous ses progrès.

Ce n'est pas à dire que nous demandions à chaque négociant d'être un savant, et de faire, lui aussi, des découvertes. Sans doute James Watt et Séguin aîné étaient à la fois des savants et des industriels, mais c'étaient des hommes hors de pair et qu'on ne peut proposer en exemple au commun des mortels.

Il ne s'agit donc pas, pour l'industriel, de devenir savant. Ce n'est pas là son rôle. On peut même

dire que son rôle est absolument différent, car tandis que le savant cherche un résultat qui peut être éloigné, l'industriel a besoin d'un résultat immédiat qui se traduise immédiatement en bénéfice.

Qui lui demandons-nous donc ? Nous lui demandons, dans son propre intérêt, de n'être étranger à rien de ce qu'enseigne la science, d'en connaître et d'en apprécier les données et les découvertes, de saisir dans ces découvertes le côté instantanément applicable et d'en faire son profit pour le perfectionnement de son industrie ou pour la création d'une industrie nouvelle.

Voilà comment nous entendons le rôle de l'industriel et du commerçant.

Pour eux, la science n'est pas un but, mais un moyen, c'est là ce qui les différencie du savant.

Mais leur rôle n'en est pas moins beau, si on le considère au point de vue social. L'application de la science à l'industrie a pour effet de perfectionner la fabrication. Après la crise que nécessite chacun de ces perfectionnements, et une fois tous les frais de premier établissement couverts, on fabrique mieux et à meilleur marché ; par conséquent on augmente le bien-être général et il y a dans ce résultat de quoi satisfaire l'orgueil d'un esprit élevé.

D'ailleurs, par un mouvement de réaction natu-

rel aux choses humaines, l'industrie arrive à rendre à la science une partie de ce que la science lui a donné.

On a vu fréquemment des industriels guider les savants par leurs indications et les mettre sur la trace de nouvelles découvertes, qui à leur tour devaient amener de nouveaux perfectionnements.

Ce fait s'est surtout produit dans les industries qui dépendent de la chimie et de la mécanique, et il prouve une fois de plus que toutes les connaissances humaines dépendent les unes des autres, et réagissent les unes sur les autres. Mais dire cela, c'est dire, sous une forme plus générale, qu'on reconnaît l'influence incontestable des progrès de la science sur les développements du commerce et de l'industrie. Et c'est précisément là ce que nous nous étions donné pour mission d'établir. Toutefois, cette conclusion serait imcomplète si elle se bornait à la constatation d'une vérité théorique. C'est précisément ici qu'il convient de montrer, en donnant un exemple immédiat, comment la théorie et la pratique doivent s'allier pour la recherche et pour la découverte de l'utilité générale.

C'est par un échange continuel des idées et des résultats, que la science et l'industrie se sont simultanément développées, et cet échange est d'autant

plus efficace, qu'il se fait plus librement. Le libre échange des découvertes de la science et des produits de l'industrie a été, on peut le dire, une des causes principales de ce merveilleux développement dont nous retracions le tableau au commencement de ce travail. Il n'y a eu, ni frontières politiques, ni lignes douanières, qui aient pu arrêter cet échange.

C'est un Français qui découvre le moyen de tirer la lumière de la houille, et c'est un Anglais qui applique l'éclairage au gaz.

C'est un Danois qui découvre les propriétés de l'aiguille aimantée soumise au voisinage d'un courant voltaïque, et c'est un Américain qui construit le télégraphe Morse.

C'est un Français, Denis Papin, qui étudie les propriétés de la vapeur d'eau, et c'est un Anglais, James Watt, qui construit la machine à vapeur.

C'est un Grec de l'antiquité, un Syracusain qui découvre le principe de la poussée des corps solides plongés dans les liquides, et c'est un Français du 18e siècle qui construit la Montgolfière. Ainsi personne n'a pu arrêter ce libre échange des idées, personne même n'y a songé.

Il est donc permis de s'étonner que, de nos jours encore, on veuille faire, pour les produits, ce qu'il est impossible de faire pour les idées. Il est

permis de s'étonner que des hommes d'État songent à relever les barrières économiques, alors que les barrières intellectuelles sont tombées. Mais ce sera là, nous en avons la ferme conviction, une tentative vaine, et lorsque les idées ont conquis leur droit à la libre circulation, les produits, c'est-à-dire les idées réalisées et traduites en fait, ne sauraient tarder à conquérir le leur. Aussi suis-je assuré d'être l'interprète du sentiment général de la libre Belgique en disant, comme conclusion pratique de cette étude :

« La libre circulation des produits est la conséquence nécessaire de la libre circulation des idées. »

Je ne puis, Messieurs, donner ici cette formule sans faire un rapprochement qui se place invinciblement à la suite des considérations que je viens d'indiquer.

Ce fut un manufacturier anglais, Richard Cobden, qui signala, dès 1840, la puissance du libre échange, et ce furent des Français qui, en signant avec l'Angleterre le fameux traité de 1860, donnèrent les premiers à cette grande idée un caractère international et en tirèrent pour eux, et pour les États qui devinrent plus tard leurs associés, des richesses incalculables.

On a beaucoup écrit sur le libre échange et sur

les expériences qui ont été faites dans le but de faciliter la circulation des produits entre les nations; mais il reste beaucoup à dire sur ce sujet, qui est loin d'être épuisé.

Permettez-moi, Messieurs, d'appeler en terminant votre attention sur quelques faits qui m'ont plus particulièrement frappé dans l'étude de cette question, si intimement unie, d'ailleurs, à celle qui j'ai traitée dans le présent mémoire.

Et, d'abord, un mot sur l'idée elle-même.

Les savants organisateurs de ce Congrès ont bien senti le lien de ces questions, quand ils ont uni sur notre programme l'étude des perfectionnements des moyens de transport et des services réciproques que se rendent les sciences et l'industrie à celle du libre échange et des traités de commerce.

Il est évident, en effet, qu'on ne saurait songer à accroître, en la facilitant, la circulation des produits, s'il n'existait ni routes, ni canaux, ni chemins de fer: multiplier les moyens de communications, c'était donc, en réalité, préparer l'avènement du libre-échange.

Mais on aurait tort de ne voir, dans cette extension des échanges, qu'une facilité plus grande de transporter un produit donné d'un pays dans un autre. Certes, c'était déjà un grand bien que ce développement des relations commerciales; cependant le libre-

échange apporte de plus grands avantages encore. En effet, l'économie politique a un triple objet ; elle embrasse à la fois la création, la consommation et la circulation des richesses humaines. Et il y a entre ces trois parties du fait économique des liens tellement étroits qu'on ne saurait favoriser l'accroissement de l'un de ces trois termes, sans augmenter du même coup l'importance des deux autres.

C'est ce que l'expérience a démontré depuis 1860. Permettez-moi, Messieurs, de vous citer quelques chiffres à l'appui de mon dire.

Avant le traité de 1860, le commerce général de la France avec les colonies et les puissances étrangères, importation et exportation réunies était en moyenne, dans la période décennale de 1847—1856, de 2 milliards 301 millions. Après le traité, dans la période 1867—1876, cette moyenne annuelle s'élève à 8 milliards, 464 millions. Elle s'est donc accrue de plus de six milliards après 16 années du régime des traités de commerce. Et notez que cette période comprend l'année 1870 qui a apporté à la France la guerre et tous les fléaux et qui, indépendamment du sacrifice des cinq milliards de rançon et de tous genres qu'elle lui a imposées, lui a causé une diminution de production presque égale à deux milliards.

Les bienfaits du traité s'étaient d'ailleurs fait

sentir presque instantanément. Ainsi en 1859, le commerce général de la France était de cinq milliards, tandis qu'il s'élevait en 1864 à 7 milliards. Il s'était donc accru en cinq années seulement de deux milliards.

Cet accroissement du commerce général, c'est-à-dire de la circulation des richesses, a naturellement contribué à leur multiplication, ainsi qu'à une plus grande diffusion du bien-être.

Les détails sont ici d'un intérêt saisissant, et parlent plus haut que toutes les théories.

Ainsi en 1859, il était sorti des différents ports de la France des navires portant seulement 3.036.000 tonnes. En 1876, ce chiffre s'élève à 5.600.000 tonnes. Une augmentation plus grande encore se produit dans la navigation fluviale qui de 2.616.000 tonnes transportées en 1859, monte, en 1876, au chiffre de 6.146.000 tonnes.

En 1859, la France ne possède que 9061 kilomètres de chemins de fer qui transportent dans l'année moins de 20 millions de tonnes; en 1876, elle a 20.316 kilomètres de voies ferrées qui transportent 62 millions de tonnes.

S'il est un fait qui témoigne en faveur du libre-échange, c'est l'accroissement du nombre des lettres transportées par la poste, au fur et à mesure que le

prix de ce transport s'abaisse. Les États protectionnistes ont eux-mêmes envoyé des délégués à cette convention postale de Berne qui a réglé les tarifs actuels, et l'on peut dire que le libre échange, qui n'existe point encore à l'égard des produits, puisque les traités les plus libéraux maintiennent encore des droits soi-disant protecteurs, est en pleine vigueur quant à ce qui concerne les lettres.

Les effets de cette pratique libérale sont sensibles en France. En 1859, la poste française a reçu 258.900.000 lettres dont 18.465.730 pour l'étranger; tandis qu'en 1876, elle en recevait 367.443.307 dont 45.305.664 pour l'étranger.

La progression est bien plus marquée encore pour les dépêches télégraphiques, qui n'étaient représentées en 1859 que par le chiffre de 598.501, dont 144.703 internationales et qui, en 1876, atteignaient le chiffre de 8.080.964 dépêches, dont 1.027.249 internationales.

L'industrie française s'est vue contrainte de transformer son outillage et d'accroître ses moyens d'action, aussi voyons-nous que tandis qu'elle ne disposait, en 1859, que de 14.691 machines représentant 169.167 chevaux de force motrice, elle possédait en 1875 non moins de 32.006 machines représentant 400.756 chevaux de force.

L'agriculture a suivi le progrès général, non-seulement elle a mis en valeur un nombre plus grand d'hectares ; mais, grâce à des méthodes perfectionnées, elle a obtenu de chaque hectare un rendement plus considérable.

J'avais donc raison de dire qu'on ne pouvait activer la circulation des produits, sans accroître du même coup la production elle-même.

J'ajoute que favoriser la production et l'échange, c'est par cela même faciliter la consommation, et, par conséquent, généraliser et accroître le bien-être.

Un dernier fait pour prouver cette assertion.

La pierre de touche du bien-être dans les classes laborieuses, c'est l'épargne. Or, en 1859, nous trouvons qu'un million 121.000 individus avaient déposé à la Caisse d'épargne environ 336 millions de francs ; en 1875 deux millions 365 mille déposants mettent à la caisse 660 millions, et, trois ans plus tard, le chiffre total de ces dépôts dépasse un milliard.

Un dernier chiffre et j'ai fini. En 1859 la valeur en capital des successions constatées est égale à deux milliards ; en 1876, elle avait atteint sept milliards 700 millions.

Je sais qu'on pourra m'objecter que ces progrès, quelque considérables qu'ils soient, ne résultent pas directement des traités de commerce, et qu'il est pos-

sible de les attribuer tout simplement au développement spontané des richesses agricoles et industrielles de la France.

Un mot suffira pour écarter cette objection; comment, demanderai-je aux adversaires des traités de commerce, comment se développaient ces richesses avant le traité de 1860?

J'ai sous les yeux le tableau du commerce général de la France [1]) dans les trois périodes décennales qui ont précédé le traité. — Or, dans la première de ces périodes (1827—1836) le commerce général est, pour une année, de un milliard 366 millions; dans la seconde (1837—1846), il est de 2 milliards 112 millions (l'accroissement est alors de moins d'un milliard), et, dans la troisième (1847—1856), il est de trois milliards 175 millions (ce qui représente un accroissement d'un milliard 63 millions). Si rien n'était venu changer cette progression, la 4me période (1857—1866) eût donné un chiffre de commerce général égal à quelque chose comme quatre milliards 238 millions.

Mais ce chiffre a été, en réalité, de six milliards 280 millions. Il y a donc eu, à partir de 1860, une progression beaucoup plus rapide, et il est dès lors évident que cette progression qui ne s'est pas dé-

[1]) Voir le tableau du commerce général de la France, premier volume, page 14.

mentie depuis, puisque le commerce général de l'année dernière a dépassé le chiffre de neuf milliards, est due uniquement au traité de commerce et à l'idée du libre échange qui a inspiré ce traité.

J'ai donc eu raison de placer Richard Cobden à côté de ces grands créateurs de richesses humaines qui s'appelèrent Papin, Watt, Stephenson, Morse et de tant d'autres que l'avenir placera parmi les noms les plus illustres.

Les Anglais ont été justes pour Cobden, ils ont érigé sa statue à l'entrée de l'un des faubourgs les plus fréquentés de Londres. Cette statue a un caractère tout moderne; on n'a point, en effet, devant soi un empereur des époques classiques, ni un guerrier du Moyen-Age, bardé de fer; mais un homme de ce temps, un orateur qui, des notes à la main, parle à la foule pour lui révéler tout ce qu'une entente intelligente des intérêts, tout ce qu'un concours harmonieux des volontés et des forces peut mettre de richesses réelles à la place des maux de toutes sortes répandus sur le monde par l'ignorance et la haine.

La leçon qu'il fait du haut de son piédestal de Hampstead road, j'ai essayé d'en traduire quelques mots dans ce Mémoire. — C'était oser beaucoup. J'espère toutefois que vous excuserez ma témérité en

considérant ma participation aux travaux de votre cinquième section comme une simple marque de la respectueuse sympathie de la Société Géographique Roumaine envers le Congrès de Bruxelles.

TABLA DE MATERIĬ

Pag.

Vasile Alexandri 1

Doine și Lăcrămioare
Balade și Cânturĭ populare } Conferințe ținute la Atheneul Vechiŭ 11, 49

Atheneurile. — Studiŭ publicat la 1890 în ḑiua serbăreĭ a 25 de anĭ de la fundarea Atheneuluĭ Român 75

Partidele politice 93

Geniul producĕtor și Geniul distrugĕtor. — Conferință ținută la Atheneŭ. 109

Presa în streinătate și în România 143

Câte-va articole 177

Raport asupra exposițiuneĭ române din Viena în 1873 207

Une lecture annotée des pensées d'une Reine 227

Poésies de Julie Hasdeu 243

Les Israélites en Roumanie. — Etude publiée en 1879 281

La situation en Roumanie. — Lettre adressée au Mémorial Diplomatique. 346

Politiciens et hommes politiques 354

Une lettre 367

Note circulaire. 376

Des services réciproques que peuvent se rendre le Commerce et la Science 381

VERIFICAT 1987

BIBLIOTECA Centrală Universitară București

ERRATA

Pag. 33 rîndul 10, citiţi *turcă*, în loc de *furcă*.

VERIFICAT
2007

Centrul Universitar Bucureşti

VERIFICAT
2017